

III.
M. 39676.
h.

Socialni problemi

39676. III, M, h.

SOCIALNI PROBLEMI.

ESEJI.

SPISAL ABDITUS.

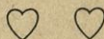
030047668

V LJUBLJANI 1912.

ZALOŽIL L. SCHWENTNER.

VSEBINA.

	Stran
Predgovor	1
I. Kultura in socializem.	
1. Slovenske kulturne smeri	7
2. Slovenski socialni preporod	18
3. Idejna smer modernega socializma	33
4. Marx in marksizem	59
5. Socializem posameznika	78
6. Boj zoper stroje	98
7. Kaj je torej s socializmom?	139
8. O kulturnem boju	154
II. Problemi.	
1. Misel o politiki	173
2. Politiški poraz socialne demokracije	177
3. Socializem mladine	181
4. Pot po samoti	186
5. Prepirl o ženskah	198
6. Vagabundi in ničvredneži	217
7. Fragment o verstvu	227

Predgovor.

Desetletje je že minilo, odkar smo se zbirali mladi, neznatni in nepoznani ljudje, hrepeneči po novem, svežem duševnem življenju. Čist in nesebičen idealizem nas je vodil in nas gna! vedno višje. Bistril je naš um in krepil je našo mlado voljo.

Kaj smo hoteli? Duševno jasnost in resnico! Oboje smo pogrešali v pretekli kulturni dobi, ki nam ni zapustila ničesar in katere temnih perotij senca je počivala na nas vseh. Naši vzgojitelji so se trudili, da ostane naše duševno obzorje kolikor le mogoče ozko in skromno, naš duhovni pogled moten, kalen, in naša mlada, še neizvežbana volja ohlapna. Naši stari vodniki in pedagogi — naj bodo pozabljeni! — so bili rojeni konservativci in zelo plašni ljudje.

Zato smo se zbirali brez njih, si sami širili svoje duševno obzorje, si sami s skromnimi in neznatnimi sredstvi pomagali dalje.

Bila je to zelo lepa doba za nas vse, ko smo se pripravljali do nespoštovanja slabega in do kritike vsega, kar so nam plašljivci in sebičneži kazali za vzor in kot edino pravo resnico in lepoto.

Tedaj se je tudi slovenska beletristična knjiga prenavljala. Iz svojih nižin so prišli Kette, Murn, Župančič, Cankar . . . Sneli so staro, zaprašeno zagrinjalo, ovito v nepristne narodne barve, in so predrzno pogledali v globočino človeške duše. Tam so našli človeka, ki je trpel

in bil ves izmučen, ki je pel in vriskal... Človeka, ki je živel in rasel sam iz sebe in ni rabil jerobov. Našli in spoznali so resnično življenje. In oči so kakor začarane zagledale jasno svetlobo in široko obzorje.

Hrepenenje po resnici in lepoti se je zbudilo; zmagalo je.

Tudi mi smo si zaželeli resnice in naše hrepenenje je raslo. Na eni strani stara konservativna domovina, onemogla, živeča v tradicionalni ponižnosti in trepetajoča pred vsakim prenovljenjem, na drugi strani široki, odprti svet, poln novih idej, velikih borb, glasnikov zdravega ljudskega življenja. To nam je dalo misliti. Debatirali smo dolge ure, časih pozno v jutro, o novem življenju, ki mora priti enkrat tudi k nam, o lepi literaturi, o umetnosti, o demokratizmu, o socializmu...

To nam ni moglo zadoščati. Učili smo se torej pri nam do takas nepoznanih ljudeh. In zdelo se nam je, kakor da smo tihotapci, ko smo zapustili učitelje, ki so nam bili določeni ob rojstvu. Povedali so nam, da smo na krivih pčtih. Kako smešno! Kakor bi ne imeli nobenega poguma!

Moderna doba meščanske družbe nas je silila, da smo se pred vsem bavili z družabnimi in socialističskimi problemi. In čim intenzivneje smo se bavili s temi problemi, tem jasnejša je postajala slika naše, slovenske kulturne zaostalosti. Tam smo spoznavali zaklade impo-
nujočega in zmagujočega duševnega bogastva in nepre-
trganega kulturnega razvoja; doma pa smo gledali duševno onemoglost poljedelca, delavca, malomeščana in njihovo gmotno propast. Naše hrepenenje je šlo za tem, da si nekaj tega tujega duševnega in kulturnega boga-
stva, malo mrvico, prisvojimo in ga prenesemo na zane-
marjene grede domače njivice.

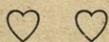
Pri tem smo spoznali, da je resnica in pa lepota, ki smo jo iskali in po njej hrepeneli, ljubeznjiva, nežna in vendar brezobzirna. Pot gre naravnost.

Rodilo se je izpoznanje, da hoče človeško hrepe-
nenje — harmonije in skladnosti, da je to končni veliki

cilj vsega našega hotenja in prerekanja. Kultura zahteva duševne jasnosti; hoče višine in obzorja...

Tu podane eseje o socializmu in o kulturi, je rodila naša zadnja desetletna doba. Lahko bi trdil o njih, da so v nekem pogledu nekakšni memoarji našega kulturnega in socialnega prizadevanja in napredka v zadnjih desetih letih. Znana je prislovica, da memoarji časih celo nado-meščajo težko in nevljudno statistiko.

* Podam jih, da bi širili pogum, prispevali k jasnosti, služili v nadaljnjih neizogibnih bojih, ki bodo nova boga-stva in nove moči, delujoče v svetu kot rodovitno zrno našega bodočega polja — v pogin lenobi in v novo upanje neprestanega, nikoli ubitega napredka.

I.

KULTURA IN SOCIALIZEM.

1. Slovenske kulturne smeri.

Današnja kultura Slovencev je v glavnem docela zapadno evropska. Tej resnici se pridružuje še druga, namreč ta, da vsak narod v začetku svojega razvoja napravlja ravno tiste napake, ki so jih delali že drugi pred njim. Če govorim o zapadni kulturi Slovencev, mislim v prvi vrsti na nemški in laški upliv, s katerim nas veže vsa naša dosedanja zgodovina. In napake, ki so jih delali Nemci in Italijani pred nami v dolgi periodi svojega neprestanega napredovanja, se vidijo in prav lahko opazijo tudi pri nas. To je umljivo tembolj, ker vidimo sleherni dan, da se je takozvana specifično slovenska kultura deloma spojila z nemško, deloma z italijansko tako zelo, da smo Slovenci ravno taki zapadnjaki, kakor Nemci, Italijani ali Francozi — seveda v skromnejši in revnejši obliki. Doslej smo se skoraj izključno učili od teh svojih bližnjih sosedov in priznati se mora, da ne vedno s povoljnim uspehom. V vseh ozirih navezani nanje jim prečestokrat nismo mogli slediti v njihovih velikih, svetovnih tendencah. Zaostajali smo. Nasprotno pa smo se z vzhodom spajali le zelo rahlo in, lahko zatrdim, brez znamenitejših učinkov na naše, bodisi javno, bodisi zasebno življenje. Mimogrede naj pripomnim, da je baš tu velika vrzel med Slovenci in deloma Hrvati na eni in Srbi ter Bolgari na drugi strani. Srbi in Bolgari so sprejeli svojo kulturo iz Bizanta, ki se zelo razločuje od zapadno evropske in pred katero se danes na celi črti umika. To so oni veliki razločki i v javnem i zasebnem življenju Jugoslovanov, ki se čez noč ne dado odpraviti.

Da smo Slovenci v vseh kulturnih stremljenjih zaostali za našimi velikimi sosedi, je posebno krivo tudi to, da zmagujejo veliki zapadni — seveda tudi drugi — narodi z docela drugimi pomočki, kakor pa mi. Veliki narodi zmagujejo tudi kulturno ponajveč z velikimi gmotnimi sredstvi, ki jim še le pomorejo tudi do duševne nadvlade, dočim je Slovincem kot malemu narodu usojeno zmagovati le z duhom svojega znanja. To prepričanje se bo pri nas še poglobilo v vseh slojih ljudstva, ker v to silijo razmere. Ravno — da navedem en sam primer — pri naših vseučiliških akcijah smo doživeli to spoznanje. Bila je sila, da se je začela oprijemati tega prepričanja najnovejša doba naših kulturnih hrepenenj.

Napačno je misliti, da vzprejemamo svojo kulturo in svoj napredek kar naravnost iz tujega naročja, ampak ves naš kulturni napredek i v gospodarstvu i v politiki i v književnosti, umetnosti ter socialnosti se vrši pri nas v ravno tako krivi črti, kakor povsod drugje. Le ideje prihajajo k nam nove, se razvijajo, napredujejo ali pa propadajo. In kakor pri drugih narodih rode močne ideje, če najdejo rodoviina tla, svoja posebna stremljenja in svoje gibanje, tako tudi pri nas, seveda v manjši obliki. Oblika je dostikrat popolnoma različna od one pri sosednjih, kulturno razvitejših narodih. Če je kaka ideja sprejemljiva, potem si najde sama obliko in sicer tako, kakršna ji je najbolj prikladna. A mnogokrat propadajo pri nas ideje, ki so drugje velike, samo radi tega, ker manjka vsakih predpogojev zanje. To je potem pravo merilo za našo zaostalost. Zato po zunanji obliki ne moremo soditi raznih kulturnih stremljenj, ker se misli izpreminjajo hitreje, kakor pa njih zunanja oblika.

Na Slovenskem imamo več kulturnih stremljenj, ki se med seboj odločno pobijajo. Ne pobijajo se le radi svojih ciljev, temveč tudi — da govorim precizneje — radi svojega načina postopanja ali taktike. Dobro znamenje je, da te razne smeri ne delajo kompromisov med seboj. Pojav kulturnih kompromisov bi ne dokazoval le

slabotno neodločnost, temveč tudi nenaravni razvitek stvari, pokazalo bi se, da so te razne smeri umetne, brez vsake resnejše naloge za ljudstvo, kateremu naj služijo.

Velika večina slovenskih kulturnih stremeljenj in pojavov se je rodila v velikem, razvitem zapadnem svetu. Z gotovostjo trdim, da je imela pri nas n. pr. nemška klasična filozofija ravno tako pomenljive posledice, kakor pri Nemcih. To se kaže ne le v književnosti, temveč tudi v vsem našem javnem življenju. Veliki gospodarski in socialni problemi vsestransko razvitih velikih zapadnih narodov so pri nas učinkovali z veliko večjim uspehom, kakor pa vsa dosedanja umetna prizadevanja združiti Slovence z ostalo slovansko-bizantsko kulturo. Italijanska srednjeveška umetnost in poezija je rodila pri nas večje sadove, kakor pa vsi slovanski Lermontovi in Turgenjevi skupaj. To se kaže jako odlično tudi pri Prešernu. Naša glasbena umetnost je stala do zadnjega časa skoraj izključno na italijansko-nemških tleh. Slovenska upodablajoča umetnost je imela svoje največje učitelje na Laškem, Francoskem (Šubič), pozneje tudi in v prvi vrsti na Nemškem. Iz te nemške šole so izšli večalimanj tudi sedanji slovenski upodablajoči umetniki. Francozi in Nemci so dali tej naši umetniški stroki ne le smer globočje psihologije slik in kipov, temveč tudi njeno zunanjo plat, ki je dostikrat ekstremno moderna. I v beletristični literaturi so v začetku prevladovali nemški uplivi (Schiller) in še le v novejšem času so prišle na površje razne francoske in ruske šole. A tudi sedaj še imamo za moderno socialno filozofijo in gospodarske doktrine Nemcev in Francozov precej več zmisla, nego pa za narodne boje ostalih Jugoslovanov ali pa celo za ekspanzivo Rusije.

Naše kulturne smeri in naša kulturna prizadevanja torej niso le samoslovenska — ne, ona so po veliki večini le odsev ostalega, nam bližjega sveta. In tega se ni treba niti sramovati, kakor to še mnogi mislijo, ker je danes menda že očitno, da so v vsem svojem dejanju in nehanju

najrazličnejši in tudi največji narodi prav tako ozko navezani drug na drugega, kakor je navezan v vsakdanjem življenju človek na človeka. Mnenja sem, da smo se še mnogo premalo učili od tujine, ker vidim baš v tem neprestanem ponavljalnem delu pravo napredovanje, naj ima to delo toaliono smer.

V tem smislu bi nam moglo tudi vsako kulturno zbliževanje z ostalimi Jugoslovani le koristiti.

*

Če bi hotel na kratko označiti naše razne kulturne smeri, bi rekel, da vsa naša zgodovina priča, da Slovenci nismo pripadniki eksperimentalnih teorij. Nad vsem našim delom leži nekaj težkega, okornega. To je slovenska konservativnost. Časih bi se dala ta konservativnost imenovati tudi reakcija. Ni se tedaj čuditi, da je prva in najglavnejša naša kulturna smer strogo konservativna. Zato jo na kratko imenujem konservativno kulturno smer. V njej se zrcali predvsem odločna kmevska kultura, ki je drugod že zelo propadla, predvsem na zapadu in deloma tudi severu. V svoji notranji sestavi je ta smer mistična.

Drži se krščanskega nazora o svetu, ki smo ga prejeli iz Ogleja in Solnograda, pozneje pa naravnost iz Rima. Rim je še danes nehote duševni voditelj te naše kulturne smeri. Vendar pa se ta naša smer dokaj razločuje n. pr. od one konservativne kulturne smeri pri Nemcih. To je posledica avstrijske državne misli, ki je v svojem dosedanjem razvijanju ostala reakcionarna, in ki torej zelo prija bistvu te naše kulturne smeri. V cerkvi vidi ravno tako močno zaščitnico svojih stremljenj, kakor v avstrijski državi. Ta smer združuje v sebi tudi individualni nazor Smithove dobe ter onega socialnega reformatorstva, ki ga je posebno v južni Nemčiji rodila bogata nemška klasična filozofija kot posledico splošne reakcije. Te nelogičnosti veže močan konservatizem pretežne poljedelske kulture. Te pojave je drugod, posebno pa pri

Nemcih, zaznamovati kot posledico novejše dobe, predvsem prve polovice devetnajstega stoletja. Pri nas pa je te pojave smatrati večalimanj za posledico izredno močne fevdalne renesance, ki se je in se še ponavlja malone po celi avstrijski državi. Zato se tega ne more smatrati za kak poseben »narodni moment« — kakor to dela slovenska pripovedovalna »narodna umetnost« — ker dokazuje ne le našo zaostalost za ostalim zapadom, temveč tudi nemožnost hitrejšega napredovanja.

Dolgo časa je potrebovala ta naša najmočnejša kulturna smer, da se je počasi začelo izpoznavati, da je treba tuje vzore ne le kopirati, temveč jih tudi znati aplicirati na domače slovenske razmere.

Novi vzori so se pojavili. To so bili mali severni, kulturno visoko razviti narodi, posebno Danci. Ti mali narodi, ki so že rešili problem malega naroda v velikem svetu, še preden se je pri nas o tem začelo misliti, so imponirali ti naši kulturni smeri posebno po svoji organizatorični moči, ki se na primer kaže v združništvu. A zopet se je ponovila stara napaka. Zopet se ni upoštevala kulturna stopinja našega ljudstva in njegova psihologija. Tako se je zgodilo, da so razne ideje, ki so drugje mnogo koristile, pri nas propadle brez vsakih dobrih posledic.

Vsled tega je trpela ta smer v ravno tolikem obsegu, v kolikor je pridobivala na modernosti. Zakaj vkljub vsem — razmeroma malim — pridobitvam je ostalo bistvo te smeri isto. To bistvo je metafizična verska ideologija, ki se v napetih slučajih izpreminja v ponižno in samozatajevalno askezo. Zato je ta smer vklub svojemu racionalizmu tudi v golem gospodarskem delu ekstremno konservativna. Ta, rekel bi, značaj te naše kulturne smeri pa še utrujejo dejstvo, da se širi v novejšem času proletarizacija i tam, kjer je ta kulturna smer doma — v poljedelskih slojih slovenskega naroda. Tu se pričinja naša narodna kriza.

Zgodovinska resnica je, da je začetkom devetnajstega stoletja na Angleškem nastala velika narodna kriza,

ki je preobrnila ves tedanji angleški kulturni red, ki je odslej začel hoditi nova pota. Zdelo se je, da more to krizo na zunaj rešiti le brutalna sila. Naglo in neprestano razvijanje angleške industrije je daleč presevalo razvijanje zunanjih trgov in popraševanje po angleških produktih. Vsakih deset let se je s silo ustavila produkcija vsled splošne trgovske krize, pred katero je neizmerno trpelo i vsako drugo kulturno napredovanje. Zopet je sledilo par let prosperitete, da se je veliko kolo zopet ustavilo v mrzlični nadprodukciji in v končnem novem polomu. Hiter napredek ni bil v nobenem razmerju z zunanjo zaostalostjo. (F. Engels).

To je bila kriza velikega, modernega naroda.

Pri nas se narodna kriza pravzaprav še ni pričela. Komaj se kažejo početki. Pri nas se moderno kulturno življenje ne razvija tako n a g l o, da bi morala vsled tega nastopiti narodna kriza v vsej svoji reakcionarni sili. Obratno. Pri nas je ta razvoj tako p o č a s e n, da kriza polagoma nastopa. Pri tem največ trpi naša konservativna kulturna smer, ki doslej niti ne kaže, da resneje misli o tem pojavu, ki se že občutno kaže n. pr. v obilnem izseljevanju in narodnem nazadovanju ob severnih in zapadnih mejah. Tu postaja ta smer brez večje moči na sredi pota, ker ne razumeva tujih vplivov, ki se nam vsiljujejo in s katerimi konkurirati in jih koristno uporabljati more le res izobraženo ljudstvo. Če so Angleži reševali svojo krizo po besedah John Brightha: »Ne kot potrebni, ki prosjačijo kruha, temveč kot armada, ki se nastani na sovražni zemlji« — potem je gotovo, da je pri nas to ravno narobe.

Že iz tega je razvidno, da temelji naša konservativna kulturna smer na stari etiki, kateri se pridružuje racionalizem in individualni egoizem poljedelskega, ali bolje rečeno, kmetskega izvora. Ta smer je torej mistična. V njej zasledimo lahko odseve srednjeveške askeze ter revolucionarne misli socialnih pa tudi socialističkih pokolenj. Njena taktika je vedno defenzivna.

Pri tem počasnem napredovanju kulturnega življenja pa pri nas trpi ne le ta smer, temveč tudi vse ostale kulturne smeri. Tako tudi njena sedanja poglavitna nasprotnica. Ta je napredna v zapadnem smislu, opira se na načela svobodomiselnosti francoskih meščanskih revolucij v kulturnem oziru, v gospodarstvu pa na popolni Smithianizem. Po zunanji obliki jo imenujem meščanska kulturno smer.

V narodnem oziru so njeni vzori čisto nemški in laški, ker hoče hoditi natančno po potih, ki so jih prehodili nekateri večji narodi pred svojo sedanjo samostalnostjo. Pri njej je doma slovenska romantika. Kot smer delujoča v malem narodu pa ne prodira tako naglo, kakor je prodiralo to načelo na zapadu in severu povsod tam, kjer so bili dani pogoji za moderno, strogo narodno življenje. Teh predpogojev pri nas še ni v obilici — niti v administrativnem, niti v narodnem ali pa kulturnem življenju sploh. S popolnim pravom povdarja ta smer, odnosno njeni zastopniki, da imamo Slovenci že dovolj kmetske, a premalo mestne kulture. Ta bi morala — po njenih načelih — tvoriti temelj narodne politike, umetnosti ter višjega znanstva slovenskega. Kot dete moderne kapitalistične družbe zametava ta smer posebno tudi samopomočno misel v mali obliki in zagovarja glede teka razvoja koraj popolni fatalizem.

Ta smer podpira posebno svobodnejšo književnost, v kateri se odločno zametava kmetski krščanski kulturi priljubljeno askezo. I v tem oziru se hoče kazati ta smer kot dete velike — v vsakem oziru velike — francoske revolucije. Zato je ta smer bolj kot vsaka druga ekstremno zapadno evropska. Sklicujoča se na svojo zunanjo obliko, ki je mestna in meščanska, se smatra za glavni tok slovenskega življenja. Črpajoča svojo moč iz liberalne ljudske šole, zelo teži po večjih kulturnih pridobitvah, katere pa prav pogosto skuša le kopirati, ne da bi jih znala prilagoditi lastnemu narodu. Ker veruje v napredek industrije — ki pa je pri nas zelo počasen — in

pozna moč novodobne kapitalne akumulacije, sanja, da preide slovenski narod kdaj iz svoje sedanje pasivnosti v ekspanzivo.

V verskem oziru je ta kulturna smer, kakor povsod drugje, indiferentna. Ker ne pozna etičnih načel, nima nobenih ideologij ali pa celo navdušenosti. Njen svetovni nazor — če sploh morem imenovati par potez o svetu in življenju »svetovni nazor« — temelji na nelogičnem materializmu, ki v mnogih ozirih živo spominja na v velikem svetu že davno pozabljeni malomeščanski Büchnerjev materialistiški sistem. Če prevladuje pri konservativni smeri na Slovenskem prav mnogokrat, da ne rečem vedno, uprav neumljiv odpor proti vsemu novemu, prevladuje pri meščanski smeri dobro izrazit fatalizem, ki se izrazno vidi i vsakdanjem življenju. K večjemu ga motijo tuptatam izrastki individualnega egoizma.

Ta individualni egoizem je sploh bistvo te naše kulturne smeri. Da postaja časih celo brutalen, je nekoliko utemeljeno tudi v psihi Slovencev. Dobro se krije z verskim in etičnim indiferentizmom, ki nam je znan že iz prve dobe devetnajstega stoletja in z nekaterimi zastarelimi filozofičnimi nazori Voltaira in enciklopede.

Tretja naša kulturna smer je izrodek povsem nove dobe. V njej so razne struje ostro izražene. Mislim, da je ta zadnja smer vsled svoje realnosti in modernosti poklicana, da potisne slovenski kulturni voz za nekaj stopinj naprej. Ne moremo pri nji govoriti o kaki določni obliki, ki je menda vlased svojega značaja in bistva tudi nikdar ne dobi. Zato imenujem to smer na kratko *modernokulturno smer*.

Razne, še le razvijajoče se struje te smeri, smatram za odsev modernega življenja civiliziranega sveta, predvsem zopet zapada in severa. V tej smeri delujejo struje, ki so po svoji filozofični in umski sestavi dokaj različne. Tu vidimo i realistična i socialna i socialistiška stremjenja, ki jih je drugod rodila velikomestna in veleindu-

strialna kultura novejšega časa. Tudi površnosti in zgolj mode je dokaj vmes, ki se dobro zrcali tudi v beletristični literaturi ter poeziji, ki postaja časih vsled tega banalna in smešna. Te struje še ne morejo na dan, ker manjka v pretežni poljedelski in malomestni kulturi Slovencev za njo še mnogih predpogojev.

Pomen te smeri je v tem, da nastopa za popolno demokracijo in vidi v posplošenju ljudske narobazbe boljšo bodočnost. Ona je prva izpoznala, da moč malega naroda leži le v večjem znanju in duhu. Nastopa prisiljena po razmerah enotno proti splošni konservativnosti, čeprav zagovarja desno krilo te smeri moderno in socialno etiko, skrajno levo krilo pa marksistični materializem.

V glavnem deluje ta smer za izpoznavanje in globlje proučevanje domačih slovenskih kulturnih, literarnih, gospodarskih in socialnih odnošajev. Lahko se reče, da vpliva ta smer že nekaj let na vsa slovenska kulturna stremjenja vsaj v tem zmislu, da se modernizirajo.

Zamolčati se ne sme, da so tudi pri tej naši kulturni smeri voditelji tujci — od Masaryka do Marxa, od ruskih realistov do Häckla, od nemških krščansko socialnih reformatorjev Kettelerja pa do Vogelsanga. Moderna nemška, češka in tudi ruska literatura vodi moderno slovensko književnost i v beletriji i v narodno gospodarskem proučevanju. Ta smer skuša delati in proučavati sistematično in stremi po enotnejših metodah raziskavanja.

Glavni funkciji naše moderne kulturne smeri — v kolikor jo je jemati resnim — sta neprestano samoizobraževanje ter etični pa tudi estetični nazori o človeku kot tvoritelju človeške družbe.

Ta smer je še mlada in še ni prišla do običajne krize, kar dokazuje boljša reelna stremjenja. K tej smeri

moram prištevati najboljše slovenske književnike, pa tudi znanstvenike, kolikor jih sploh imamo.

*

Upam, da sem v teh kratkih črticah podal karakterizacijo naših kulturnih smeri, ki so i po bistvu i po značaju svojem ter po moči zelo različne.

Toda v enem oziru, mislim, morajo biti te smeri edine. Edine v tem, da je postalo temeljito proučevanje razmer raznih napredujočih narodov naša življenjska potreba. Ni dvoma, da pridejo tu v prvi vrsti v poštev ostali Jugoslovani. Velika črta modernega življenja je koncentracija, ne le posameznikov in posameznih razredov, temveč tudi narodov. Gre za to, zbrati raztresene silice v silo, s katero se osvaja svet. Ta koncentracija se povsod vrši pod pritiskom vprašanja biti ali ne biti!

Bili so časi, ko se je fantastično sanjalo o politični združitvi Jugoslovanov, kot edinem pomočku za bližje izpoznavanje in medsebojno podporo. Bili so tudi časi, ko se je mislilo na en sam jugoslovanski jezik, ki naj reši male jugoslovanske narode v bodočnosti.

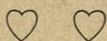
Otroške sanje; danes so smešne. Kulturne smeri napredujoče Evrope in Amerike so dokazale, da je kulturno zbližanje najmočnejša vez narodov, da je temelj koncentracije, ki se drugje že pričjenja realizovati. Dokazale so velike kulturne smeri tam zunaj, da zahteva tako zbliževanje velikega in krepkega dela, ker besede same so dim, ki se razkadi v nič.

S proučevanjem medsebojnih ne le literarnih in umetniških odnošajev in napredkov, temveč skupne kulture sploh, se pravi delati za kulturno enotnost. Treba je proučevati v prvi vrsti narodno gospodarske, politične in socialne razmere vsakega naroda, da se tako pospešuje naroden napredek sploh.

Nezmislno je zahtevati, da vsak narod zataji svoje posebnosti v svrhu večje kulturne združitve. To je ne-

mogoče že radi tega, ker imamo Jugoslovani dve bistveno različni kulturi, od katerih ima vsaka svoj poseben vir, kakor sem to že navajal. Ne gre torej za to, izgubiti svojih dolgoletnih pridobitev, temveč za to, da se še pomnože z medsebojno pomočjo.

V tem resničnem, neprestanem in koristnem kulturnem delu vidim jugoslovansko bodočnost, nošeno od štirih močnih stebrov, štirih narodov. Zakaj tudi za te narode prihaja čas, ko se preide od individualne asociacije k asociaciji sorodnih narodov.

2. Slovenski socialni preporod.

Honoré grof Mirabeau, sijajni romantik življenja in genijalni zaupnik Ludovika XVI., je dne 15. junija 1789. govoril v prvi francoski poslanski skupščini tako:

»Kdo nam more braniti, da ostanemo to, kar smo? In vendar vsebuje to tako malo razburjajoče, malo zahtevajoče in neizogibno imenovanje vse, zahteva vse in odgovarja vsemu. To imenovanje se bo lahko povspelo na tron, vzelo bo našim sovražnikom povod, nas siliti v boj; ognili se bomo napadom, ki so vedno nevarni in znajo postati za nas vse resnično žalostni v položaju v katerem se nahajamo in pa dotlej, dokler se globoko ne ukoreninimo. To priprosto, miroljubno, nesporno imenovanje postane sčasoma vse, pripravno je za naš izvor in bo mnogo pomenilo za našo zrelost. Doseglo bo tisto stopinjo moči, kakor smo jo dosegli mi sami; če se dozdeva sedaj skromno, ker so privilegirani sloji maso ljudstva ponižali, kako veliko, spoštovanja zahtevajoče, majestetično, še le postane! To imenovanje ima biti vse, če bo ljudstvo po našem prizadevanju prišlo do stališča, ki mu ga je namenila večna narava stvari.«

Ta zastopnik tretjega stanu, ki je zahteval záse in svoje poslanske tovariše naslov ljudskih namestnikov, se je torej že pred več ko sto leti naslanjal na zmerno misel skupnega ljudskega reprezentantskega prava napram ošabni in izključno oblast si prisvajajoči aristokraciji.

Kje smo bili še tedaj Slovenci? Datum Mirabeaujevega govora in datum, ko je med Slovenci prvokrat

pritajeno prilezla na plan misel o ljudski oblasti, si resnično nista v sorodu. To moram povedati, da se more umevati tok stvari pri nas.

Naša narodna romantika, ki se je prva plaho in nesigurno oprijela misli, da je socialna oblast od ljudstva, še ni bila rojena, ko je Mirabeau jemal solze absolutizma seboj v grob. Mnogo pozneje jo je rodila narodnostna ideja srednje Evrope. In časi, ko je ta naša narodna romantična doba začela nevzdržema hirati, še niso daleč. Zadnji ostanki celo še živijo. Navduševalni, a prazni duh narodnih fraz še danes često bombastično zaveje med Slovenci.

Tiste dni, ko so budili slovensko narodno zavest z lokalno trško politiko še dobičkaumni krčmarji, ko široka plast slovenskega ljudstva še ni imela in tudi ni zahtevala družabnih pravic; ko je imela še skromno samozavest; ko Slovenci še nismo imeli nobene lastne umetnosti — tedaj torej, ko je celotno slovensko narodno življenje fragmentarno vegetiralo, je prišlo hrepenenje med neznanke reveže. To hrepenenje, ki je ostalo le na površini, si je zaželelo lepote in rodila se je počasi slovenska beletristična umetnost. Ona je bila prvi sel novodobne ljudske kulture; izzvala je gibanje, ki je bilo tudi družabno. Rodila se je lepo zaokrožena kulturna smer, katera si je z neznanimi sredstvi uzorpirala kulturno in socialno oblast slovenske mase in ki ji danes pravimo, ko je že prešla in se le v daljavi še nekoliko svita — slovenska romantika.

Četudi je ta izrazito malomeščanska stavba živela več od baharije, kakor pa od resničnega bogastva, moramo vendar priznati, da je bila ta slovenska kulturna doba v svojem notranjem fragmentarnem življenju enotna, harmonična. V kulturnem pogledu je rodila marsikak zlahten sad. Kritično je to dobo med vsemi tedanjimi Slovenci razumel menda edinole nepozabni Levstik. Levstik je pravzaprav pozabljen. Znan nam je le kot pesnik in filolog, kar vse ni glavno pri njem. Več je pomenil Levstik kot kulturni in politični delavec,

in pozabljivost te njegove strani nam nudi jasno sličico tedanje dobe navdušenja in neokretne pismenosti. On je stal umstveno visoko nad svojimi vrstniki, zakaj videl in spoznal je slovenske ljudi. V splošnem kulturnem pogledu je bil tedaj on menda edini, ki je dosegel Prešerna, tega prvega slovenskega kulturnega človeka. Njegovo hrepenenje po višji in širši kulturi mu je prineslo ime — »godrnjavca«. Bil je to odgovor neumevanja in strahopetnosti na ostro, jasno izraženo kritiko.

Doba slovenske romantike, filozofsko sloneča na verskem indiferentizmu, ki ji je bil v velikem svetu že pozabljeni Büchner s svojim okostenelim, šablonskim materializmom predstavnik najvišje in najdrznejše človeške misli, je na višku svojega poleta nenadoma omahnila.

Temelj stavbe je bil prešibek; korenine so ostale na plitvem površju, niso bile še globoko zarite v zemljo. Ta stavba ni bila namenjena ljudstvu, širokim masam, in zato je imel sovražnik prilike dovelj, jo podreti. Malone je preteklo stoletje in še niso umeli Mirabeauja. Globoko spodaj pod tanko skorjo površine je spala ljudska masa, mrjoča v pozabljivosti in revščini. Na njej je široko in ošabno sedel ter jo brezvestno izkoriščal petični kmetski oderuh. Njegova oljkina vejica je bil gosposki advokat. Ljudstva, v katerega imenu se je vse razvijalo, ni nihče natančneje opazil, nihče se ni brigal zanj, nihče spoštoval. Uradništvo je bilo nemško, kar pa je bilo slovenskega, se je topilo v lojalnem nemčurstvu. To nemčursko uradništvo je živelo samo záse in samo sebi. Slovenska ponižna, strahopetna natura tedanjih dni je dobila v tem stanu svoje ogledalce. Birokratizem se je izkazal že tedaj za protiljudskega. To nemčurstvo se je balo celo »Čitalnic«, kjer se je zbiralo neodvisno meščanstvo; zbiralo se je v svojih lastnih »Lesevereinih«. Ko so se pozneje časi obrnili, je to ponemčurjeno uradništvo, birokratizem, uzorpiralo vodilno vlogo v slovenskih krogih. In sedaj se bistvenega ni izpremenilo ničesar, zakaj ostalo je proti-

ljudsko in staroliberalno — in je tako postalo končno nezavedni grobokop slovenske romantike in njene lepe kulturne dobe.

Prav posebna cvetlica je bil tedaj toliko obljudbljajoči in toliko fraz snujoči malomeščanski demokratizem. Ta demokratizem petičnega kmetskega oderuha in njegovega gosposkega, tožbarskega advokata je imel eno samo ost in še ta je bila topa. Obrnil jo je proti nemškemu veleposestniškemu plemstvu, ki je prav tedaj bilo po kmetski odvezi že močno oslABLJENO. Na eni strani blesteči naslovi, na drugi skromna zavest v nogavico nabasanega kapitala. Bil je to demokratizem denarne nogavice. Nič več. Raztopil se je ta demokratizem v bližini kmetičeve ali delavske suknje.

Kako se je pri tem imelo ljudstvo? Bilo je prepuščeno samo sebi. Z njim se je dala časih napraviti celo kupčija, ki je ni bilo prezreti. Slovenski poslanec Toman, ki si je napravil nekoliko imena tudi vsled svoje telesne lepote in v katerega so bile baje elegantne dunajske dame celo zaljubljene kadar je ognjevit govoril v parlamentu, je iz dobičkarije pohodil »Zedinjeno Slovenijo«. Glasoval je z vlado za avstro-ogrski dualizem, ki je bil velik udarec za vse nenemške narode v Avstriji. Tedaj ko so vsled slovenske konservativnosti politiško zastopali Slovence na Dunaju razni nemški grofje in principi, je bil slovenski narod politiško mrtev. Ko je imel biti izvoljen za slovenskega poslanca princ Windischgraetz, je nemški vitez Schneid o njem pisal, da je »slovenski knez« po rodu. Zaupnik Bleiweisa, Jakob Hren, pa je poročal naravnost: »Windischgraetz je tujec — Nmec, tujec po rodu, po narodnosti, po obitavanji in domovji, tujec po srčnih čutilih in duševni simpatiji, tujec, ki ne pozna naših razmer, naše dežele in našega naroda, mož, ki ne pozna težav in siromaščin, pa tudi potreb našega ljudstva.«¹

¹ Bleiweisova korespondenca, priobčena po dr. Dr. Lončarju v „Naših Zapiskih“.

O slovenskem konservativcu Klunu je znano, da ga je eksclenca ministrski predsednik Taaife imel zelo rad. Rabil ga je, da mu je pri večerji kot Ribničan-domačin pravil ribniške smešnice. Kljub temu ni znal pridobiti v narodnem oziru ničesar znatnega.

Ko so prišle mlajše, opozicionalne moči na plan, so hrepenele le po mandatih in deželnih odborništvih. Nedo-stajalo je idej, še bolj dejanj.

Socialno spada vse to v slovensko romantiko; ozko je zvezano z njeno dobo.

Potem je nekdo močno udaril — vsevprek. Nastopil je močan filozof — M a h n i č. Mahnič je bil sicer tudi konservativec, toda v duševnem pogledu si je bil na jasnem sam s seboj. Kar je pozitivnega ustvaril in kar še danes živi — v dobi zmagujočega demokratizma — je pravzaprav njegov nelegitimni sad. Mnog njegov nazor je danes že premagan; posebno njegova konservativna struna je počila. V splošnem kulturnem pogledu pa ostane nepozabljiv. On je bil, ki si je napravil do ljudstva prvo gaz. Pri tem seveda ni gojil mnogo spoštovanja do svoje okolice; časih je bil pri tem svojem delu — celo nesim-patičen. Filozofsko zgradbo slovenske romantike je na veliko žalost slovenske malomeščanske ponosne kulture neusmiljeno podrł. Tedaj se je naga pokazala natura plašne kulturne dobe, ki ni imela nobenih korenin, nobe-nega stika z ljudstvom, ki se je naslanjala le na plitvo, ponemčurjeno in duševno negotovo slovensko inteligenco in socialno nezanesljivo malomeščanstvo. Vsi so glasno jokali, niti branili se niso. Vsaj resno in znanstveno se ni nihče iz te liberalne dobe upiral Mahniču. Opirala se je inteligenca na neko nerazumljivo, nereelno panslavistično — pravoslavno zmes. Že je prilezel na dan apel do usmi-ljenja. Zaman. Prvi sunki so zadostovali, da se je v lepi hiši udrł strop. Mahnič je filozofski nazor o svetu, ki ga je zgradila prva kulturna doba slovenske romantike, razdrł. Zadal mu je rane, ki se niso in se ne bodo nikoli več zacelile. Prinesel pa je nekaj povsem novega — misel

na skupno ljudstvo in v znamenju te misli je kljub svojemu konservatizmu — ki pa je že nosil v sebi kal širšega demokratizma — družabno odločno zmagal.

Kaj je imela tedaj slovenska inteligenca drugega, kakor nekaj beletrije, par pesnikov? V ostalem so bile oči uprte na vzhod. Tam je sedel na mogočnem tronu ruski car. On naj reši Slované; mora jih rešiti. Ta car je bil pravoslaven in pravoslavno - panslavistična je bila misel, ki se je proklamirala za rešilno. Nekaj bolj nereelne, sanjarskega se menda niti pri nas ni nikoli rodilo. Pravega vpogleda v to rešilno misel sicer nihče ni imel. Zunaj naše domovine so se odigrale politiške zahrbtnje intrige in bled odsvit vsega tega je našlo svojo romantiko med Slovenci. Kako pa je bilo v resnici?

Pred več kot osemdeseti leti so kabinetni politikarji snovali zvezo Angleške, Francije in Rusije. Zakaj? Da prineso Balkanu mir, Grkom svobodo. Anglež Juri Canning, ki je bil pod Pittom šestindvajset let državni podtajnik, si je to izmislil. Razumel je politiško kupčijo; hotel je biti nesebični rešitelj tlačenih, med tem ko je za hrbtom že skrival končni račun. Kako naj oslabi Rusijo v Orientu? S podpiranjem grške revolucije! Ko je kmalo nato car Nikolaj zasedel prestol, je Rusija dobila sijaj, slovanski sijaj. Ta gospod, ki je zopet uvedel stare moskovske šege in se je pred vso Evropo ponašal s svojim pravoslavnim krščanstvom, je bil zmožen, bojevati se proti razdrapanemu polumescu. Laskalo mu je, da prijezdi na belem vrancu, obdan od sijajnega spremstva v Carigrad. Bitka pri Navarinu je udušila turško moč na morju in kmalo potem si je upal zmagovalni general Dibič na Balkan . . . Nikolaj sicer ni nikoli prišel v Carigrad, ampak med Slovani je zablestela luč ruskega samodrštva in njegovega pravovernega pravoslavja. Od tedaj se je pletla nit, ki so se je oprijemali vsi »neodrešeni« Slovani. Navdušenje za to rusko slovanstvo je raslo in dosegalo svoj višek vedno tedaj, kadar so ruske čete silile v Orient. Pozneje je padec Plevne to vero še utrdil;

tudi nam mora zasijati dan, tudi na nas se mora nekoč ozreti milo carjevo oko. Vsa tedanja slovenska inteligenca se je pečala s tem, videla sijajne ruske uniforme, rdeče paradne suknje, bele hlače . . . Pravoslavje je postalo nakrat nekaj resnično slovanskega in to sijajno vzhodno krščanstvo, ki ga je reprezentiral z lovorjem ovenčani vojak, se je kazalo pred vso Evropo kot osvoboditeljsko . . .

Vse to je oddaleč gledala tedanja slovenska inteligenca, katere umstveno mišljenje je bilo skozinskoz po romantiki hrepeneče. In s takimi romantičnimi argumenti se je hotela ubraniti Mahničevih napadov . . . Popoln družabni poraz je bil več kot umljiv. Vsakdanja trda skorja je zmagala nad sanjami. Slovenska masa je prvič napol odprla zaspane oči.

* * *

Med tem se je veliki svet močno preobraževal. Napredek je bil vseobčen. Povsod se je stremelo po koncentraciji nacionalnih sil. Evropa je imela tri okna in onstran Oceana se je svetilo četrto. Štirje narodi so postali v svetovnem gospodarstvu in svetovni literaturi vodilni: Angleži, Francozi, Severni Američani in Nemci. Vsaki teh narodov je imel svoja posebna svojstva, svoje prednosti. Velik tekmovalni boj je postal naravnost gigantičen.

Anglež je vsled lege svoje zemlje in zgodovine trgovec in upravnik. Lastnik kolosalnega imperija. Kje so ostali njegovi nekdanji tekmeci, Holandci? Njihovo strankarstvo ne gre v ekstrem in vse kar najdemo pri Angležu, kaže na stabilnost mišljenja in dela. Kar se najde v eksotičnih deželah finančnih podjetij, prometa, industrije — vse je dolžno Angležu. Premožnost in blagostan prevladujeta. Odtod enakomernost znanja in volje. Anglež ljubi šport, da z njim dosega cilj: okrepitev telesa. Odtod moč rase. Praktično, dobičkanosno delo je tej rasi najljubše. Ne uči se preveč, znanosti ne je z veliko žlico;

vse duševno življenje se premika po skoro natančno odmerjenem tiru. Anglež ne ljubi specialnosti in originalnosti. Nekaj mrzlega, preračunajočega ima cel narod v sebi. Stara ustava, star parlamentarizem, stara, pred absolutizmom povsem varna svoboda, je rodila sijajne politike, gubernatorje, podjetnike. Poleg bogatih, samozavestnih in gibčnih podjetnikov, najdemo ogromni delavski stan. Ta ni izkoriščen tako zelo. Živi dobro in najde pri primernem delu lahko svoje življenje. Celo v bedi se ne spozabi; neka praktična konservativnost ga vodi po sedanjosti. Anglež čuti, da je svoboden in gospodujoč. Revolucij v novejši dobi iščemo zaman na britskem otoku. Značilno je tedaj, kar je rekel Anglež o socializmu: V praktičnem socialnem delu prednjačimo za petdeset let Nemcem. Kdor pozna velikanski razvoj socializma na Nemškem in angleški konservativni delavski stan, ta bo umel napraviti razliko med praktičnim in zgolj teoretičnim socializmom. Vlada tradicija, obstoječe obdržati in se v miru razvijati. Vso moč polagajo na to, da organizujejo svoje kolonije, da jih privežejo náse in se obdrže kot prva moč na morju in v trgovini. V tem oziru so veliki. Večjo važnost polagajo na to, da se obdrže, kakor pa na to, da še pridobe.

Francozje so gibčni, razburljivi ljudje in radi napredujejo skokoma. Tradicij ne ljubijo, zakaj ubili so tradicijo v mnogih revolucijah. Užitek jim je vse, sreča pride šele na drugo mesto. Ljubijo priznanje, senzacijo, smeh. Njihove lepe lastnosti so, kazati pred svetom svoje junaštvo, viteštvo in čast. Francoz ni, kakor Anglež, korekten; ni niti natančen. Naslanja se na vladajoče javno mnenje. Ponaša se s svojo zmožnostjo; tihega, malega, nepriznanega dela ne ljubi. Vsakdo hoče višje in vse žrtvuje, da dosega visoke stopnje in časti. Francoz hrepeni po karijeri. Ta beseda je zanj najmočnejša. Nobeden narod na svetu ni imel toliko sijajnih mož, ki so se iz nepriznanih nižav povzpeli v višine, kakor ravno Francozje. Lastno jim je, da radi govore, deklamirajo; neiz-

merno ljubijo gledališče. Zato v literaturi prednjačijo, ljubijo šport in so v sedanjem času prvi avijatiki na svetu. Francoz ne ljubi športa toliko zaradi praktiškega smotra, kakor računajoči Anglež, temveč bolj zaradi priznanja in slave.

Tudi obrtnik, trgovec in delavec ne ljubi svojega dela. On se ga hoče iznebiti, kakor hitro si je toliko premoženja nabral, da lahko brez dela živi. Francozje so bogat narod. Vendar s svojim kapitalom nikjer ne špekulirajo. Svoje bogastvo varno nalagajo. Radi prepuste velike dobičke drugim, ako si niso popolnoma varni uspeha. Svoj kapital imajo raztresen po vsem svetu. Bolj jim ugaja biti brezskrbni rentir, kot pa v nevarnosti živeči spekulant. V tem tiči njihova svetovna gospodarska pomembnost in važnost. Četudi njihova industrija ni več prva, so vendar v duševnem razvoju človeštva še vedno prva sila. In ni krivično, ako jih kdo imenuje še vedno kot vodilno luč Evrope. Dobro karakterizacijo je dal l. 1871. »Daily News«, poročajoč o komuni, ko je zapisal: »Če bi francoski narod obstal iz samih žena, kako strašen narod bi bil to.«

Severni Američani. To so silno stvarni ljudje, optimistični, samozavestni in hladni. Njihova domovina je homogena; naseljenci vseh narodov krepe ne prestando njihovo raso. Duh, ki jih vlada, je celo simpatičen, zdrav, a brezdušen. Vsakdanje dejstvo je njihov vrhovni poglavar. Mrzlo preračunana senzacija je socialna moč, kakor nikjer drugje na svetu. Američanu ne imponuje kvaliteta, temveč kvantiteta. On hoče velikosti, dimenzije, ogromne moči in sile. V tem pogledu so časih otročji. V literaturi, duševnih proizvodih, v duševni kulturi sploh, so neznatni; pri njih vlada gmotnost. Tako se njihov razum razvija v neprijetno jasnost, konsekvencnost. Lepote v tem ni. V obrtnem oziru je njihov napredek kolosalen. In vendar pri njih ni velike izobraženosti, discipline, vstrajnega truda. Ampak podjetnost jim je takorekoč vrojena. Ne ljubijo univerzalnosti. Njihov poklic

je, da se specializirajo. Pri delu in pridobivanju premoženja je Američan drzen in zelo optimističen. Podložen je le nerad. Vsak stremi po tem, da postane lasten, samostojen podjetnik. Danes je lahko profesor, jutri advokat, pometač, umetnik, poslanec, prezident. Eksperimentirajo in imajo drznost postaviti vse na en sam trenotek. Odtod toliko propadlih eksistenc. Odtod pa tudi njihova iznajdljivost. Vse praktiške iznajdbe pri velikih strojih, pri malih potrebščinah v trgovini, komptoarju — vse dá Amerika. Produkcija ni nikjer tako specializirana kakor v Ameriki. Vsled tega potreba ogromnih mas delavskih moči. Velikanski vrtinec ljudi, hlepečih vedno višje, spravljajoči velikanska premoženja, ustvarjajoči z neprestanimi iznajdbami vedno nove poklice, nove produkcijske trge, tvori veliko moč Severne Amerike. Zlato jim je vse, to jim daje moč in samozavest. S svojo produkcijo zalaga severna Amerika vse dele sveta.

Nemci so, rekel bi, disciplinirani individualisti. Močno pomešani z judovstvom. Nemec rad čita, se uči in izobrazuje. Nemec je učenjak. Doktrinarstvo je nacionalna lastnost. Tehnika in kemija imate med njimi svetovnoznane zastopnike. Pri delu je Nemec priden, požrtvovalen. Znanost kot tehnika in uradništvo kot organizacijski element, sta ustvarila iz nekdanje oslABLJENE, neenotne Nemčije, današnje veliko Nemčijo, ki se že bori za prvo mesto v svetovnem razvoju in napredku. Male, podrobne praktičnosti ne najdemo mnogo, več pa trgovskega duha, vstrajnosti pri delu in raziskavanju. Pridnost je ustvarila mogočno nemško industrijo, ladjarstvo, kemijo, praktiško uporabljanje elektrike. Rodi se — to je nemogoče prezreti — velik nemški gospodarski imperij, ki po svoji velikosti in moči daleč prekaša nemški politiški imperij. V duševnem pogledu je Nemec trd, neokreten, vdan filozofiji. Vse to so lastnosti, ki so omogočile, da je Nemčija danes najboljše organizovana država.

Ti štirji narodi so danes vodilni v vsakem oziru. Svet vladajoči, njegov tek ravnujoči. Moderna buržoazija

teh narodov gospodari. Na Francoskem je pod vodstvom besedolomnega Thiersa zmagala uporno komuno in se za stalno utrdila. V Ameriki razpolaga s premoženjem, ki je ogromno in za vodstvo nadaljne produkcije več kot nujno. Na Angleškem se vzdržuje s pomočjo starodavnih tradicij in socialnimi reformami, na Nemškem se opira na močno državno organizacijo.

Tudi drugi manjši, manj uplivni narodi so lepo napredovali. Italija se je na priliko obnovila v svoji umetniški tradiciji in v državnem oziru naglo napredovala. Mali severni narodi so se kulturno visoko povzdignili in rešili težki problem malega naroda.

* * *

Kaj je bilo v tem času s Slovenci? Vladani od mrzlega, mrtvega konservatizma, so padali v popolno nirtvilo. Ne gospodarskega, ne kulturnega napredka. Ljudstva se je vse balo, samo deklamiralo se je po narodno dalje. Kdo se je brigal za moderna gospodarska, kulturna, socialna vprašanja novega časa? Tupatam je priromal iz tujine rokodelki pomočnik. Nejasno je govoril o napredku, socializmu, delavskem vprašanju, patriotizmu intakodalje. Kdo se je brigal za vse to? Velika revščina na duši, kratka, prekratka duševna črta je krmarila tedanji slovenski kulturni voz. Čudno? Saj niti tedanji narodni »voditelji« niso znali jasno in precizno odgovoriti na vprašanje, kaj je to, slovenski narodni program. Programov je bilo sicer vse polno, konservativnih in narodnih, to se pravi lepe, zvončne besede so bile.

Naposled, kdo se je brigal za celokupne in strankarske narodne programe, ki so se odlikovali po nejasnosti in ignoranci vsakega teoretičnega znanja? Ti programi niso bili nikdar izraz resničnega življenja in ljudskih potreb. Zakaj pojmovanja ljudskega življenja in sočustvovanja z ljudstvom ni bilo nikjer in nikdar. Bila je to več kot tragična situacija, vsa močno preprežena z neprostopljivim humorjem.

Slovensko življenje je torej padalo neprestano. Kako daleč so bili tedaj Slovenci še od svoje narodne individualnosti! Slovenska domovina je bila, da govorim drastično, podobna zadolženi kmetiji brez gozda in obremenjena z raznimi potratnimi vžitki. Duševni pogled pa je bil meglen, ubit od brezobzirnega konservatizma.

*

Živo se spominjam veselih dni, ko je s svojo agitacijo med delavstvom nastopil nekdanji šenklavški kaplan dr. Janez Ev. Krek. Bil sem tedaj — naravnost bodi povedano — še bled mladič, komaj odrastel otroški dobi. Med delavstvom se je že širila socialna demokracija. Njeni tedanji voditelji si sami še niso bili na jasnem kaj in kako. Bili so več revolucionarji, kot pa socialni delavci. Socialna demokracija je zastopala marksistični socializem. Dr. Krek je bil zastopnik krščanskega socializma, kakor si ga je zamislil globokoumni Vogelsang — in dobri škof Ketteler.

Krek, ki je poznal zgodovino socializma skozinskoz, je zanesel v mlado gibanje nove misli. Šibki slovenski delavski stan je med nami prvi nastopil z novimi, celo prevratnimi idejami. Doslej se ni nihče brigal zanj. Socialist, krščanski ali pa marksistični, je bil med tedanjimi dostojnimi ljudmi nemogoč zaradi svojih vnebovpijočih »fantazij«. Po strani so ga gledali in neusmiljeno so ga preganjali. Če se je tedaj že krščanskemu socialistu godilo slabo — ki so ga močno po strani gledali tedanji mogočni konservativci — godilo se je zelo slabo rdečemu socialistu. Med tem sta se ta dva nazora borila med delavstvom za premoč. Na delavskih političkih shodih se je tedaj silno mnogo govorilo o krščanstvu, materializmu, darvinizmu, revoluciji, evoluciji, kapitalizmu, — nič pa še o vsakdanjih potrebah, socialnem zavarovanju, mezdah in tarifnih pogodbah, konsumnem vprašanju, gospodarski in strokovni organizaciji delavstva, i. t. d., i. t. d. Bila je to še Mahničeva filozofska sled. Novo politiško

gibanje, ki je naravno bilo obenem splošno družabno gibanje delavskega sloja, se je začelo v znamenju velike črte.

Kakšno je bilo slovensko delavstvo? V omiki zaostalo, živeče tjavendan, pokorno in šibko. Veleindustrialnega delavstva ni bilo mnogo — kakor ga še danes ni. To delavstvo je bilo po značaju še obrtniško. Vsak začetek organizacije je bil neizmerno težak, utrudljiv. Organizatorji delavstva, ki so kot taki preživeli prvo dobo, v resnici niso bili plašljivi ljudje . . . Gibanje, ki se je tako veselo in razburljivo začelo, je šlo vedno naprej. Masa se je zganila vsepovsod. Hotela je kulture, blagostanja — in po zapadnem, predvsem nemškem vzoru — političskih pravic. Ta zahteva se je časih celo močno pretiravala; na vse drugo se je rado pozabljalo. Sledi te napake so še danes očitne. Ampak četudi je vladajoča konservativnost poizkušala na razne načine to novo in mlado ljudsko gibanje ubiti, se vendar enkrat zbudjena misel o socialni vzajemnosti ni dala več docela potlačiti. Celo dr. Krekova smer je imela s konservativci velike težave; naposled je ostala zmagovita. Zakaj tudi med slovensko kmetско maso je našla moderna socialna misel, uveljavljajoča se predvsem v praktičnem združništvu, rodovitna tla. Prvi poskusi z združniškim socializmom niso uspeli in stari oderuhi so triumfirali. Sledili so hudi boji med socialističsko mislijo samopomoči, in dosedanjim oderuštvom. Prvi porazi so temeljili ponajveč na neumevanju socialne solidarnosti in na pomanjkljivi moralni opori. Vendar je šlo neprestano naprej.

Socialni prepoved je postal tudi med nami družabno nujen in potreben.

*

Moderna socialna misel, ki jo je rodila zapadna Evropa, je torej provocirala tudi slovensko družabno renesanco. Slovenska romantika, ki je bila nujni produkt naraščajoče narodne zavednosti, je bila v socialnem življenju konservativna. Bala se je socialnih in družabnih

bojev med ljudstvom, ker je polagala važnost le na narodno enotnost in skupno sodelovanje vseh narodnih sil le v svrhu doseganja nacionalnih uspehov. Zato narodni programi tiste nacionalno navdušene dobe niso segali globlje v življenje ljudstva samega. Socialne in razredne razlike med ljudstvom so bile zabrisane; zato tudi tedanja kulturno visoko stoječa doba ni mogla pognati globokih korenin med preprostim ljudstvom. Nepoznanje slovenske socialne zgodovine in hrepenenje po lepi zaokroženosti nacionalnega gibanja, katero gibanje je našlo v zedinjeni Italiji in pozneje v zedinjeni Nemčiji svoje velike vzore, je rodilo narodna stremljenja, ki niso zadoščala vsakdanjemu ljudskemu življenju. Ljudsko življenje pa se ni moglo socialno razviti vsled vladajočega konservatizma in njegove morilne tendence.

Moderno socialističsko gibanje je vzbudilo med slovenskim ljudstvom tudi socialne boje in ljudska družabna prizadevanja. Doba kulturne romantike in socialne nedelavnosti je padla in se razsula, ko se je slovensko ljudstvo začelo tudi socialno preporodevati. Konservativna okostenelost se je vidno umikala. Ta smer ni le političsko umrla — to bi ne bilo nič bistvenega — temveč tudi umstveno. V bedi živeča, socialno zanemarjena ljudska masa je začela uveljavljati socialno solidarnost in vsprejemati kolektivističsko naziranje vsaj v gotovih, četudi še močno omejenih mejah lastne produkcije. To je bilo v socialno obrambo ljudstva nujno ob prvem razvitku kapitalizma. Kapitalizem je prišel tudi k nam kot zmagujoč in brezobziren okupator. Za njim pa je vstajal demokratizem širokih vrst ljudstva, bistveno se razlikujoč od demokratizma stare romantiške dobe.

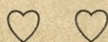
Ta socialni preporod je neizogibno provociral tudi revizijo starega narodnega programa.

Stari narodni program, ki je bil v čustvenem pogledu konservativen, v narodnem pogledu kapitalističen in socialno čisto indiferenten, se je umaknil novemu programu, ki mora biti res dejanski izraz socialno zbu-

jenega ljudstva. Ta novi narodni program pa ne more biti nič drugega kot kulturni in gospodarski program slovenskega delavskega ljudstva.

Danes, v dobi zmagujoče socialno solidarne misli, gre zato, da se izkušnje socialnih, družabnih bojov izkoristijo v svrhu socialne in narodne obrambe, kakor so to praktiško izvedli mali severni narodi, predvsem Danci in Norvežani. Obrambni boj malega proletarskega naroda pa se mora izražati v protikapitalistiških tendencah, ki se krijejo s tendenco modernega socializma. Končni cilj te tendence je kulturna in gospodarska prenovitev naše družbe.

V dveh desetletjih je med Slovenci — kar je pri malem, gospodarsko in kulturno ogroženemu narodu umljivo — zmagala zbujena socialna zavest množice, na kar je nujno sledil politiški demokratizem. Politiški demokratizem pa je kulturno in gospodarsko revolucionarno delujoč faktor vsega javnega življenja, ki brezobzirno vede do novih in večjih socialnih bojov, in končno — vsled vedno večjega in silnejšega kapitalistiškega provociranja — do radikalnih preobratov celotnega družabnega življenja.

3. Idejna smer modernega socializma.

Liberalci in komunisti.

Gospodarsko in kulturno najbolj razvita država je Anglija. Umljivo je, da so se v tej deželi najprej pojavili glasniki novega, kapitalistiškega gospodarstva. Angleška ekonomska šola je najmodernejša še danes. Veda narodnega gospodarstva, započeta po Adamu Smithu, je do novejšega časa ostala na angleško-francoskih tleh. Drugi narodi, ne izvzemši Nemce, so malo prispevali k popolnitvi liberalne gospodarske šole in šele po nastopu socialnih in socialističnih agitatorjev, ki so proti vladajočemu liberalizmu ustvarili čvrsto ljudsko gibanje, so se tudi pri drugih, manj razvitih narodih pojavili umstveni zastopniki čistega liberalizma.

Započetnik umstvenega gospodarskega liberalizma Smith, je stal še pod mogočnim vplivom francoskega fiziokrata Quesnaya. Smithov učenec, globokoumni Ricardo, je posledice tega upliva odpravil iz šole umstvenega liberalizma. Kar je bila Quesnayu narava, to je bilo Ricardu delo. Smith si mnogokrat še v pojmih ni bil na jasnem in je na priliko vrednost produkta meril sedaj z delavnim časom, sedaj zopet z vrednostjo storjenega dela. Ricardo je ugotovil, da se vrednost blaga določuje po množini dela, ki je bila zanj potrebna. Te ugotovitve se je pozneje poprijel tudi Marx.

Znanstvena zasluga liberalnih ekonomov je njihova metoda.

Liberalni gospodarski nauk je bil, ki je proglasil z vso ostrojtjo, da je zasebna lastnina sveta in nedotakljiva. Največji liberalni ekonom Ricardo, si je pridobil posebne zasluge s svojo znamenito zemljiško-rentno teorijo, pri kateri prihaja do zaključka, da zemljiška posest ne vpliva na draginjo življenjskih potrebščin in da je — logično — tudi vpliv akumulacije kapitala le mimogredoč. — Mezda in dobiček v obratnem razmerju drug k drugemu padata ali pa se višata. Če se viša delavska mezda, pada dobiček in obratno. Zanimivo je tudi, kar pove Ricardo o izmenjalni vrednosti. Pravi: Produktivni stroški v zadnji instanci določajo ceno blaga in ne ponudba in povpraševanje po njem. — Monopolska produkcija, ki jo poseduje posameznik ali kaka družba, se pri določevanju vrednosti ravna po ponudbi ali povpraševanju. To pa ne velja za produkte, ki se lahko neomejeno pomnožuje. Menjalno vrednost blaga določuje delavni čas. Kapital je nakopičeno delo.

Ricardo v gospodarski načrt si je ne le v Angliji, temveč po vsem svetu pridobil izredno mnogo privržencev in mnogo ugleda. Tu je črpal tudi Marx svoj nauk o vrednosti.

Značilen za liberalizem je T. R. Malthus, ki odkrito priznava, da individualna svoboda človeštva ne more priversti do sreče. Pravi: Vsled prenaglega naraščanja človeštva, ki je hitrejše nego množenje živeža, se mora s težkočami ovirati plodovitost spolnega občeovanja, ali pa se mora zaradi bede, ki narašča vsled preobilice ljudi, uničevati človeštvo z vojno, umori, boleznijo in lakoto. Stradajočih po njegovem mnenju ne kaže podpirati, ker bi to le zavlačevalo potrebno eksekucijo lakote. Malthus je bil v svojih nazorih najkonsekventnejši liberalni ekonom, ki je hotel bedo omejiti s tem, da je ubogim odrekel pravico do razmnožitve. Tudi ekonom čistega liberalizma D u n o y e r pravi, da je beda kapitalistiškega proletariata ozko zvezana s človeškim rodom.

Liberalizem je razbil stare privilege fevdalcev, a jih je obenem zagotovil sam sebi. Francoz Linguet, učenec Quesnaya, pripozna v svoji knjigi »Theorie der Civilgesetze«, da gospodarstvo liberalizma zasleduje izkoriščanje brezposestnih slojev po posestnih, da pospešuje indirektno suženjstvo, ki je strašnejše od direktnega.

Umstveni gospodarski liberalizem je utopija; njegovi nauki se niso dali popolnoma izvesti. Hotel je delo osvoboditi, a ga je upognil pod kapitalistiški jarem. Svoboda, ki jo je oznanjeval, je utonila v gmotni bedi mase. Ljudstvu je hotel dati izobrazbo, a jo je napravil odvisno od bogastva. S svojega stališča je imel torej omenjeni Linguet prav, ko je dajal monopolistični družbi prednost pred liberalno — kapitalistiško.

Ob času ko je liberalizem oznanjal svobodo, je klical komunizem po enakosti. Čim večje so postajale dimenzije kapitalistiškega gospodarstva, tem srditejša je bila komunistična opozicija. Zgodovine komunizma ne moremo primerjati oni liberalizma. Prvi učeni komunist je bil že stari Plato, najznamenitejši Anglež Thomas Mor. Komunizem sloni na humanizmu. Komunizem je izraz naprotstva med bedo in bogastvom. Če posežemo nazaj v zgodovino, najdemo že v Sparti in pozneje v Rimu nekakšno komunistično propagando. Ta stari komunizem pa se ne da primerjati modernemu, ker se ni oziral na sužnje in mu je torej manjkala humanistična podlaga.

Komunisti so bili večalimanj vsi utopisti, dasi nemo-remo zanikavati, da je moderni komunizem v svojem stremljenju pozitivnejši od današnjega socializma. Znamenitejši komunisti so razširjali svoje misli ponajveč v obliki državnih romanov. Tako Plato, Mor, Baco, Campanella. Utopist večalimanj je bil tudi Nemec Fichte, ki je posebno zaslovel po svojem govoru o nemški nacionalni vzgoji. Prvi komunist, ki je praktiško hotel uresničiti svoje ideje, je bil Robert Owen. Spoznavši, da temelji komunizem večalimanj v prvotnem

življenju vsakega naroda, je zahteval enakost dela in užitka. Poskusil je svoje misli praktično uveljaviti, kar se mu je deloma tudi posrečilo. Njegov prijatelj V a n d a l e u r je pozneje na posestvu Ralahine, na Irskem, po Ovenovem vzorcu ustvaril poljedelsko produktivno zadružno, ki je pričala o mnogih pozitivnih straneh Ovenovih načel.

Poleg Angleža Ovena je omeniti tudi Francoza B a b e u f a in C a b e t a, Babeuf je bil srdit nasprotnik močnega denarne aristokracije. V Parizu je ustanovil »Društvo enakih« in list »Ljudski tribun«. Bil je zaupnik pariškega proletariata in je, kakor Mor, umrl na šafotu za svoje ideje. Dosti zanimanja in tudi hrupa je ob svojem času vzbudila Cabetova knjiga: »Potovanje v Ikarijo«. Cabet je bil povsem drug človek nego Babeuf, rekoč, da bo komunizem zmagal šele tedaj, ko se vsi ljudje prepričajo o njegovi dobroti. Vsako nasilnost je zavračal. V tem oziru je nekako soglašal z Ovenom, ki je bil prepričan, da je človek zgolj produkt notranjih in zunanjih vplivov, torej subjektivno neodgovoren za svoja dejanja. Zgodovina komunističkih idej nam kaže tole zanimivost: Komunizem kot zgolj ekonomska sila ni dosegel ničesar, pač pa je tuptatam vspeval na temelju krščanske misli. In vendar so bili vsi znamenitejši nositelji komunističke misli vobče zelo protiverskih tendenc.

Zelo blizo stojita komunizmu predhodnika današnjega socializma M o r e l l y, ki zahteva enakost užitka in neenakost dela, ter B l a n c, ki hoče dolžnost do dela po razmerju zmožnosti in užitek po individualni potrebi. Ta dva sta torej že zavrgla abstraktno komunistično enakost. Blanc hoče odpraviti svobodno konkurenco, ki odločuje v liberalnem gospodarskem življenju, in jo nadomestiti z normalnimi blagovnimi cenami in s cenami dela. L a s s a l l e je mnogo privzel od Blanca, ko je le pristavil, naj se normalne cene določijo po ceni stroškov. — Blanc in njegovi tovariši tvorijo prehod v s o c i a l i z e m v ožjem pomenu besede.

Socializem.

Socializem priznava poleg kolektivne tudi zasebno lastnino in neenakost zmožnosti in potreb posameznika. S tem je socializem zapustil šablonska tla prostega komunizma in obenem zavrgel tudi Blancov dualizem. Socializem negira kapitalistiški družabni red, zahteva odpravo svobodne konkurence kot edino regulacijo gospodarskega življenja, in je nasprotnik kapitalistiške špekulacije.

Francoski grof St. Simon stoji med socialisti v prvi vrsti. Ideje njegovega novega krščanstva so tako pomembne, da jih je celo Marx zagovarjal in pobijal vulgarne ekonomе, ki so se upirali st. simonizmu.¹ V svojih spisih se St. Simon pritožuje nad enostranostjo protestantskega in katoliškega verskega naziranja in uči, da je človeštvo oropano prave vere, vsled česar primanjkuje ljubezni do bližnjega. Njegova glavna učenca, ki sta po njegovi smrti razširjala njegov nauk, sta Bazard in Enfantin. St. simoniste so začeli zelo preganjati, ko sta omenjena dva st. simonista kmalo po julijski revoluciji izdala manifest, v katerem napovedujeta prihod novega krščanstva. Ta manifest, ki je bil nabit po vsem Parizu, je dal ministru Dupontu povod, da je v zbornici opozarjal na to nevarno sekto. Z ozirom na to opozoritev sta Bazard in Enfantin objavila brošuro, v kateri sta pojasnila versko prepričanje st. simonistov. Ta brošura je najvažnejši dokument, kar nam jih je zapustil st. simonizem, pravi Reybaud. Jedro vsega nauka je: Vsakemu premoženja po njegovih zmožnostih in vsaki zmožnosti plačilo. Kako pa naj se oceni ta individualna zmožnost, o tem molči Bazard, Blanc in pozneje deloma tudi Lassalle.

St. Simonu zelo podoben je v tisti dobi živeči socialistični utopist K. Fourier. Uči: Cilj človeškega strem-

¹ Kapital — pag. 560, I. zvezek.

ljenja je sreča. Vera nas poučuje o sreči, ki nas čaka po smrti; filozofija pa ni nikdar mislila na človeško srečo. Treba je torej ustvariti vedo, ki nam bo prinesla srečo. V svojih raziskavanjih prihaja do zaključka, da je ono naše delovanje, ki nas vedno in neprestano zadovoljuje — sreča. — Svet deli v tri prvotne principe: V Boga kot duha, v materijo in v pravičnost ali matematiko. Svoj socialni sistem pa je razdelil v dva glavna dela: 1. Organizacijo družine in 2. organizacijo industrije. S pomočjo take družabne organizacije je hotel oživitvoriti družabno harmonijo. — Fourier je popoln utopist; njegova šola pa je imela svojedobno velik vpliv.

Prvotne socialne in socialistične ideje, kar jih je bilo porabnih, so prenesli v realno življenje glavno trije možje: Ferdinand Lassalle, delavski agitator na Nemškem, Karl Marx in nemški kritik angleških fabričnih sistemov, Friderik Engels. Najznamenitejši je Marx — vsled svojega velikega literarnega dela: »Das Kapital, Kritik der politischen Oekonomie«.

Karl Marx.

Marxu očitajo, da operira s Heglovo dialektiko. Čujmo njega samega. V predgovoru k drugi izdaji »Kapitala« govori Marx, odgovarjajoč na neki članek v «Вѣстникъ Европы» tako:

»Meine dialektische Methode ist der Grundlage nach von der Hegel'schen nicht nur unterschieden, sondern ihr direktes Gegentheil. Für Hegel ist der Denkprocess, den er sogar unter dem Namen Idee in ein selbstständiges Subjekt verwandelt, der Demiurg des wirklichen, das nur seine äussere Erscheinung bildet. Bei mir ist umgekehrt das Ideelle nichts andres als das im Menschenkopf umgesetzte und übersetzte Materielle . . . Ich bekannte mich daher offen als Schüler jenes grossen Denkers und kokettirte sogar hie und da im Kapitel

über die Werththeorie mit der ihm eigenthümlichen Ausdrucksweise.¹

V poslednjem času so začeli nekateri razlagati zvezo med Marxom in Heglom tako: Marxova filozofija je nadaljevanje Heglove. Kar je pri Heglu absolutna pamet, to znači pri Marxu produktivno moč. Absolutna pamet je v človeku, a produktivna moč izven njega. Človek pa je nositelj produktivne moči po pameti.²

Prvo, kar moremo posneti iz Marxovih spisov, je veliko sovraštvo in zaničevanje do verstva sploh. Zaničuje vsako versko prepričanje in misli, da leži postanek verstva v človeški domišljiji.

Človeštvo si ni znalo razlagati važnih ekonomskih pojavov in zakonov in je zato poklicalo na pomoč domišljijo. — Marx je bil tudi velik osebni nasprotnik takrat živečih ekonomov, ki so drugače učili nego on sam. S Proudhonom, znanim francoskim socialistom, sta si bila spočetka prijatelja in sta v Parizu cele noči debatirala o svojih nazorih. Pozneje sta se sporekla. Zgodilo se je to o priliki, ko je izšlo veliko Proudhonovo delo »Philosophie de la misère«. Marx je tedaj proti Proudhonu napisal posebno knjigo, ki jo je naslovil »Revščina filozofije.« V pismu, ki ga je pisal 24. januarja 1865. uredništvu tedaj v Berlinu izhajajočega lista »Sozialdemokrat« (Schweitzer) ga zaničljivo imenuje »Kleinbürger« in mu očita, da znanstvene dialektike ni nikoli umel.

¹ Moja dialektična metoda se od Heglove ne le temeljno razlikuje, temveč je njeno direktno nasprotje. Heglu je proces mišljenja, ki ga on pod imenom ideje celo spreminja v samostalni subjekt, demiürg (= „vstvaritelj“, „umetnik“ — je grška beseda. Demiürgi so tvorili pri starih Grkih del tretjega stanu. Modroslovcem pomenja demiürg svetovno dušo, Boga i. t. d.) dejanstvenosti, ki tvori njegovo zunanjo obliko. Pri meni nasprotno, idealno ni nič drugega, kot v človeški glavi prenešeno in predstavljeno materialno . . . — Jaz sem se torej očitno priznal za učenca tega velikega misleca in sem tuptam v odstavku o vrednostni teoriji koketiral z njemu lastnim izraževalnim načinom.

² Glej posebno: Hollitscher Jakob: Das historische Gesetz, zur Kritik der materialistischen Geschichtsauffassung. Dresden u. Leipzig 1901.

Vse to pa nas ne sme motiti, da ne bi pravično sodili o možu, o katerem pravi švicarski učenjak L. Stein, povodom znane Masarykove kritike: »Wenn man gegen einen Marx schreibt, zieht man Gala-Toilette an. Einen solchen Gedankenheros als welcher Marx ungeachtet der Kritik Masaryks ist und für alle Zeiten bleibt, tritt man in strammer Haltung, wohlgerüstet und auf die Zähne gewappnet, nicht aber im Schlafrock und Pantoffeln entgegen.«

Ozrimo se po Marxu!

Pod besedo kapital razume Marx zasebni kapital in pod kapitalističnim proizvodnim načinom partikularno poslovno obliko. Po svoji analizi o vrednostnem in denarnem nauku prihaja do sklepa, da mezдно delo ustvarja zasebni kapital.

Najtemeljitejši je Marx pri razlaganju nauka o vrednosti. Vrednost deli: 1. v rabno in 2. v menjalno vrednost. Rabna vrednost je koristnost ali sposobnost stvari za osebno človekovo vporabo. Menjalna vrednost pa se javlja v sposobnosti stvari za menjavo nasproti drugi stvari. Vse gospodarsko življenje človeške družbe se izraža v menjavanju vrednosti. — V kapitalistiškem proizvodjanju menjalna vrednost blaga potiska delo na nižino zvršilnih stroškov, vsled česar kapitalist najbolj bogati.

Temeljna hiba kapitalistiške meščanske družbe tiči v tem, da so proizvodjalna sredstva zasebna lastnina. Tu se Marx dotika zasebne lastnine in pravi: Izkoriščanje pravega, a neposедуjočega producenta je nujna posledica zasebnega gospodarstva in to izkoriščanje bo trajalo tako dolgo, dokler ta zasebna lastnina ne preneha. — Zahteva kolektivno premoženjsko obliko.

Ena njegovih glavnih zahtev je normalni delavni čas. Tlak kapitalistiške produktivne oblike pobija Marx z vzgojevalnimi in zdravstvenimi klavzulami delavske policije.

Kapital deli v dva dela: stalni in izpremenljivi. Stalni kapital sestoji iz sirovin, strojev poslopij i. t. d.

Te vrste kapital ne pomnožuje vrednosti, temveč izraža svojo vrednost v izpremenitvi n. pr. produktov. Nasprotno pa je izpremenljivi kapital instrument, s katerim si prilaščamo kapitalov dobiček — n a d v r e d n o s t, n e p l a č a n i d e l a v n i č a s. V kapitalistiški družbi je delavec (pravi producent) primoran več izdelovati nego potrebuje za svoj preživitek.

Marx pravi:

»Obrok nadvrednosti je eksaktni izraz eksploitacijske (izkoriščevalne) višine delavne moči po kapitalu, ali delavca po kapitalistu.«

Izkoriščanje po kapitalu se deli v dva dela: Izkoriščanje je ali absolutno, ali pa je relativno. Potrebni delavni čas je oni, ki zadošča za izdelovanje vsakdanjih potrebščin; ostali del resničnega delavnega dneva je — naddelavni čas. Ta naddelavni čas pa ni izum kapitalizma, temveč monopolizma. Absolutna nadvrednost, katero posamezni kapitalist sam spravi, odvisi od števila mezd-nih delavcev ali pa dobička dnevnega dela posameznega delavca.

V prvem slučaju je odločilna tendenca kapitala k velikemu podjetju, v drugem slučaju pa od podaljšanja delavnega časa.

Resnični delavni dan kapitalist lahko še izkoristi, če mezdo pod mero potrebnih življenjskih potrebščin z n i ž a, ne da bi skrajšal delavni čas, ali pa če zviša produktivno silo delavnega časa z izboljšanjem tehnike in režije.

Pri razpravi o podaljšanju delavnega časa, kateremu postavlja nasproti normalni delavni čas, se Marx peča z angleškimi zakoni o skrajšanju delavnega časa in s poročili tovarniških nadzornikov o teh zakonih. Pri tem pride n. pr. na sled, da so tovarnarji delavcem, ko je stopil zakon o skrajšanju delavnega časa v veljavo, kradli počitku namenjeni čas med delavnim dnevom, in izračuni, da so ponekod tovarnarji vzeli na ta način posameznim delavcem po 27 dni in več na leto.

Kapitalistiški način produkcije zahteva tudi izkoriščanje nedoraslih otrok. Iz parlamentarnih enket Anglije posname Marx, da delajo v nekaterih industrijah otroci 10—18 ur na dan. Posledica je velika umrljivost. Zanimiv je nastopni slučaj: Delavec pripoveduje, da dela njegov sedemletni sin redno 16 ur na dan. Oče ga nese v tovarno in iz tovarne. Čez dan pokleka oče predenj, da ga nasiti, zakaj mali ne sme zapustiti stroja.

Stoletja so morala preteči, da se je delavec prostovoljno vdal, to je družabno bil prisiljen kot človek zavzeti tako nizko socialno stališče. Danes mora, pravi Marx, delavec za ceno svojih življenjskih potrebščin prodati ves svoj aktivni delavni čas. Kapital je rabil stoletja, da je delavni čas pritiral do njegovih normalnih maksimalnih mej; šel potem še preko njih, do mej naravnega dneva 12 ur. V zadnji tretjini 18. stoletja, se je zdelo, je prišel kapital na tej poti do viška. Vsaka meja mravnosti, narave, starosti, spola, dneva in noči je odpadla. — Po dolgih in težavnih bojih se je končno na Angleškem dosegel zakon o normalnem delavnem dnevu.

Marx obravnava tudi izkoriščanje despotično vladane kooperacije. Preišče kapitalizem manufakture in kapitalizem strojne industrije.

Povečanje rokodelskega kapitala je razbilo zadružništvo. Posamezna rokodelska podjetja se zvežejo v večja. Nastane manufaktura; njena tehnična podlaga je rokodelska. Vlada od 16. do 18. stoletja. Manufaktura je veliki mehanizem, v katerem so delavci udje. Tu, pravi Marx, je družabna proizvodna moč postala proizvodna moč kapitala. Marx obsoja torej kapitalizem zasebnega (partikularnega) značaja.

Drugi stadij tvori industrija. Pogoj industrije je sprememba navadnih proizvodnih sredstev v členarni sistem delavnih strojev. Predpogoj razvitka iz manufakture v industrijo tvori razloček med stroški rokodelskega dela in med koristjo stroja.

Pri razvitku manufakture v industrijsko podjetje odloča tedaj razloček med stroški rokodelskega dela in med koristnostjo strojnega dela. Marx pravi: Stroj je, ki pripušča z istim učinkom k delu namesto zdravih, dobrih, močnih delavnih moči, slabe, bolne in nezrele ljudi. Po tej poti — s pomočjo stroja — so bili uvedeni v delo žena in otroci; to delo so doslej opravljali mošje. Pomnožitev produktivnih moči z ženskami in otroci je rodilo nižje delavske mezde. Marx dokaže, da se je vsled tega razdejanja rodbinskega življenja med delavskim stanom, pomnožila relativna nadvrednost v korist posameznega kapitalista.

Industrialni način proizvodnje je pravtako žalostno vplival na poljedelstvo. Posebno se je ta vpliv pokazal v Angliji. Veliki kapital je zmagal tudi na kmetih in nekdanji pridni poljedelci so postali reveži, končno sužnji onih, ki so po vzgledu industrije kultivirali zemljo. Marx navaja za vzgled takozvane »Gängerje«. To so nekaki potovalci, ki gredo križem dežele, iščoč si spotoma zaslužka in kruha v poljedelskem delu. Zbirali so se v večje potujoče družbe, ki jim je načeloval izkušen človek. Danes so delali tu, jutri tam, kakor jih je ravno kdo rabil in plačal. Te vrste ljudi pa ni bilo najti le na Angleškem, temveč tudi drugje, posebno tam, kjer je zmagala veleposest. Vsled svojega nestalnega življenja so bili ti ljudje = delavci pokvarjeni nravno in telesno. Omoženim ženam med njimi je bilo v največje veselje, ako so jim pomrli otroci v rani mladosti. Vlačili so se po vseh deželnih cestah; smrdeči po žganju in mrčesu so hodili svojo obupno pot. Ženske so bile navadno oblečene v moško obleko, ali pa vsaj v hlače . . .¹

Strojni kapital hoče kolikor mogoče hitro in dobro izkoristiti delavno moč. To se doseže zopet s podaljša-

¹ Zakaj se Marx vedno zopet sklicuje na Anglijo? Marx sam pravi: Anglija je najbolj razvita kapitalistiška država. Ima pa to dobro lastnost, da samo sebe naprestano preiskuje, med tem ko delajo druge države ravno narobe.

njem delavnega časa. V mnogih industrijskih podjetjih delo noč in dan ne preneha, ker tendenca industrialnega kapitala to naravnost nujno zahteva in potrebuje.

Marx pravi:

Stroj, to silno sredstvo za skrajšanje delavnega časa, sili delavca in njegovo družino, da ves svoj življenjski čas spremene v disponibli delavni čas v svrho pomnožitve kapitala. Stroj pa, čim bolj izpopolnjen, več produktivne moči vzame delavcu in tako pomnožuje tudi maso nekvalificiranega (neizučenega) delavstva. Stroj dela strogo mejo med izučenim in neizučnim delom. Zato je nespametnost pobijati strojno delo kot tako, marveč pobijati se mora stroj kot hlapec in orodje kapitalistiške produkcije. Stroj sam na sebi v družabnem proizvodjanju delavni čas skrajšuje, med tem ko ga v današnji zasebni posesti podaljšuje.

V kapitalistiški družbi služi pridobljena, krivično pridobljena nadvrednost, dobiček, ponajveč luksurioznosti in zapravljivosti. Bogastvo potrebuje cele armade sužnjev, ki jih imenujemo kočijaže, portirje, guvernantе i. t. d. Da se napravi lišp, ki ga rabi gospoda, se potrebuje novih tisočev delavcev, rokodelcev, tovarn, orodja, kar vse je z zdravega ekonomskega stališča odveč. S tem je odtegnjeno veliko število ljudi produkciji, ki je res potrebna in koristna.

Iz navedenega bi se dalo sklepati, da je Marx nasprotnik ženskega dela v produkciji, ravnotako kot otroškega. To ni resnično. Marx pravi, da žensko delo v današnji obliki — v kapitalistiškem proizvodjalnem načinu — ne prinaša blagoslova, med tem ko bi v družabnem proizvodjanju bila enaka cenitev obeh spolov »studenec humanega razvoja.«

Obširno razpravlja Marx tudi o vrednosti delavne moči, odnosno njene cene v obliki delavske mezde. Vrednost dela in vrednost delavne moči sta dva pojma. Cena odnosno vrednost dela je tržna cena delavne moči. Oblika delavske mezde ni izraz delitve med po-

trebnim in večstorjenim delom, med plačanim in neplačanim delom. Po zunanji obliki soditi, je vse storjeno delo plačano. To pa ni renica.

On pravi:

Vrednost dela ali delo kot blago ravnotako nič ne proizvaja, kakor vrednost žita ali žito kot blago ne služi za hrano. — Če se delo prodaja ali kupuje je zgolj blago, kot takšno je trgovski predmet in predstavlja vrednost — toda producira ne.

Relativno vrednost produktov pa se določa po množini dela, ki je potrebno, da se produkt napravi. — Konkurenca odloča o tem, koliko nekvalifikovanih delavnih dni tiči v enem kvalifikovanem dnevu.

Ne gre za to, da je človek vreden v eni uri toliko kolikor drugi človek. Temveč gre za to, da je ena človekova ura vredna toliko, kakor druga. Človek predstavlja torej vtelesen čas. — Stroj je nad človekom in ne obratno. Ko merimo delo, nam ne gre za njegovo kvaliteto, temveč njegovo kvantiteto. Torej: Ura proti uri, dan proti dnevu in ne človek proti uri, dnevu, i. t. d.

Tisti produkti za katere se najmanj časa potrebuje (n. pr. žganje, krompir) so najcenejši in najbolj razširjeni, ker jih socialno slabo stoječi ljudje največ kupujejo. Njihova absolutna potreba in koristnost pa niste dokazljivi. — Vrednost se torej ne določa po času, ki je bil potreben za napravo produkta, temveč po minimumu časa, v katerem se je napravil. Ta minimum pa določuje konkurenca.

Zato trdi nadalje Marx:

V brezrazredni družbi bi ne bila potreba več odvisna od minimuma produkcijskega časa, temveč produktivni čas različnih produktov bi se določil po družbeni potrebi.

Današnji partikularni produkcijski način pa rodi tudi akumulacijo kapitala.

Marx pravi:

Kakor hitro je kapitalist poosobljeni kapital, ima historično vrednost in historično eksistenčno pravo. Le

tako daleč gre njegova lastna transitorična potreba in transitorična potreba kapitalistiškega proizvodnega načina. Njegov zahtevajoči motiv nista potrebna vrednost in užitek, temveč menjalna vrednost in njen povišek. Kot tak človeštvo brezobzirno sili k proizvodjanja radi proizvodjanja samega, torej k razvitju največje družabne proizvodjalne moči in k ustvaritvi gmotnih proizvodjalnih sredstev, katera sama so že realna podlaga za višjo družabno obliko. Njen princip je polni in svobodni razvitek individua.

Kadar kapitalist s svojo luksurioznostjo zapravlja delavno moč, katero si je vzel ne da bi jo plačal, tedaj se njegovo življenje večalimanj razvija bona fide. Kapitalistiški proizvodjalni način je kriv, da je malo ljudi pograbilo vse bogastvo, delavno moč in zemljo za sebe, v svojo korist.

Vsak kapital se deli v mrtvo proizvodjalno sredstvo in v živo delavno moč. Sestava se določuje po razmerju med množino proizvodjalnih sredstev z ene in za njihovo uporabo potrebne delavne množine z druge strani. Prvi sestavni del imenujemo vrednostno sestavo, drugega pa tehnično sestavo kapitala. Marx imenuje vrednostno sestavo, v kolikor je pogojna v tehnični — organsko sestavo kapitala.

Če se delavci odnosno delavna moč ne množi tako naglo, kakor sestava kapitala, tedaj nastane povpraševanje po delavcih in se torej delavske mezde višajo. Mezda v kapitalistiški družbi pa ne more biti nikoli tako visoka, da bi izključila vsako nadvrednost — dobiček — ker bi sicer vsled tega postal kapitalist, lastnik proizvodjalnih sredstev, iluzoričen, nepotreben. Na drugi strani pa straži beda, ki ne dopušča, da bi padla mezda pod gotovo mejo. Mezda se torej giblje med dvema mejama.

Če se spremeni produktivna moč dela, se to dotika tehnične sestave kapitala. Sprememba tehnične sestave kapitala pa ima vpliv na vrednostno sestavo kapitala. Po-

višanje produktivne moči dela zmanjšuje izpremenljivi in povišuje stalni kapital.

Proizvajalnost dela in akumulacija kapitala sta torej v menjajočem se razmerju ozko zvezana. Gotova višina kapitalne akumulacije je torej predpogoj gotove višine proizvodjalne moči dela. Vsako zvišanje proizvodjalne moči dela ustvarja v kapitalistiški družbi zvišano proizvodjalno nadvrednost, ima torej za posledico še večjo kapitalno akumulacijo. Razvoj kapitalne akumulacije in produktivne moči dela drug drugega pospešuje, večja . . .

Vse to vodi k centralizaciji kapitalij. Centralizacija kapitalij še dvigne proizvodjalno moč dela, spreminja tehnično sestavo kapitala, zbira kapital še s silnejšo močjo. — Kapitalistiški proizvodjalni način se torej nahaja v vedni tehnični revoluciji, kar boljbolj množi stalni in zmanjšuje izpremenljivi kapital. — V razvoju akumulacije pa potrebuje novo sestavljeni kapital, razmeroma po svoji velikosti in obširnosti, vedno manj delavne moči (delavcev). Vsled tega narašča med delavci brezposelnost in ti brezposelni delavci tvorijo »rezervno delavsko armado«. — Paralelno z akumulacijo kapitala in naraščanjem delavske brezposelne »rezervne armade«, pa se revolucionira tudi »stari« kapital. Če se na priliko kakšno proizvodjalno sredstvo (stroj i. t. d.) pokvari, izrabi, tedaj podjetnik ne bo več kupil ravnotakega stroja, temveč izboljšanega, ki z manjšo delavno silo več izdelata, kakor je to stari stroj zmogel. Ta »stari« kapital se vedno plodonosnejše nalaga. Čim hitrejša je centralizacija in tehnična revolucija »starega« kapitala, tem znatnejša je tudi akumulacija »novega« kapitala. In čim hitrejša je kapitalna akumulacija, tem hitrejša je tudi kapitalna centralizacija in tehnična revolucija.

To vodi vedno k relativnemu ali pa absolutnemu zmanjšanju števila delavcev v posameznih podjetjih.

Vendar ni izključeno, da se izpremenljivi kapital kljub temu ne bi pomnoževal brez poviška produktivne moči dela ali povečanja podjetja. Izpremenljivi kapital se

namreč brez teh pripomočkov lahko pomnoži, n. pr. s podaljšanjem delavnega časa.

Kapitalistiški način proizvodjanja ustvarja vedno več ljudi, ki so »odveč«! Vedno popolnejša prometna sredstva (železnice, parobrodi i. t. d.) omogočajo, da se število takih ljudi neprestano povečuje. Podjetniki lahko dobe cenejše delavne moči iz krajev, ki so kulturno zaostali. To »odvečno prebivalstvo« je torej posledica kapitalistiškega družabnega reda. To razmerje in ta družabna beda je torej umetna, nenaravna. To spoznanje pobija nauke liberalnih ekonomov, v prvi vrsti tudi že omenjenega Malthusa.

Marx je s svojim raziskavanjem narodno gospodarsko vedo zrevolucioniral. Pa tudi druge socialistiške mislece je močno raztrgal. V prvi vrsti Proudhona. S tem sta si bila posebno glede definicije o menjalni vrednosti navskriž. Marx je Proudhonu dokazal zmoto njegove trditve, da delo proizvaja, a kapital ima vrednost. Marx je dognal, da delo kot blago tudi nič ne proizvaja.

Ravnotako kakor z industrijo je tudi s poljedelstvom. Marx pravi, odgovarjajoč Proudhonu, da zemljiške rente ne ustvarja zemljišče kot tako, temveč zemljiška renta temelji v meščanski družbi. Zemlja je kapital in industrijsko izrabljanje tega kapitala rodi rento. Kaj je zemljiška renta? Zemljiški posestnik kapitalizuje svojo lastnino po povprečnih doneskih zemljišča in zahteva od zakupojemalca obresti od tega kapitala — kot odškodnino za vporabo zemljišča. Pravtako kakor terjaja upnik obresti od posojenega denarja. Ta zakupna cena je zemljiška renta. Zakupojemnik s pomočjo podjetniškega kapitala in delavne moči skuša iztolči iz pridobljenih produktov tolikšno svoto, ki zadošča za pokritje zemljiške rente, proizvodjalnih stroškov (delavci) in njegovega lastnega dobička. Vsled tega je zakupojemnik še bolj kot pravi zemljiški posestnik interesiran na nizkih delavskih mezdah. Zemljiška renta je torej umetna.

S svojim materialistiškim svetovnim naziranjem in z rezultati svojih narodno gospodarskih raziskavanj, pride Marx do končnega zaključka, da je kapitalistiško organizovana družba trajno nemogoča, ker trpi na notranjem razdvoju. Kapitalizem sam sili v socializem; ta bo končno zmagal.

S tem znanstvenim ekonomskim rezultatom je postal Marx besednik revolučnega proletarskega gibanja.

On je dal socializmu znanstveno ekonomsko podlago.

Nekaj o Lassallu in Engelsu.

Upravičeno se trdi, da Marx vkljub svoji globokomurni bistroumnosti nikoli ne bi tako silno vplival na življenje, da ni genialni Lassalle kot sijajni agitator razširil njegov nauk. Lassalle se je od Marxa v marsičem razlikoval — saj Marx sam v neki opazki v »Kapitalu« pravi, da ne more biti odgovoren za Lassallove pozitivne predloge — vendar sta se v celoti strinjala. Lassalle je bil v umstvenem öziru nekako središče med Marxom in Proudhonom. Lassalлови spisi so znani, ker so močno razširjeni. Njegovo glavno literarno delo je: »Herr Bastiat Schulze von Delitzsch, der ekonomische Julian oder Kapital und Arbeit.« Znameniti ste tudi njegovi knjigi: »Philosophie Heracleites des Dunkln« in »System der erworbenen Rechte.«

Lassalle je znamenit vsled svoje zahteve po uvedbi splošne in enake volilne pravice. Zahtevo po splošni volilni pravici je vseboval že program angleških kartistov. Lassalle pa je dal tej zahtevi šele pravi pomen. On je nazor o splošni volilni pravici poglobil. Lassallova zasluga je, da je splošna volilna pravica postala ena glavnih zahtev vsega proletariata v meščanski družbi.

O kapitalu in delu govori: Ne gre za to, zdrobiti delitev dela, ki je izvor vse kulture, temveč za to gre, da degrediramo kapital za to kar ima biti, mrtvo, služeče

človekovo orodje. Ne odstranitev delitve dela, ampak popolnitev in razvoj te delitve zahtevam.

Lassalle je bil najsijajnejši zagovornik združništva in je sam osnoval več delavskih produktivnih zadrug. Nekatere po njem ustanovljene zadruge obstoje še danes. Odnemške vlade je zahteval sto milijonov, da se ustanove in podpró delavske produktivne zadruge. Lassalle je bil brezdvoma najspretnější, najzgovornejší in najagilnejší delavski agitator, kar jih pozna zgodovina modernega socialističkega gibanja. Tisoče je pridobil za svoja družabna načela s svojo prikupno besedo. Njegovi spisi in kritike so se močno razširile.

Zelo je bil Marxu podoben Engels. Bil je velik mislec in je bil takorekoč umstveni in praktični organizator nemške socialne demokracije. Njegovo poglavitno literarno delo je še danes znamenita knjiga: »Die Lage der arbeitenden Klasse in England.«

Kdor hoče dobiti pravi vpogled v moderna kapitalistiška podjetja in delavske razmere, mora poznati to Engelsovo knjigo. Znamenit je tudi njegov posnetek velikega Morganovega dela »Der Ursprung der Familie«, in mnogo prahu je svoje dni provzročila tudi njegova polemična knjiga »Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft« v kateri Marxu slično pobija obstoj pozitivne resnice.

Marx, Lassalle, Engels so bili tisti možje, ki so prvi takorekoč zrevolucionirali in poživili nacionalno ekonomijo in so, podpirani od danih družabnih razmer, poklicali v življenje svetovno gibanje, ki ga na kratko označujemo z besedico — socializem.

Resumé: Socializem je naturen produkt kapitalistiške družabne uredbe. V svojih mladih letih ni mogel biti drugačen, kakršnega se je kazal:

Negacija obstoječe in priznane družabne organizacije. Kako dozori?

Na to vprašanje more dati odgovor samo bodočnosti.

Socialistična revizija.

Marx trdi, da je socialistična zmaga nujna, ker kapitalistiška organizacija družbe nehote vstvarja vse pogoje za tako zmago.

Marx se pri tem opira na svoj historični materializem.

S Proudhonom se je Marx tudi o tem prerekal. Proudhon je namreč trdil tudi, da ima človekova prosta volja vpliv na menjalno vrednost blaga. Marx se seveda s to trditvijo ni mogel strinjati, ker je odrekal prosti človeški volji vsak vpliv na življenje. Zanj je edino razvoj gospodarskega življenja odločiven. Po Marxovih stopinjah je hodil tudi Engels in za njim skoro vsi znamenitejši socialistički teoretiki. Vendar je Engels v svojih zadnjih letih priznal, da sta se z Marxom premalo ozirala na ideologične momente družabnega življenja. Iz nekega pisma, ki ga je pisal Engels leta 1890 (natisnjeno v »Soc. Akademiker« l. 1895) je posneti naslednjo važno izjavo: »Wir hatten, den Gegnern gegenüber, das von diesen geleugnete Hauptprincip (gospodarsko plat) zu betonen, und da war nicht immer Zeit, Ort und Gelegenheit, die übrigen, an der Wechselwirkung beteiligten Momente zu ihrem Recht kommen zu lassen.«

Iz te izjave posnamemo, da Marx in Engels nista bila misli, da je vsa človeška zgodovina zgolj plod gmotnih in gospodarskih odnošajev, temveč, da odločujejo in sodelujejo tudi še druge okolnosti življenja. Ker sta se imela pri povdarjanju gospodarskih momentov, na katere sta se v prvi vrsti opirala pri svojem znanstvenem raziskavanju, boriti z nasprotniki, sta vsled temeljnega principa zanemarila bolj postranske in manj važne strani socialnega razvitka. — Kljub temu so strogo marksistični teoretiki razlagali socializem kot objektivno historično potrebo. Glavni zastopnik te stroge marksistične smeri je Karl Kautsky, duševni vodja nemške socialne demokracije.

Med socialisti samimi je nastal proti takemu, izključno materialistiškemu razlaganju, odpor. V Nemčiji se je začel velik teoretični prepir in ta prepir je šel po vsem svetu, kjer se je količkanj razvilo moderno delavsko in socialističko gibanje. Prvi je nastopil nemški socialistički pisatelj Edvard Bernstein, Marxov učenec. Na Angleškem, kjer je dalj časa živel v prognanstvu, je opazoval razvoj kapitalistiškega gospodarstva in je v svojih študijah prišel do zaključka, da nekatere trditve marksističnega nauka ne drže več.

V svoji mnogo kritikovani knjigi »Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Socialdemokratie«, v kateri je zbral nekaj svojih člankov, se je v prvi vrsti odrekel materializmu kot izključni umstveni podlagi socialističkega naziranja. Druga njegova temeljna misel pa poudarja, da se stvari v kapitalistiški družbi ne razvijajo tako dosledno in v tako ravni črti, kakor je Marx mislil, da se bodo in kakor še dandanes mnogi trdijo, da se. Kapitalizem ima pač tendenco množiti kapital v zasebnih rokah, toda kljub temu gre razvoj drugačno smer. Bernstein namreč z izbranim statističnim gradivom dokazuje, da takozvani srednji stan ne propada in se tudi ne manjša, temveč se v mnogih strokah in mnogih krajih celo pomnožuje. — Logično izvaja iz tega spoznanja, da je tudi marksistični nauk o vedno večji bedi v kapitalistiški družbi pomanjkljiv in nevzdržljiv. Trdi, da gmotno zboljšanje proletariata sicer ni paralelno z onim kapitalistov, da pa vendar neprestano napreduje.

Bernsteina so ljuto napadali. O njegovih trditvah in dokazih se je po knjigah in listih dosti govorilo. Vredno je torej, da vemo, kako Bernstein zagovarja svojo kritiko. Pravi:

Zahteva, da se izboljša položaj kake posebne skupine človeške družbe, ni objektivna. Ekonomske premembe se ne izvrše nikdar brez posredovanja človeškega dela. — Potreba uživanja, hrane i. t. d. je objektivna moč; želja pa, da se hrana spremeni, je subjektivni faktor. Kjer

človekova volja ne daje direktiv — kakor na priliko pri konkurenci — se pa lahko govori o objektivni moči. Socializem torej ne more temeljiti s a m o na objektivni potrebi. Če bi bil socializem objektivna historična potreba, potem bi bili vsi socialistički napor ne le brezuspešni, temveč tudi nepotrebni. Človeška volja ne more biti nikoli povsem individualna, temveč zavisi od premnogih fizioloških, historičnih in socialnih pogojev. Socialne in naravne razmere tvorijo objektivno podlago subjektivni volji. In niti ta objektivna podlaga ni povsem materialistiška.

In dalje:

»V naši dobi vedno bolj raste spoznanje zakonov razvoja, zlasti gospodarskega razvoja. S tem spoznanjem pa raste tudi sposobnost voditi gospodarski razvoj. Čim bolj človek spoznava fizične in ekonomske prirodne sile, tem manj mu gospodujejo, tem bolj mu počno služiti. Družba je nasprotni ekonomski sili danes teoretsko svobodnejša, kakor kdaj...«

Bernstein je evolucionist. On tudi negira absolutno moč ekonomskega razvoja; socializem torej ni nikak nujen produkt kapitalistiške družbe. Da pridemo do socialističke družbe, je treba socialnega in socialističkega človeškega dela.

Razlaga socializma v tem smislu, kakor sta to storila Marx - Engels v znamenitem »Komunističnem manifestu«, je moral roditi fatalizem. Delavci so potrpežljivo čakali, kdaj pade kapitalistiški produkcijski sistem vsled svojih lastnih protislovij. Marxu sledeče delavstvo se je organizovalo razredno, ne zato, da si nekaj s tem že sedaj pridobi, temveč zato, da postane zmožno v odločivnem trenutku prevzeti vodstvo produkcije in s tem obenem cele človeške družbe. V trenutku tega spoznanja so postale političke akcije najvažnejše delo zavednega proletariata v kapitalistiški družbi. Velika masa proletariata pa je med tem ginevala v vedno večji bedi. Zato je bilo treba najti sredstev, ki ohranijo proletariat zmožen, da

izvede svojo končno družabno nalogo — socialno revolucijo. Doslej so bile socialistiške delavske organizacije blankistične (strogo revolucionarne). Marksizem je v tem pogledu napravil korekturo, ki pa, to se ne da tajiti, ni bila preveč ostra. Ta način delavske organizacije se je utrdil posebno v Nemčiji in Avstriji, Franciji, Belgiji, Italiji, na Danskem in le deloma tudi v nekaterih drugih državah.

Rodile so se strokovne organizacije delavstva po angleškem vzorcu. Začetkoma je prevladala misel, da utegne kdaj ta organizacija socializovati celotno produkcijo. Ekstremni marksisti pa so to misel takoj razglasili za pomotno. Strokovna organizacija delavstva more kvečjemu vplivati na izpremenljivi, nikdar pa ne na stalni kapital. Strokovna organizacija ima torej namen, ohraniti proletariat na kolikor mogoče visoki stopnji gmotnega blagostanja. Da se podružabi konstantni kapital — in to je temeljna misel marksističnega socializma — potrebuje proletariat socialne revolucije, ki dosega svoj namen s prisilno ekspropriacijo. Temeljna smer marksističnega socializma je še vedno kazala na politiško delo, na propagando socialistiške misli. Tudi konsumna društva in produktivne zadruge imajo služiti temu cilju. Njihov končni namen leži v tem, da podpirajo politiške akcije proletariata v dosegu politiške moči. Posebno v Belgiji imajo socialistiške gospodarske organizacije ta značaj; član teh izključno gospodarskih organizacij more biti le pristaš socialistiške stranke. Zato je ekstremni marksistični socializem zanemarjal pozitivno delo v meščanski družbi in se je skliceval na odločivni moment. Vsako podrobno pozitivno delo se je v Marxovem smislu proglašalo za »malomeščansko«.

Bernstein se je temu uprl. Pravi: Velika množina dela za bodočo socialistiško družbo se mora izvršiti že v kapitalistiški, meščanski družbi; nova družba se ne more vstvariti potom kakšnega parlamentarnega dekreta, to tem manj, ker je ekspropriacija bolj upravno tehničnega

značaja kot pa politiškega. S tem je Bernstein postavil v dvom Hegel - Marxov temeljni stavek: Razvoj protislovij zgodovinske proizvodjalne oblike ... je edina zgodovinska pot do njenega razsula in njene prenovitve.

Veliko važnost polaga Bernstein na zadružništvo, konsumna društva in produktivne zadruge. Njegovo mnenje je, da se dá tem potom individualni kapital privedi v družabno službo. To svoje mnenje podpira s številkami. Leta 1897 so imele angleške registrovane delavske konsumne zadruge:

Članov		1,468.955
Prometa		1.132,649.000
Dobička		128,048.560
Premoženja		408,174.860
v markah.		

Tega leta so angleške konsumne zadruge v lastnih delavnicah proizvajale produktov za 122,014.600 mark. Te številke so tako prepričevalne za Bernsteina, da je zavrgel nauk o nujnosti pridobitve politiške moči in po tej prisilne ekspropriacije posestnih. Pravi:

Gospodarska asociacija bo privedla proletariat tudi do politiške moči. S tem pa odpade prisilna ekspropriacija posestnih sama po sebi. S tem naukom pa je demoliral Bernstein takorekoč končni cilj marksističnega socializma — socialno revolucijo, in se zavzel za delo v sedanji kapitalistiško - meščanski družbi. Politiške akcije proletariata naj bodo le posledica gospodarskega dela in gmotne osamosvojitve. S tem je socializem prenehal biti zgolj negacija kapitalistiške družbe; on se ima pozitivno uveljaviti. Da pa zamore socializem prodreti, je treba, da se najprej razvije liberalno - kapitalistiško gospodarstvo. Bernstein torej proti Marxu zanikuje *absolutno* moč ekonomskega razvoja. Za Bernsteinom se je oglasilo še mnogo socialističkih »revizionistov«.

Proti »revizionistom« je vehementno nastopal znani ekonomski znanstvenik Karl Kautsky. V posebni knjigi, v mnogih člankih in razpravah, je prepričevalno branil

staro marksistično socialističko naziranje. Pravi, da je Bernsteinova kritika nekonsekventni materializem in dokazuje, da je socializem zgolj objektivna potreba kapitalistiške družbe in je ekonomski razvoj odločiven za preobrat kapitalistiške družbe v socialističko.

Kautsky zanika, da bi se položaj proletariata v kapitalistiški družbiboljšal in trdi, da je vedno bolj naraščajočo bedo proletariata opaziti posebno tam, kjer se kapitalizem šele razvija, tako posebno na Ruskem, na Balkanu, v slovanskem delu Avstrije, v Indiji i. t. d. Kautsky dokazuje, da se žene in otroci v vedno večji množini porabljajo v kapitalistiški produkciji. V svoji knjigi: »Bernstein und das Programm der Socialdemokratie« navaja te - le številke: Na 100 mezdnih delavcev je od onih, ki še niso dosegli 20. leta starosti, naraslo od leta 1882 do 1895:

Mezdni delavci	Poljedelstvo		Industrija		Trgovina		Skupno	
	1882	1395	1882	1895	1882	1895	1882	1895
	30·51	32·61	28·41	28·80	23·09	25·03	29·20	30·11

Te številke dokazujejo, da kapitalistiški proizvodni način, kakor je že Marx dokazoval, pripušča k produkciji tudi ženske in otroke odnosno tudi manj zdravo in sposobno delavno moč. Vendar te številke ne morejo dokazovati samo tega, temveč so tudi posledica izpolnitve proizvodnih sredstev (posebno strojev), pripominjajo socialistički »revizionisti«.

Svobodnejši nazor socialističkih »revizionistov« je odprl modernemu socializmu nova pota. Tako je postala komunalna politika velikega pomena za delavski sloj. V tem pogledu si je pridobil za socializem velike zasluge nemški socialistički pisatelj Hugo Lindemann. Socialistički nazor o militarizmu in zunanji politiki države je vsled revizionistiške kritike sezul svoje otroške čevlje.

Bernstein ponekod koketira z agrarno politiko meščanskega dr. Franca Oppenheimerja. Letá za-

nteve naselbinske zadruge po Ovenovem vzorcu. Pravi: »Država naj večja posestva ekspropriira in jih izroči delavcem, da jih bodo sami obdelovali. Kmet ostane s svojim posestvom nedoktagnjen.« Bernstein zahteva za male vasi ekspropriacijsko pravico do veleposestev.

* * *

Socializem je že preživel svoja prva otroška leta in se iznebil mnogih vezi. Njegov dosedanji razvoj dokazuje njegovo nujnost. Jasno je, da socializem ne more rešiti premnogih družabnih problemov po kakršnikoli šabloni. Ozirati se mora na komplicirano življenje, ki ga rodi vsestransko razvijajoča se kapitalistiška družba. Dokler črpa socializem svoje nauke in svoj razvoj iz resničnega življenja, ne more zastareti in okameneti. Niti znanstveno ne. Moderni socializem ne zanikuje in ne ubija človeški egoizem, temveč spravlja egoistiška stremjenja posameznikov v enotnejšo in solidaričnejšo formo. Socialistiški altruizem je le nova oblika človekovih egoističnih teženj. V tej socialistički umstveni in čustveni harmoniji so izrastki egoizma zatrti, nimajo prostora, kjer bi se razvili v tako silni meri, kakor v kapitalistiški družbi. Če socializem proglašča posameznikov boj proti celoti za iluzoričen, s tem še ne zavira individualnega nazora, ampak nasprotno, s tem posameznika dviga kot del celote nad dosedanjo onemoglostjo. S tem sicer pade nekak blesek zunanje posameznikove moči, katere pa v resnici nikjer ni.

Socializem pa je tudi del človekove nature, ki se hoče spopolnjevati in napredovati. Vse druge vede in vsa druga človeška prizadevanja zaostajajo za vedo, ki govori o biti in ne biti, živeti in kako živeti . . .

Delavski sloj je, ki mu pripada bodočnost. Kako se bo izvršil gigantski boj med socializmom in kapitalizmom, med delavci in kapitalisti? Marx je v polemiki s Proudhonom (*Das Elend der Philosophie*) zapisal te-le jasne stavke:

Delavni razred bode tekom razvoja na mesto stare meščanske družbe postavil asociacijo, ki bo izključevala

razrede in njihovo nasprotstvo. In ne bo nobene prave politiške moči več, zato ker ravno politiška moč je oficialni izraz razrednega razkola v meščanski družbi.

Sedaj pa je nasprotje med proletariatom in buržoazijo boj razreda proti razredu, boj, ki na svojem višku pomenja totalno socialno revolucijo. Ali se je treba čuditi, da se na razrednem nasprotstvu utemeljena družba izraža v brutalnem protislóvju, v boju moža proti možu kot zadnja rešitev?

Ne rečem, da družabno gibanje politiškega izključuje. Ni nobenega politiškega gibanja, ki bi ne bilo obenem tudi družabno.

Samo takrat, ko ne bo reč razredov in razrednega nasprotstva, bodo družabne evolucije nehale biti politiške revolucije. Do tedaj pa se bo na predvečer vsake splošne nove pretvoritve družbe zadnja beseda socialne vede vedno tako glasila:

»Boj ali smrt; krvava vojska ali nič! Vprašanje je tako stavljeno neizprosno.« (George Sand.)

4. Marx in marksizem.

Kdo je Marx?

Marx je utemeljitelj novodobnega znanstvenega socializma in velik mojster v vedi narodnega gospodarstva, kateri je vtisnil pečat svoje krepke osebnosti. Marksizem — po njem nazvani socialistiški nauk — ima veliko in sijajno zgodovino. Socializem je bil že pred Marxom. Gospodarstvo nove, liberalne dobe je razvijalo skrajni individualizem; stara organizacija družbe je odrevenela, minula in postala nepotrebna, a nova organizacija se ni ustvarila. Svoboda posameznika (individualizem) — to je bilo najvišje in nedotakljivo načelo kapitalistiške družbe, ki jo je ustvarilo novo meščanstvo. Ta svoboda posameznika pa je prešla na premoženje, kapital, ki je umevno izvajal, da je moč svobodna. Delavec, rojen v dobi, ki vse proizvaja s stroji, lahko sklepa popolnoma svobodno svoje delavne pogodbe. Pa tudi podjetnik ima to svobodo. Razloček med obema je le ta, da je revščina delavcu to svobodo jemala in ga napravljala za meznega onemogleža, med tem pa je kapitalist s pomočjo svojega premoženja izrabljal to občno svobodo záse. Svoboda ljudi je prešla na kapital in človek je odslej služil kapitalu, strojem, denarju.

Vse to so novi mezdni robje čutili že davno — takoj ob nove svobode porodu. V državnih osnovnih zakonih so jim bile v celoti pripoznane ravno take pravice, kakor podjetnikom. Vkljub temu so trpeli pomanjkanje in država jim je bila mačeha. Proletariat je takoj ob p o r o d u čutil to zapostavljenje. Pričel se je združevati. Zakaj, to še ni bilo jasno. Vedel je le, da posameznik ne doseže ničesar,

da pa vsi skupaj niso več prašek, s katerim se igra veter po beli cesti.

Tako se je pričel boj proti liberalnemu individualizmu, ki je bil obenem boj človeka proti kapitalu za premoč. To je bil socializem in njegovi pripadniki socialisti.

Ali s tem, da so delavci, proizvajalci vseh dôber, ki niso imeli ničesar svojega, videli, kako jih družba prezira, peha v bedo in temó, s tem, da so izprevideli tudi potrebo krepke združitve, še niso poznali svoje naloge. Vsi so hoteli družbo preustroiti, preurediti in obstoječi družabni red odstraniti. Tako so postali revoluciji. Pot socializma je bila s tem nekako medlo očrtana: r e v o l u c i j a.

Obubožani francoski grof St. Simon je bil prvi, ki se je pojavil in hotel predrugačiti družbo. Uvidel je, da kapitalistiška družba, sloneča na neomejenem individualizmu, ne more biti stalna in njegovo novo krščanstvo je hladilo proletariat. Rekel je, da uče državne cerkve drugače kakor delajo, in iz tega je izvajal, da mora socializem očistiti krščanstvo. Za njim so prišli mnogi utopisti Tomaž Morovega žanra.

Pojem o socializmu je bil še vedno meglen in nejasen; imel ni bistvenih tal, temveč vse je bilo sanjavo. V utopiji pa je bil socializem vedno pretiran komunizem. Njegov cilj je bila družba, v kateri vsi ljudje delajo za enega in eden za vse. Nastalo je vse polno načrtov, kako naj se preosnuje človeška družba. Vstal je Fourier, Cabet in cela vrsta drugih, ki so pripovedovali o potrebi nove družbe in jo slikali v živih barvah. Ali če je prišel preprosti človek, ki je hotel te sanje prenesti v pravo življenje, se je vse razpršilo v nič.

Socializem je bil utopija; tedanji se zrcali v tisočeri nejasnih slikah.

Na realna družbena tla je stopil socializem, ko se je hotelo praktiško izboljšati stanje tlačnega, brezpravnega mezdnega podložnika, delavca. Na Francoskem se je pojavil Blanc, ki je zahteval pravico do dela, na Angleškem

Oven, ki je npravno povzdigoval delavce in zahteval, da se neutegoma uvede komunizem. Na Nemškem je Lassalle razvil brezprimerno agitacijo za proizvodjalne zadruge, katere naj podpira država kar najizdatneje. Socializem — kakor vidimo — še ni bil jasen v nazorih, ki so mnogokrat izključevali drug drugega.

Proletariat je živo čutil potrebo korenite izpremembe družbene organizacije. Begal je semtertja in sanjal o dobrih, o krasnih časih; v mislih se je povzpel visoko, a v resnici je stal družabno jako nizko. Sovražil je neizčrpno vse, kar živi ugodneje in bolje, pripravljen je bil vedno nastopiti z rdečo zastavo v roki pot na barikade.

Tak je bil proletariat, ko se je rodil 5. maja 1818. v na pol francoskem mestu Trierju odvetniku Marxu sin Karl.

*

Naj sledi nekaj podatkov iz osebnega Marxovega življenja, ki je zelo bogato na delu. Delo in velik genij sta ustvarila Marxa. Mladi Karl je napredoval v šolah čudovito, tako, da je bil vedno prvi. Njegovi součenci so ga spoštovali in se bali njegovega smešenja. — Gimnazijo je dovršil istotako s povoljnim uspehom in se je jeseni leta 1835. napotil po očetovem navodilu na vseučilišče v Bonn študirat pravo. Sedemnajstletni deček je postal slušatelj prava na vseučilišču. K temu je seveda pripomogel tudi njegov vsestransko izobraženi oče in družina tajnega vladnega svetnika Westphalna, s katero je mnogo občeval. V Bonnu pa mladi Marx ni našel zaželenega duševnega življenja, po katerem je hrepenel. Duševno središče Nemcev je bil takrat Berlin. Zato je ostavil že čez eno leto Bonn in se podal v Berlin, kjer je nadaljeval svoje študije. Še predno pa se je bil preselil iz Bonna, se je zaročil s svojo poznejšo zvesto ženo Jenny pl. Westphalen, ki mu je ostala vse življenje zvesta družica. Že v teh mladih letih je kazal Marx, da se ne boji nobenega

dela, nobenega truda. Da doseže cilj, ki mu ga je določil oče, je posebno poskušal si pridobiti vsestranskega znanja.

V Berlinu je na njega najbolj vplival svobodomislec Bruno Bauer, zasebni predavatelj na tamošnjem vseučilišču. Občevaje z njim, je prišel do prepričanja, da bo zanj najbolje, če postane profesor na kaki nemški vseučiliški stolici.

Tedaj je vladal v Nemčiji in posebno na Pruskem težki predmarčni duh, ki ga je razširjal gori do Renaa minister Metternich, avstrijski kancelar. Jasno je torej, da Bauer vsled svojih naprednih misli ni bil priljubljen pri pruski vladi; bil je premeščen v Bonn in končno celo odstavljen.

Med tem je Marx storil prvi korak do profesure. Dne 28. aprila 1841. je bil namreč promoviral doktorjem, toda profesor ni hotel več postati, ker je izpoznal ozkosrčnost nemških vlad.

Omenjeni Bauer si ga je izbral svojim pomočnikom v boju za svobodo. Dr. Marx je postal časnikar in pisatelj.

S 24. leti je Marx že urejeval »Rheinische Zeitung«, najvplivnejši list na Nemškem, ki je od 1. januarja 1842. izhajal vsak dan. Ta list je zastopal koristi mlade buržoazije, ki je bila za tedanje razmere precej radikalna. List se je moral težko boriti za svoj obstanek, posebno ker ga je preganjala vlada na vse možne načine. Pruski kralj je gojil osebno sovraštvo do tega lista, in zato si lahko mislimo, kako je bilo mlademu Marxu, ki je razpravljaval o vsaki stvari resno, temeljito in se ni, kakor je sam rekel, zadovoljil z glacé-frazami. V teh hudih bojih se je pokazal Marx kot spretnega urednika; ta posel ga je privedel, da se je pričel baviti tudi z narodnim gospodarstvom in socializmom. O komunizmu še ni bil na jasnem; pri neki priliki se je izrazil celo proti njemu. Takrat Marx še kar nič ni bil prepričanja, ki ga je pozneje tako spretno zagovarjal in utemeljeval.

Boj vlade proti listu pa je trajal dalje. Marxa so preganjali kjerkoli so ga mogli, in končno so delničarji lista zahtevali, da zmerneje piše. Marx tej zahtevi ni ugodil in je izjavil, da raje odstopi. Leta 1843. je končno odstopil in list je že v dveh mesecih prenehal izhajati.

Sit prepirov in javnega delovanja je čutil potrebo tihih znanstvenih raziskavanj; hotel se je znanstveno izpopolniti.

Nemški pisatelj Arnold Ruge, ki je izdajal »Deutsche Jahrbücher«, ga je povabil k sodelovanju. Sklenilo se je, preseliti uredništvo v Pariz, kjer je potem izšel edini zvezek pod naslovom »Deutsch - französische Jahrbücher«. List ni prospeval, ker so mu Francozi odrekli pomoč, dasi so prej pritrdili podjetju; bilo ga je pri tedanjih razmerah težko spravljati na Nemško.

Predno se je napotil Marx v Pariz, se je poročil s svojo nevesto, s katero sta takoj prvi teden okusila zlô pomanjkanja in bede. V Parizu se je seznanil z glasovitim nemškim lirikom Henrikom Heinejem in drugimi nemškimi begunci. Heine pa ga je seznanil z ljudmi, ki so sodelovali pri listu »Vorwärts«, za katerega je tudi Marx napisal nekaj sestavkov.

Leta 1845. je bil Marx po vplivu pruske vlade pregnan iz Pariza. Šel je v Belgijo, v Bruselj, a tudi sem je segala moč in sovraštvo reakcionarnih nemških vlad. V Bruslju, v tem velikem industrijskem mestu, je Marx šele po velikem trudu dobil stanovanje in je moral plačati stanarino za celo leto vnaprej; plačati je to moral prognanec, ki je hitel iz dežele v deželo, iz mesta v mesto! Slučajno mu je iz te zadrege pomagal prijatelj Engels, s katerim se je seznanil že v uredništvu »Rheinische Zeitung«. Marxa si sploh brez Engelsa ni mogoče predstavljati ali pa obratno. Leta 1845. je izšla tudi prilično malo znana knjiga »Sveta družina«, ki sta jo napisala Marx in Engels. V Bruslju je preživel Marx sebe in družino s pisateljevanjem. V tem prognanstvu je napisal tudi svojo kritiko Proudhonovega naziranja »Revščina modroslovja«. V tej

knjigi je Marx jasno razložil svoj ekonomski nauk (nauk o narodnem gospodarstvu) na podlagi materialistiškega svetovnega naziranja. To delo je obudilo občno pozornost strokovnjakov. Marx je v tej knjigi odločno obračunal s socialističnimi utopisti in je jasno očrtal nalogo proletarskega razreda, katerega končni cilj je, postaviti na mesto meščanske družbe asociacijo (zadružništvo), ki izključuje razrede in njihovo nasprotstvo. Toliko časa, dokler bo vsaka družabna izprememba morala biti politična revolucija, se bo zadnja beseda socialne vede vedno glasila: »Boj ali smrt; krvava vojna ali nič. Tako je vprašanje stavljeno neizprosno«, ki jo je nehote zapisala pisateljica George Sand.

Kakor vidimo, je stal Marx tu že na proletarsko-revolucijskih tleh in je s sigurnim glasom finega opazovalca in znanstvenika govoril o potrebi, moči in cilju razrednega proletarskega boja.

Marx je boljbolj razvijal svojo delavnost. L. 1846. ga je pozvala organizacija nemških komunistov »Zveza pravičnih«, da se pridruži tej organizaciji in leta 1847. je on razložil organizaciji svoje nazore. Organizacija je potem sklenila izdati proklamacijo (razglas), v kateri je navedla terjatve in nazore komunistov in katero sta spisal Marx in Engels.

Ta proklamacija je bila — k o m u n i s t i š k i m a n i f e s t, prvotni evangelij modernega socializma.

Ko so leta 1848. v Bruselj prihajala prva poročila o revoluciji v Parizu, je zavrelo tudi v Belgiji. In v Bruslju so se po ulicah razlegali navdušeni klici: »Vive la republique!« (Živela republika!) Toda vojaštvo je zatrlo upor in poleg tega je belgijska vlada nadzirala tudi tuje priseljence, katerih je bilo mnogo v Bruslju in tudi po drugih belgijskih mestih. Vlada je tudi opazila, da je Karl Marx duša nemških prognancev v Bruslju. In zato se ni čuditi, da so nekega jutra prišli stražniki v njegovo stanovanje in ga, ko se je pri ženi in otrocih poslovil, odvedli s seboj. Tako nenadoma osamljena njegova žena tudi ni hotela

ostati sama z otroci v tujem mestu in je zato zahtevala že isti dan, naj jo peljejo k možu; zaprli so jo, toda zaprli so jo med — vlačuge, kjer je morala prebiti hrabra žena vso noč. No, Marxa so kmalu izpustili, naročivši mu, da se izseli. Zopet je prišel v Pariz, kjer se je po naglem koncu, da, uprav smešnem koncu kraljestva meščanskega kralja Louis Filipa, osnovala začasna republikanska vlada. V tem se je svobodomislje po vsej zapadni in srednji Evropi nenavadno razvilo in jako hitro razširil ogenj revolucije. Metternich je padel, Berlin, Dunaj in malone vsa važnejša mesta skoraj tja do mrzle Škandinavske so revoltirala. Ogri in Italijani so napovedali vojsko Avstriji in njeni zastareli upravi ter politiki; tudi po nemških državah je takrat zavrelo. V tem ognju je Marx hitel domov, v Kolin, kjer je postal urednik velikega demokratičnega lista »Neue Rheinische Zeitung«. Dvakrat je bil obtožen hujškanja k upor, a bil je obakrat oproščen. Poleti 1849. je končno pruska vlada izgnala Marxa kot »tujca«. Šel je zopet na Francosko; ker mu je pa meščanska vlada hotela delati ovire radi naselitve, se je preselil za stalno v vzorno deželo industrije, Anglijo. Tam je Marx tudi izvršil svoje delo kot ustvaritelj svetovnega socializma.

Samo v Angliji, posebno v Londonu, je mogel dovršiti svojo knjigo »Kapital«, ker je imel takorekoč pred seboj tako razvit kapitalizem, kakor ga še ni bilo takrat nikjer. Poleg tega mu je prav dobro služil britski muzej s svojimi bogatimi zakladi. V muzeju je delal podnevi in ponoči, ob luči pa je sestavljal svoje spise.

V Londonu je napisal Marx celo vrsto člankov zgodovinske vrednosti, potem »18. Brumaire des Louis Napoleon« in pozneje od Engelsa izdano knjigo »Razredni boji na Francoskem«. Poleg tega je sodeloval pri ameriškem listu »Daily-Tribune« ter pisal za delavske, takozvane kartistične liste na Angleškem.

Leta 1859. je izšla Marxova knjiga »H kritiki politične ekonomije«. Založnika mu je preskrbel Lassalle. Marxu je bil namreč nemški knjižni trg zaprt in je

moral svojo prejšnjo knjigo »Razkritja o komunističnem procesu« izdati v Severni Ameriki.

Marx s svojim novim spisom nikakor ni bil zadovoljen. Ni mu bil dovolj jasen.

Pričel je delo iznova. Skrbno je nabiral podatke iz življenja. Analiziral je kapitalizem in vse kar je z njim v zvezi — valovanje kapitala, nakopičevanje kapitala, razjasnil je bistvo mezde, izvor kapitalistiškega dobička, logični razpad kapitalistiške družbe i. t. d. Delo je raslo in raslo in naraslo za toliko, da ga Marx sam ni več mogel dovršiti. Iz te snovi je nastalo monumentalno delo »Kapital, kritika politične ekonomije«. Prva dva zvezka, ki sta izšla leta 1867. je Marx še sam dovršil, tretjega do malega, a izdal ga je Engels leta 1885., četrti je ostal nedovršen in ga je pozneje uredil K. Kautsky.

Okoli leta 1870. je krepki in neutrudni Marx pričel bolehati. Kdor je delaven in bi rad delal, pa radi bolezni ne more delati, ta vé, koliko je Marx pri tem trpel. Vedno hujše mu je prihajalo. Med tem mu je koncem leta 1881. umrla žena, ki ga je razumela kot nobena druga, a že preje so mu pomrli nekateri otroci, med njimi njegov sin, za katerim je neizrečno žaloval. Dne 14. marca 1883. pa je tudi sam zaspal. Nagrobnico mu je govoril v angleškem jeziku prijatelj Friderik Engels. Ta je rekel: »Kar je bojujoči se evropski in ameriški proletariat, kar je historična znanost izgubila s tem možem, to se ne da primerjati«

*

Ta sličica Marxovega življenja bi bila zelo nepopolna, če ne bi vsaj v kratkih obrisih podal slike o nastopu in propadu takozvane »Internacionale«, mednarodne organizacije vsega proletariata. Ta organizacija je bila najbolj drzni revolucijski poskus, kar jih pomni največja povestnica. In duša, sila vsemu temu gibanju, pred katerim je zatrepetala stara Evropa, je bil Marx. Pol

Marxa tiči v »Internacionali«. Vse knjige, objave, letaki, ki jih je izdala »Internacionala«, so njegovo delo.

Ob londonski svetovni razstavi se je sešlo v Londonu nekaj francoskih, angleških in nemških socialistov. Posvetovali so se o mednarodni organizaciji proletariata. Zveza nemških komunistov v Londonu se je preosnovala v Marxovem duhu. Na čelu vsega gibanja sta stala koj spočetka Marx in Engels. Dne 24. septembra 1864. se je vršil v Londonu v St. Martins Hall prvi shod, ki se je pečal z ustanovitvijo mednarodne proletarske organizacije in ki se je ustvarila v podobi »Internacionale«, mednarodne delavske zveze. Temu shodu je predsedoval profesor Beesly, duševni voditelj pa je bil Marx. Sestavil se je odbor, katerega so nazvali generalni svet. Nemčijo je v generalnem svetu zastopal Marx. Zaklad »Internacionale« je znašal tedaj — 3 funte šterlingov. Organizacija je napredovala le počasi.

Leta 1867. pa je začela rasti moč »Internacionale«. Cela vrsta listov ji je služila po vseh deželah, v vseh kulturnih jezikih. Značilen za »Internacionalo« je njen drugi kongres v Lausanne od 2. do 8. septembra 1867. Iz računov, ki jih je položil generalni svet kongresu, je bilo razvidno, da je ta izdal samo v Ameriki 1,500.000 frankov v pomoč stavkujočim delavcem. Že na tem kongresu je stopila v ospredje Marxova taktika, kakršna se še danes zrcali v socialno demokratiških strankah. Internacionala je bila sicer revolucijska organizacija, ki pa nikakor ni hotela delovati tajno, temveč javno, iz oči v oči. Naslednje leto se je vršil kongres »Internacionale« v Bruslju v Théâtre du Cirque. Že tedaj se je bilo bati vojne med Nemčijo in Francijo, ki je izbruhnila dve leti pozneje. Delavci obeh teh narodov so na tem kongresu protestirali proti vojni; govorili so tudi o tem, kako bi se dala preprečiti; pa za to še niso imeli moči. Proti tej mednarodni organizaciji proletariata je nastopila buržoazija, hoteča jo uničiti; ravnala je z »Internacionalo« kot s tajno prekucijsko družbo. Prav je imel torej njen član Bastin, ki je

v majskem procesu 1870. rekel predsedniku sodišča: »Obtožen sem, da sem član tajne družbe. To izrečno tajim! Član sem sicer »Internacionale«, toda ona ni nikaka tajna družba«.....

Slabe gospodarske razmere so silile modernega mezdnega delavca v stavke in te stavke je krepko podpirala »Internacionala«, gmotno in moralno. V teh malih bojih se je zrcalil novi način boja med kapitalisti in proletariatom. Marx je to jasno videl in zgodovina mu je dala prav, ko je pisal v »Inavguralni adresi« generalnega sveta: »Deseturni delavnik ni bil le praktiški uspeh, temveč tudi zmaga principa.«

Kongres »Internacionale« leta 1869. v Bazlu se je vršil v najlepšem redu. Udeležnike kongresa je pozdravil višji državni pravnik Bouchin, ki je bil obenem predsednik sekcije »Internacionale« v Bazlu. Ta kongres se je tudi izrekel proti zasebni posesti zemlje.

Družbeno časopisje je hitro naraščalo. V Združenih državah severne Amerike je pristopilo k »Internacionali« 800.000 delavcev, ki so se nazivali »Unionisti«, tako da je štela organizacija kmalo na milione članov.

Na bazelskem zboru se je prvič pojavil ruski revolucionar B a k u n i n, nekdanji ruski častnik. Ta glasoviti vodja evropskega anarhizma je bil pozneje mnogo kriv propada »Internacionale«. Z njegovim prihodom se je pričel v organizaciji ljut boj med Marxovim historično-znanstvenim socializmom in socializmom sile in fanatizma, ki ga je širil, posebno v romanskih deželah, Bakunin.

Leta 1872. je zborovala »Internacionala« v Haagu. Tu se je pričel odločilni boj med marksisti in bakuninci ali med federalisti in avtonomisti, ki so zametavali centralističen značaj organizacije.

Delegat Guillaume se je posebno silno zaganjal v Marxa samega, rekši, da je preabsolutističen. Generalnemu svetu, v katerem je Marx odločeval, se je odrekala

vrhovna oblast. Bakunin se je z vso močjo uprl »nemškemu židu«, kakor je dosledno imenoval Marxa.

Tako je pričela zopet nazadovati ta organizacija, in vzrok temu je bilo neenotno naziranje gibanja. Ta nazadovalni proces je kaj hitro rastel. Vsaka organizacija je delovala po svoje. Da se zabrani propad skupne organizacije, se je sklical leta 1873. splošen kongres v Genevi. Tam pa so se sešli ob istem času tudi avtonomisti ali anarhisti. Tako sta zborovala dva kongresa »Internacionale« hkratu. Eccarius, prejšnji Marxov prijatelj, kateremu se je imel tudi zahvaliti za svoje znanje, je zapustil Marxovo organizacijo in prestopil k avtonomistom. Na shodu avtonomistov je rekel: Nekdanje »Internacionale«, ki se je osnovala 28. septembra leta 1864. v St. Martins Hall, in katera je stala na kongresu v Genevi leta 1866. na svojem vrhuncu, ni več. Ta, ki jo sedaj snujemo, je povsem drugačna ... Marxa tedaj ni bilo v Genovi, a brez njega je morala »Internacionala« propasti. On edini je v njej politiško mislil. On je bil duševni in praktiški voditelj vsega. »Internacionala« je propadla vsled prenapetosti Bakunincev in Proudhonistov. Ti so vprizorili, posebno v Italiji in Španiji, anarhistično gibanje. Nasledki njih delovanja so bili: vstaje, klanja, glasovita »črna roka« in progon vsega svobodomiselnega.

Od leta 1873. ni bilo nobenega shoda več. Generalni svèt, ki se je preselil iz Londona v Novi York, se je razšel. Ustanovile pa so se po posameznih deželah samostojne delavske stranke, po Lassalleju imenovane socialnodemokratske. Od časa do časa pa se vrše mednarodni socialistiški kongresi.

* * *

Marxova glavna zasluga je, da je z matematično natančnostjo, na podlagi naukov prvih veljakov narodnega gospodarstva, odkril naravo kapitalistiške družbe. Marxovo teorijo se mora razumeti v celotni sestavi, če se hoče razumeti posamezne zaključke njegovega nauka.

Socialistiška misel se je izrekla v modroslovju preje nego v gospodarstvu. Marx je bil, ki je prenesel socializem iz modroslovja v narodno - gospodarsko vedo in s tem dal socializmu »znanstveno« podlago. V svoji mladosti je bil veren pristaš nemškega modroslovca Heglja, a pozneje je zavrnil idealistični temelj tega modroslovja in v sprejel materializem.

To ga je privedlo na nova pota. Na svojem materialističnem temelju je po Heglju razlagal svoj nazor o svetu in življenju. Sam trdi v uvodu knjige »Kapital« polemizujoč z nekim ruskim listom: »Moja dialektična metoda se v temelju ne le razlikuje od Hegljeve, temveč jej direktno nasprotuje.« Marxu ni idealno nič drugega, kakor v človekovi glavi preobrnjeno in predstavljeno materialno! Vse, kar obstoji, je le tvar, materija, idealno (misli, čuti) je le poseben pojav na tej materiji. Ta materializem, razlagan s pomočjo Hegljeve dialektike pravi, da se stvar, materija razvija preko vseh mogočih protislovij. Ta razvoj podaja nove oblike in iz te oblike se vedno rodi že tudi njen nasprotnik, ki jo uniči i. t. d. Torej večni razvoj in večni boj. Ko je bil Marx enkrat tako daleč, je bil tudi gotov, da je mogoče s tem materializmom uprizoriti popolno gospodarsko in duševno revolucijo. Kajti stalnosti ni, nobena stvar, institucija ni večna, temveč vse se vedno izpreminja in razvija. Noben zakon ni večni, kajti večna protislovja so ona sila, ki neprestano razdirajo in napravljajo razvoj večni in nepretrgan. Na podlagi te razlage je uničil Marx vse dosedanje razlage o svetu in življenju in je proglasal posebno krščansko svetovno naziranje brezmišelnim.

Po tem naziranju je logično prišel do zaključka, da ni ne Boga, ne duše. Zakaj b i s t v e n e g a razločka med človekom in živalmi in rastlinami ni; vse je le izpreminjujoča se materija. Misli o nadzemskih močéh, ki jih imenujemo verske, so le fantastičen odsev te materije v človeških glavah.

Ta, prvi del Marxove filozofije pa je rodil drugi del, materialistiško zgodovinsko naziranje.

Stari narodi so imeli drugačne misli o rodbini, npravnosti, pravu, veri kot pa srednji vek. Srednji vek pa je imel zopet drugačne misli, kakor mi. Kako si naj to razlagamo?

Če primerjamo posameznega človeka stare dobe s človekom sedanje dobe, vidimo pač razlike med njima, a te razlike proučiti, se pravi seči globočje v življenje raznih dob. Tu se je Marx uprl individualizmu in poudarjal socialnost, družabnost. Posameznik je po njegovem nauku le proizvod družbe, zato moramo poznati družbo, če hočemo razumeti posameznika. Vsaka človeška ideja je sad tvarnega razvoja. Če je človek srednjega veka imel drugačne pojme o življenju, so ti pojmi, ideje, le sad tedanjega gospodarskega življenja. Z menjavanjem gospodarskih, ekonomičnih razmer se menjajo tudi misli, ideje; gospodarske razmere vsake dobe se zrcalijo v njenem zunanjem življenju. Duševno življenje je proizvod družabnega življenja, ki ima svoj temelj v gospodarstvu. Marxu so določevalni činitelji vsega človeškega življenja vsakočasne materialne produktivne (proizvajalne) moči in produktivno (proizvajalno) razmerje ljudi. Produktivski način (način proizvodnje) materialnega življenja določa socialni, politični in duševni živlenski proces sploh. V »Kritiki politične ekonomije« (predgovor) trdi: Na gotovi stopnji svojega razvoja prihajajo materielne proizvodne moči družbe v nasprotje z obstoječimi proizvodnimi razmerami, ali kar se le z jurističnim izrazom pravi, z lastninskimi razmerami, v katerih okvirju se gibljejo. Iz razvojnih oblik proizvodnih moči, razbijajo te razmere v svojih okovih. Nastane epoha socialne revolucije. Z izpremenitvijo gospodarskega temelja se izpremeni tudi vsa druga zgradba pravnih in političkih uredbe in sicer počasneje ali hitreje...

Dosedanja razlaga zgodovine, polna imen knezov in cesarjev, vseh mogočnih letnic rojstva in kronanj ter polna slučajev in junaštev posameznika, je po materialistično - zgodovinskem naziranju izgubila vso vrednost. V zgodovinski vedi si je to naziranje pridobilo veliko veljavo. Preiskati človeško zgodovino različnih časov se pravi, proučiti tedanje gospodarske razmere. Nič ni slučajnega, vse, kar se zgodi ali se je zgodilo, je bilo utemeljeno v razvoju, v potrebi. Gospodarske razmere vsake dobe pa tvori način proizvodnje. Preiskovati tedaj način proizvodnje, se pravi zopet preiskovati gospodarsko in s tem tudi vse drugo življenje. Današnja družba se n. pr. imenuje kapitalistiška, ker je način proizvodnje kapitalističen. — Pravičnosti same sploh ni; ona je le zunanji izraz gospodarskega položaja. Zato je sklicevanje na pravico brezmiselno; le moč velja in ta moč je pravica. Če bi se proletariat zanašal na pravico, bi bilo njegovo stremljenje prazna pena; proletariat se mora torej zanašati le na svojo moč. Religija je istotakó le gospodarski odsev v človeških glavah. Zgodovina človeškega rodu je stara več stotisoč let. Počasi se je človek razvijal do sedanje popolnosti. Glavno zaslugo ima pri tem delo, izvirajoče iz potrebe, kakor je še danes temelj vsega življenja delo. Engels pravi: »Delo je ustvarilo človeka!«

Marx ni ustanovitelj tega materialistično - zgodovinskega naziranja; on ga je le privedel do dovršenosti. Njegovi predhodniki na tem polju so zlasti: V angleški literaturi, izhajajoče iz revolucije v sedemnajstem stoletju, sta posebno znamenita T. Hobbes in James Harrington; posebno znamenit modroslovec M. D. Montesquieu ter mladi Francoz Barnave iz Grénobla, soustanovitelj »Jakobinskega kluba« ob času velike francoske revolucije v Parizu.¹

Posebno pa je na Marxa vplival v tem oziru Anglež Tomaž Hodgskin (1783—1869), katerega spise tupatam tudi navaja v »Kapitalu«.

¹ Historie Socialiste. I. zvez. Jean Jaurès.

Na tem zgodovinskem materializmu temelji Marxov gospodarski nauk. Nauk o r a z r e d n e m b o j u sploh, in med proletariatom in buržoazijo še posebej, o n a d v r e d n o s t i z naukom o p r o i z v a j a l n e m n a č i n u m e š č a n s k e d r u ž b e i n v n e j u t e m e l j e n e e v o l u c i j s k e t e n d e n c e t e d r u ž b e — t o s o g l a v n i z n a n s t v e n i č i n i t e l j i m a r k s i z m a, t e m e l e č i n a m a t e r i a l i s t i š k e m z g o d o v i n s k e m n a z i r a n j u.

*

Marx je zidal torej svoja gospodarska načela na materialistiško modroslovje. Docela je zrevolucioniral narodno gospodarsko vedo in potisnil vladajoče Smithovo liberalno gospodarstvo v ozadje.

Vse gospodarsko življenje sveta se zrcali v m e n j a v a n j u s t v a r i. Določitev v r e d n o s t i m e n j a v a n i h s t v a r i j e t o r e j v g o s p o d a r s t v u v e l i k e v a ž n o s t i. V r e d n o s t p a j e d v o j n a: r a b n a i n m e n j a l n a. R a b n a v r e d n o s t, p r a v i M a r x, j e k o r i s t n o s t a l i s p o s o b n o s t k a k e s t v a r i z a o s e b n o č l o v e k o v o p o r a b o. M e n j a l n a v r e d n o s t p a s e j a v l j a v s p o s o b n o s t i s t v a r i z a m e n j a v o n a p r a m d r u g i.

A potrebuje črevlje, ki jih izdeluje B. Ta B pa zopet rabi klobuk, ki jih pa izdeluje A. Oba sta torej primorana svoje izdelke zamenjati s stvarmi, ki imajo za nju r a b n o v r e d n o s t. V naši primeri predstavlja B-jev klobuk, ki ga je izdelal A. zanj rabno vrednost, in obratno imajo B-jevi črevlji menjalno vrednost. Sedaj je treba izvedeti, koliko so črevlji več vredni od klobuka. Kako je ceniti ta dva proizvoda? Marx odgovarja: Po času, ki se je družabno porabil, da se je izdelal proizvod (črevlji, klobuk i. t. d.). Ona stvar, za katero smo porabili več časa, da smo jo izdelali, je torej tudi več vredna. Iz tega pa izhaja še nekaj drugega. Če se ta proizvod ceni po času, ki je bil potreben za delo, da se je izvršilo, je torej tisti, ki ga je izvršil, tudi l a s t n i k s v o j e g a i z d e l k a. Delavec je torej e d i n i l a s t n i k t e g a, k a r i z d e l a. N a s p r o t n o p a v e m o, d a d e l a v e c p r a v n o n i l a s t n i k s v o j e g a i z d e l k a, t e m v e č p o d j e t n i k,

tvorničar, kapitalist. To prihaja odtod, ker so proizvajalna sredstva (orodje, kapital), v zasebni lasti. Delavec ima svojo delavno moč, kapitalist pa proizvajalna sredstva. Skleneta pogodbo. Delavec dela, kapitalist pa dá proizvajalna sredstva in plača delavcu mezdo. Visokost mezde se ravna po tem, koliko delavne moči (delavcev) se ponuja v delo. Če jih je preveč, je plača nizka, če jih primanjkuje, pa je višja.

Delavec, ki dela za pogojeno mezdo, mora napraviti gotovo vrednost v določenem času. Mezda je pa manjša, kakor napravljena vrednost. Delo, ki ga opravi delavec n. pr. na dan, kapitalist, podjetnik razdeli: en del oddá delavcu; ta tvori delavčevo mezdo. Drugi del pa si vzame kapitalist záse, za pokritje stroškov, obrabo orodja i. t. d. Ta del vsakdanjega delavčevega dela imenuje Marx nadvrednost (Mehrwert) in od te nadvrednosti podjetnik, kapitalist, tvorničar bogati — na delavčevo škodo. Vse to pa omogočuje zasebna lastnina.

Samoobsebi je umevno, da ima kapitalist tem več dobička, čim več ima delavcev, zakaj od vsakega ima dobiček (nadvrednost). S tem, če kapitalist število svojih delavcev pomnoži, pomnoži tudi nadvrednost — dobiček. Nadalje zviša kapitalist delavni čas, ne pa tudi mezdo, in tako zopet pomnoži dohodke, ki jih ima po delavcih; nakupi nove in boljše stroje, ki v krajšem času dovrše več dela. Seveda sedaj tudi ne potrebuje več tolikšno število delavcev, in jih zato odpušča.

Vsled tega se množi in raste konstantni kapital (stoječi kapital), ki je naložen v proizvodjalnih sredstvih, strojih, tvornicah, nasprotno pa pada izpreminjajoči kapital (tekoči kapital), ki je naložen v delavni moči (mezdah i. t. d.). Kolikor bolj se razvija tehnika in se boljša orodje, toliko bolj pada izpreminjajoči se kapital, ker je potrebnih delavcev čimdalje manj, nasprotno pa raste konstantni kapital, ker je za povišanje dobička treba vedno več in boljših strojev. Tako postajajo stroji v

prokletstvo ljudstva, vkljub temu, da so namenjeni človeškemu blagostanju sploh.

Boj med delom in kapitalom se zrcali v boju za »nadvrednost«. Delavec hoče to nadvrednost zmanjšati, kapitalist pa zvišati. Boj za skrajšanje delavnega časa, za boljšo mezdo i. t. d., je boj za »nadvrednost«.

Kapitalist pa pobija tudi druge kapitaliste. Ker skuša prodati kolikor največ mogoče in sebi zagotoviti tržišče, nastane med kapitalisti samimi konkurenca. Veliki kapitalist prodaja ceneje kakor mali, ker ima več dohodkov, več dobička, več »nadvrednosti«. Mali podjetnik ne more s cenami tako nizko, kakor veliki podjetniki. Mali kapitalist propade in veliki je zopet bogatejši. Ta mali kapitalist je obrtnik, kmet i. t. d., ki pada med maso proletariata. Kolikor bolj narašča kapital v rokah posameznika, toliko hitreje se pomnožuje proletariat. Istotako pa, kakor smo že omenili, skuša kapitalist zvišati proizvodnjo; on si nabavlja vedno najnovejše stroje, delavstva je vedno odveč in pohaja okrog; ker ne dobi dela, nastane proletarska rezervna armada, ki tlači mezde še nižje; splošna beda nastane.

Kapitalist pa izdeluje vedno več in ne izdeluje radi tega, ker se teh ali onih izdelkov tolikointoliko potrebuje, rabi, temveč zaradi svojega dobička. Čim več prodaja (zamenja), tem več ima dobička, tem večje je njegovo bogastvo. On išče vedno novih tržišč. Država mu pride na pomoč, gre s svojimi vojniki v daljne kraje, kjer še nimajo industrije, kjer ne poznajo tvornic. Vojaštvo in uradništvo pa pripravljata v teh krajih nova tržišča za kapitalista oziroma za one izdelke, ki jih le tá ne more prodati doma. Tako nastaja kolonialna (nasebinska) politika narodov, odnosno držav. Narodnostno stremljenje dandanes je torej le tekmovalstvo med kapitalisti.

Ker se ogromne množine izdelanega blaga ne morejo razpečati, nastanejo krize; beda raste in ljudstvo nima denarja, da bi kupovalo. Tovarne za krajši ali daljši

čas ustavijo obrat in delavci se odpuščajo ter pomnože »rezervno armado«, to je število delavcev, ki bi radi delali, pa ne dobe dela. — Denar in bogastvo se čimdalje bolj družijo v rokah malega števila ogromno bogatih podjetnikov, kapitalistov.

To mora privedi do poloma kapitalistiške družbe, in delavci bodo na njenih razvalinah ustanovili novo družbo, v kateri bodo proizvodna sredstva last družbe; vsi bodo delali in vsi tudi uživali svoje delo.

Delavec mora torej gojiti razredno zavest. Razločevati mora le med zatiralci in zatiranimi. Gojiti narodno sovraštvo, se pravi biti slepo orodje v rokah kapitalistov. Vera nima s tem nič opraviti in »napenjanje duhovenstva, zamazati razredno zavest delavcev, je le blagoslovljena voda, s katero hladi pop aristokratovo jezo,« pravi Marx.

Priporitev politične moči je glavno strem-ljenje mednarodnega proletariata. Proletariat mora priti do zakonodajstva. On mora prevzeti vodstvo vse človeške družbe. Kapitalisti se bodo morali odreči svoji lasti v korist celote. Zadružništvo nastane v najpopolnejši obliki; ker ne bo več razlike med ljudmi, tudi politične moči ne bo več; ne bo nobenega povoda več za medsebojno nasprotovanje. Socialna revolucija bo zadnja revolucija. Novo razdobje za človeštvo napoči.

* * *

Re s u m é marksizma je torej na kratko ta:

Marksizem je znanstveni temelj modernega socializma. Kritika marksizma se oglašja že dolgo časa; omajala je njegovo materialistiško — modroslovno podlago. Vendar pomen ekonomskih marksističnih zaključkov še vedno narašča. Da bi nov sistem v dozirni dobi nadomestil marksizem, ni upanja.

Kateri so temelji marksizma?

Marx je dokazoval, da so socialističke težnje opravilne:

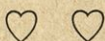
1. Ker so kapitalistiškemu gospodarskemu sistemu taki zakoni podlaga, ki ga nujno ženejo v neodvratno pogubo; ti zakoni so kapitalistiškemu gospodarskemu sistemu imanentni.

2. Sočasno, ko imanentni zakoni pehajo kapitalistiški gospodarski sistem v propast, pa že poganjajo kalizano družabno obliko, ki se uveljavi v tistem trenutku, ko trešči v pogubo kapitalistiški družabni red; v tem trenutku bodana socialististiški družbi vsa oblast v roke.

To je Marx dokazoval s svojo razvojevo teorijo, ki jo navadno imenujemo materialistiško zgodovinsko naziranje.

Socialna demokracija umstveno temelji na tej znanstveni podlagi. Vendar je socialistiška kritika že omajala Marxov materializem in se dotaknila tudi nekaterih njegovih trditev o ekonomskih učinkih kapitalizma.

Marksistični socializem se nahaja v krizi.

5. Socializem posameznika.

I.

V dobi živimo, ki jo nekateri imenujejo socialno. Zopet drugi proglašajo naš čas za nesocialen, kapitalističen, za čas gmotne sile.

Oboji imajo prav; zakaj nasprotstva se vedno vjemajo.

Prvim se dozdeva, da žive že sredi mogočno napredujoče socializacije, sredi onega procesa duševnega in gmotnega življenja, katerega slikajo ljudje iz strogo meščanskega pokolenja, krogi denarne aristokracije, za gmotno in duševne nasilstvo.

O socializaciji družbe se govori z gotovostjo, ki je lastna le dalekovidnim ljudem. Vsi pa streme za tem, da se komplikacija današnje družbe pomnoži, da se kapital še bolj sigurno in boljše naloži, da se imetje posameznika še bolj pravno in družabno zavaruje.

Oglejmo si to!

To, kar danes kulture željan človek imenuje in označa za socializem, je s kulturnega in umstvenega vidika — družabna vzgoja. Za filozofijo, literaturo, umetnost, gospodarstvo in administracijo je socializem vzgojevalna smer. Temeljni in, lahko rečem, prvotni princip je demokracija.

To samoobsebi nastalo družabno pedagogiko, vzgojevalno plat socializma, delimo na dva dela: V individualen in družben del. Individualna vzgoja sloni na družbeni; druga drugo izpopolnjujeta.

Doslej je umstveni in čustveni socializem podpiral zlasti družbeno vzgojo, vzgojo zanemarjenih mas. V tem je obenem tudi že tičala vzgoja posameznika.

S stališča, da je današnja družabna uredba, današnji družabni red nepopoln in vsled tega krivičen, vzgaja socializem nezadovoljneže k upor. Upor je vedno le dosledno izvedena negacija. Ampak ta negativna misel že tiči v bodoči pozitivnosti — povsem neznani in še nepriznani.

Socializem mas je označil današnjo državo za krivično in je postavil temu nasproti še danes nejasni pojem pravice. Zahtevana potreba družabnega preobrata je danes ta pravica. Po naukih socializma sloni današnja država na dveh bergljah: Na gospodstvu in izkoriščanju. Ona je tedaj institucija gospodstva; uredba za izkoriščanje. Treba je tedaj izpodbiti ti dve berglji in preobrat je popoln.

S tem naziranjem je stopil v življenje boj proti meščanski državi. Del nove socialne vzgoje temelji v tem boju.

Cilj je postala človeška družba brez suženjstva. Nazor o svobodi, enakosti in bratstvu je s tem zadobil čisto drug pomen, nego ga je imel še v francoski revoluciji.

V tem boju, ki pravzaprav ni boj proti državi, temveč le boj za osvobojo telesa in duha iz prevelike odvisnosti, tiči velika tendenca nove socialne vzgoje. Posamezni odstavki te vzgoje so: Posplošenje ljudske izobrazbe, pravna, politiška in družabna enakopravnost, omejitev denarne ali kapitalne nadmoči, možnost duševne individualne konkurence, socialno zavarovanje, popolna državljanska svoboda i. t. d., i. t. d.

V teh posameznih detajlih modernega socialnega nazora naj se zrcali individualna vzgoja socializma.

Nastane vprašanje: Ali je ta družbena in individualna vzgoja zadostna, da se doseže in omogoči socializem, družba, država, ki ji je podstava socialna moč celote, socialno - etična resnica in pravica?

Današnja vzgoja posameznika je nezadostna. Nezadostna bo vzgoja vedno, ker napredek je več. Gre le za

to, da se splošno vzgoja posameznika kolikor možno zenači z napredkom.

Materializem starih Rimcev je bil premagan od krščanstva. Krščanstvo v svojih tendencah je pomenjalo višjo kulturo. Zgolj siti človek starega Rima je propadel v duševno uboštvo. Iz preteklosti gresta v bodočnost samo ti dve poti. Vpraša se torej:

Ali je zadostno, da se izpremeni oblika družbe, ali je marveč treba tudi njeno jedro, ljudi, izpremeniti? Ali je potrebna, da se posreči namen modernega socialnega nazora, nele vzgoja ljudi kot mase, temveč tudi človeka kot posameznika?

Kaj je socialna pravica?

II.

V vsakdanjem življenju smo vajeni protislovij. Vemo, da so ona pogoj napredka in življenja. So pa tudi protislovja, ki niso naravna, ki so umetno skupaj zveržena in skrupcana. Taka protislovja so nele nepotrebna, ampak tudi škodljiva.

Liberalni individualizem je v protislovju s srednjeveškim univerzalizmom. Anarhizem je strasten sovražnik socializma. Ta protislovja niso umetna, temveč naravna, ker so plod razvitka.

Anarhizem hoče popolno prostost posameznika. Do skrajnosti izvedeni individualizem je anarhizem. Popolna svoboda posameznika ne pozna nobene meje, ovire, postave. Pozna samo posameznika s svobodnimi kretnjami.

Socializem zastopa naprotno moč celote, družbe. Pravi, da se v tem rodi svoboda posameznika, v kolikor mu je potrebna za neoviran razvoj.

Misel, da je socializem zgolj gospodarstven, administrativen in politički program — je napačna. Doba, ko je bilo socialno vprašanje le želja želodca in vseobilja, je že za nami. Dandanes so vprašanja čisto notranjega značaja mnogokrat eminentno socialna, zahtevajo zainteresiranja in lojalne rešitve. V svojem vsakdanjem življenju sreča-

vamo protislovja, ki jih z ene strani poudarja socialno in socialistično načelo, z druge pa individualistični nagon, ki ga zastopa anarhizem in liberalizem.

Kaj je socializem? Na kratko!

On stremi po preobratu današnje družbe. V kakšnem smislu? Da ekonomsko, gospodarstveno izravna današnje velike razlike med ljudmi. V ta namen zahteva posplošenje ali podružabljenje produkcijskih sredstev. To je temeljni in prvotni stavek modernega socializma. Samo oni, ki stoji na tem stališču, more o sebi reči, da je socialist.

Kaj je torej s preobratom družbe? S tem je najtesneje zvezana usoda posameznika kot družabnega činitelja. Materialistična filozofija, s katero se hoče ta preobrat znanstveno utemeljiti, gre predaleč v ekstremnost in pozablja rada na posameznika kot živo in hoteče bitje.

Posameznik je vedno zavzemal v družbi važno mesto. To že vsled tega, ker ima vsak posameznik do družbe, v kateri živi in se giblje, tudi dolžnosti. Zakaj iz svojih družabnih in socialnih dolžnosti izvaja posameznik tudi svoja prava, kakor vidimo to lahko sleharni dan.

Obratno pa se mi dozdeva, da gre pretirani individualizem predaleč, ker pozna v prvi vrsti samo pravice posameznika, dočim o svojih dolžnostih noče ničesar čuti ali pa jih le nejasno in negotovo naglaša.

Ta dva načelna znaka v našem življenju srečujemo v socializmu.

Socialno načelo: Socializem ne sme individualno vstvarjati novih dolžnosti in vezi, zakaj naloga socializma ni, dolžnosti posameznika do družbe odstraniti, temveč le urediti. To načelo bi moralo biti vodilno pri vseh socialnih delih družbe ali pa države. Socialno zlo — če ga opazujemo tudi zgolj z gmotnega motrišča — je utemeljeno v nerednosti in v nepravilni — vsled tega nepravilni — razdelbi dolžnostij med posamezniki. Delavec, sploš proletarec, ima dandanes dolžnost živeti v stiskah poleg izvršenega dela, drugi zopet pravico do lenobe in uživanja.

Lenoba je največje socialno zlo.

Socializem ima tedaj nalogo to urediti. To pomeni za današnjo družbo popolen preobrat dotedaj, dokler uživajoči del ne prizna potrebe te ureditve.

Kakšni so pripomočki te ureditve? Dva pota sta:

1. Ali vsi priznamo to potrebo in se trudimo, da uredimo vse to po svojih mislih in močeh pravično;

2. ali pa rabimo silo in s pridobljeno nadmočjo odstranimo vkljub vsem ugovorom socialno bedo.

Sila pa je največja socialna krivica vsedotlej, dokler te sile ne ukazuje vseobča in splošna potreba družabne celote.

Socializem zahteva torej poleg gmotnega preobrata tudi duševni prepoved posameznika. Duševni preobrat kot važen pripomoček za splošni družabni preobrat, ki je mogoč šele takrat, ko je družba ekonomsko in duševno zrela zanj. Socialni preobrat je tedaj dvojen: Družabni in individualni. Brez tega harmoničnega hotenja socializem ni popoln.

Zato pa nihče ne more biti enostranski in zahtevati socialne revolucije samo od onih, ki uživajo sadove kapitalistične nadprodukcije, temveč duševni preobrat v socializem je odvisen v prvi vrsti od tistih, ki jih naj socializem zastopa.

S tem preobratom je dan pogoj do boljšega socialnega in družabnega razumevanja potreb socialnih celot. Socialna zakonodaja n. pr. temelji na tem duševnem preobratu posameznika, ki prihaja tako samizsebe do veljave.

Ta duševni preobrat v socializem pa daje tudi možnost razumevati, da je socialna krivica le človekovo hotenje vladati nad svojim bližnjim.

III.

Pogostoma lahko čujemo trditev, da je vsakdo socialist, ki stremi za tem, da si izboljša svoj gmotni položaj.

Ta trditev je seveda napačna. Napačna že vsled tega, ker moram imeti vsaj svoj lastni nazor o tem, kakšna naj bi bila družba, ki je socialistna. Preje že sem formuliral stavek: Vsak je socialist, ki stremi za tem, da se podružabijo produkcijska sredstva, kot vseobče dobro.

In še več.

Socialist, ki stremi le za gospodarskim in administrativnim preobratom današnje družbe, ker je on sam gospodarsko onemogel, samo zaradi lastnega gmotnega položaja, je socialist samo napol. Zakaj izboljšajte temu človeku njegovo družabno stališče na kakršenkoli nesocialistiški način in zavrgel bo brezobzirno svoje dosedanje družabno načelo. Omogočite na priliko takemu socialističnemu delavcu, da gmotno pridobi s tem, da kazi stavko, in storil bo to nemudoma. Ali dajte mu priliko, da si izboljša svoj položaj s tem, da izda ali ogoljufa svoje tovariše, in ne bo pomišljal dolgo.

Zato ima Tolstoj prav, ko pravi:

»Srečamo civiliziranega ali navadnega, neomikana delavca. Omikani delavec ne veruje v Boga in njegovo postavo, ampak on pozna Marxa, Lassalla in zasleduje delovanje Bebla in Jaurèsa v parlamentih; ima krasne govore o nepravičnosti, o prilastitvi zemlje, produkcijskih sredstvih, eksistenci dedovine i. t. d.

Neomikani delavec pa ne pozna sicer nobenih teorij in veruje v trojico, izveličanje i. t. d., a je ravno tako ogorčen proti zemljiškim posestnikom, kapitalistom ter ima ves vladajoči red za nepravilen. — Omogočite pa tema delavcema, omikanemu kakor tudi neomikanemu, da svoje stanje izpremenita s tem, da vstopita h kapitalistu v službo za visoko mezdo, ali da si kupita zemlje in si vstvarita delavnico z meznim delom in 999 od tisoč jih bo to storilo brez obotovljanja in bodo svoje zemljiške pravice ali pravice svojih delodajalcev bolj vneto zagovarjali, kakor rojeni zemljiški posestniki in kapitalisti.«

V socialnih gibanjih se toraj socialna zavest vse premalo poudarja, vsled česar je premnogokrat soci-

alni razvoj enostranski in nepopoln. Novega življenja, ki ga zahteva stara družba z ene in socializem z druge strani, ne bomo pričakali, dokler posameznik ne izpozna potrebe svojega prepورا. Ne samo gmotnega, tudi duševnega prepورا! Načelo, da je sleharni dolžan dati družbi — državi, narodu — to, kar se od njega zahteva, in po svojih individualnih zmožnostih tudi več, mora prodreti.

Človek pa, ki hoče prepura družbe, ima dolžnost živeti najprej sam v mejah načela, ki ga za dobro izpozna. Vem, da pritisk današnje ekonomične organizacije v 90 slučajih izmed sto tega ne pripušča, a to ni nikaka opravičba, da bi vsaj v onih desetih slučajih ne napravil tega, kar sam s svojim delom in mislimi zahteva. To je tem lažje, ker se načela življenja, po katerih naj se posameznik ravna, ne dajo naučiti in ne šablonizirati, temveč so le naraven plod izkustev življenja posameznika. To nas čisto naravno vodi do tega, da rešpektiramo svoje prepričanje tudi v vsakdanjem dejanju, ne oziraje se na modo mase.

Ta individualizem zahteva etike. Etični moment socializma pa je danes še zelo zanemarjen. In vedno bolj se čuti potreba socialne etike, ki jo nujno zahteva in tudi potrebuje socialno čuteče in misleče človeštvo. To že vsled ureditve razmerja med dolžnostjo in pravico.

V socialni etiki, ki naj tudi omogoči socialno pravičnost, temelji velik del socialnega vprašanja in v njeni pomanjkljivosti tiči veliko socialno zlo.

IV.

V svetovnem gibanju načel imamo dve glavni struji. V boju med staro in novo družbo se dandanes križata dva nasprotna si, svet preobrazujoča naziranja, krščansko in materialistiško.

Razlage materialistiškega svetovnega nazora so različne. Prva razlaga: Človek je brezpomemben atom v neskončnem vsemirju, pravtako, kakor je tudi planet, na katerem nam je dano živeti, le majhen košček velikega,

neizmerne svetovja. Iz tega temeljnega prvotnega nazarja sledi, da je človekova volja in človeška zgodovina sploh zgolj proizvod razvoja, ki je vsemogočen in na katerega človek nima vpliva. To je filozofična plat materialistiškega svetovnega nazora.

Druga razlaga: Historični materializem priznava odločivno moč gospodarskih ali gmotnih razmer, stavi pa človeka višje in tudi njegovo voljo, trdeč, da vpliva ta volja tudi na smer razvoja.

Prva razlaga je priprosta in enostavna, druga komplicirana.

Filozofični temelj materializma je samo eden; novejša razlaga materializma se opirajo zlasti na ekonomični determinizem, ki ga danes ni možno tajiti in ki ga moderni človek vsprejemlje kot zgodovinski nauk.

Krščanski svetovni nazor pa uči, da ima človek prosto voljo, da torej ni zgolj produkt razmer, v katerih živi. To prosto voljo je človeku podelil Bog, da ima možnost si pridobiti dobro ali slabo življenje po smrti, ko oživi človekova duša. Omikanemu kakor tudi neomikanemu kristjanu je tedaj posmrtno, duševno življenje končni in edini cilj zemeljskega življenja, dočim je materialistu končni cilj človeškega dejanja in nehanja srečno življenje že na zemlji.

Temeljni nauk krščanstva je tedaj ta: Naše zemeljsko življenje je le prehodna doba v boljše življenje — v duševno posmrtno življenje.

Krščanski svetovni nazor ima — kakor vemo — odločno individualistiško tendenco, dočim materialistiški svetovni nazor pozna posameznika le kot del mase, del gibajoče se snovi.

Nastane težko vprašanje: Ali je to, kar nas uči krščanstvo resnično, ali moremo verovati temu, da bomo vsaj po smrti boljše duševno živeli?

Filozofični materializem to zanikava. Materialistiški nazor je lepo zaokrožen in reči se mora, da so njegove meje za svobodno duševno življenje zelo ozke. Če vem,

da ni Boga nad menoj, če vem, da sem le neznaten košček materije, mi je svet, ki ga vidim, slišim, čutim — vse. Ta realni svet pa je majhen, omejen je človekov pogled v njem. Egoizem človeka, ki pozna le gmotne prednosti — v prvi vrsti — daje človeku edino gmotnost kot objekt razmišljanja.

Končno pa temelji tudi ta nazor le na hipotezi. Neoporečno je, da nam ostane slutnja, če je za temi lepo zaokroženimi mejami filozofičnega materializma še kaj drugega. Morda je tam zunaj Bog, višje bitje, vladajoče nad človekom?

Ta slutnja, se mi zdi, ostane večna, zahteva od človeka več duševnega navora in misli, kakor mu more dati materialistiško verstvo.

Če smo videli pri krščanstvu negotovost, ker nismo marali verovati, ali nam more potemtakem dati gotovost filozofični materializem? Brez dvoma je, da nam daje krščanski individualistični svetovni nazor večjo možnost duševnega napredovanja in razvitka, kakor pa filozofični materializem.

Zakaj pri vsem tem je treba upoštevati, da je človek po naturi verno bitje. Socializem pa mora računati v ne ravno zadnji vrsti z duševnim razpoloženjem človeka.

Filozofsko temelji socializem po veliki večini svojih praktičnih predstavnikov na materialistiškem svetovnem naziranju, dasiravno je praktiška izvedba tega epikurejskega načela rodila kot odpor socialističko misel v njenih radikalnih, nepopolnih početkih. Želja po neizmernem uživanju slasti tega sveta, ki se ni nikoli ozirala na kako »pravičnost«, je imela za posledek brezobzirno izkoriščanje družabno šibkejših. To ni bilo utemeljeno v družabni potrebi, niti kje drugje. Ta gmotna sila je dosledno izvedena negacija krščanskega svetovnega naziranja in v tej reakciji proti materialistiškim privilegirancem se je rodil socializem. Poslužil se je sredstva, ki mu ga je dalo rojstvo. Stalno pa se to ni moglo držati in filozofični materializem se je samo tako dolgo mogel družiti s socialistiš-

kimi mislimi, dokler so bile te misli, socialistiško mišljenje in čustvovanje, brezmejno radikalne, to je nepopolne. Historični materializem pa je dal socializmu krepko sredstvo za razumevanje našega historičnega življenja: Ekonomski determinizem, ki je neprecenljivo orožje v vsakdanjih socialnih bojih.

Socializem kot družabni in ekonomski faktor se danes ne more več držati trhle veje filozofičnega materializma. Ta nas — kakor že rečeno — uči, da smo ljudje le neznatni delci velikega mehanizma, brez moči in lastne volje, da izginemo neopaženi in nepogrešani. Vseeno je, ali živimo dolgo in koristno življenje, ali pa poginemo koj po porodu, še predno smo se zavedli. Namen človekov je zgolj umreti in živeti.

Ta življenski indiferentizem je misleči in čuteči človek zavrgel kot neporabljiv. Socialist pa, ki zahteva novega in boljšega življenja, mora tak življenski nazor kategorično zavreči. S tem, da prodira in se bojuje socializem proti sedanji družbi in starim nazorom, ustvarja pot novemu čvrstejšemu — socialnemu individualizmu; — temu pa je krščansko svetovno naziranje vsekakor bližje, kakor pa duševna pustinja materialistiške filozofije.

Človek, ki je sam sebi namen, postaja središče vsega. Vse je zaradi človeka tukaj, ki mu je dolžnost skrbeti za to, da bo dobro in pravično živel, ne le sam, temveč tudi njegov bližnji.

Najvišje socialno delo bo utrditev harmoničnega sodelovanja med posameznikom in celoto. Socialna pravica bo to.

Ta harmonija pa izključuje vsako izkoriščanje, temelječe v potenciranem materialistiškem nazoru, kakor obenem ustvarja potrebo nove socialne etike.

V.

Kapital je znak naše dobe. Kapital so proizvodna sredstva v zasebni posesti in kar je s tem v zvezi, n. pr. nadvrednost. To historično kategorijo hoče socializem

premagati in sicer na ta način, da podružabi produkcijska, proizvodna sredstva in s tem onemogoči izkoriščanje ljudstva po posameznih kapitalistih. To izkoriščanje je vsled razvite blagovne produkcije veliko in tvori za delavni sloj družabno bedo.

Bogastva socializem ne zanikuje, tudi bogastva v zasebni lasti ne. Socialist, ki stremi po tem, da odvzame posamezniku sleherno možnost svobodnega razpolaganja z njegovim posestvom i. t. d., je utopističen socialist. Moderni socializem hoče marveč le kapital kot proizvodno sredstvo iztrgati iz moči zasebne zlorabe.

Garancija proti individualni zlorabi kapitala — kakor omogočuje to današnja kapitalistična družba — pa je kolektivna, t. j. skupna last produkcijskih sredstev.

Ta proces se ima izvršiti polagoma, potem postavodaje, kot najvišje sankcije vseobče družabne potrebe in sile. Vsako nenadno in skupno »razoroženje« kapitalistov je historično izključeno. Izvršiti se more potem historično izvedenega dogovora in vztrajnega dela socialno šibkega razreda današnje družbe.

Ta administrativni program socializma zahteva pa sicer ne absolutne, pač pa veliko večjo individualno svobodo, nego jo imamo danes. Ta večja individualna svoboda se zrcali v njeni bodoči posplošenosti.

Gibalno però, gonilna sila posameznika ali kake celote je brez dvoma potreba. Potreba je središče in izhod vsega narodnogospodarskega gibanja.

Po veliki večini je danes kapital zasebna last. Ta pa je v velekapitalistični dobi že davno nehala biti središče in cilj potrebnega proizvodjanja, ker se zasebna last ne omejuje na osebno rabo.

Izdelovanje produktov se ne vrši v velekapitalistični dobi več radi potrebe posameznika in družbe, temveč radi dobička v svrhu množitve kapitala v rokah posameznika.

Socialno načelo torej je: Kolektivna produkcija. Temeljno načelo proizvodjanja bodi potreba uporabe za ljudi.

S tem bi bila odstranjena ena najhujših nesreč kapitalistiškega obrata, kriza, ki pahne vsakokrat, ko nastopi, tisoče družin v bedo in nesrečo.

Zahteva torej socializem kolektivno produkcijo, dočim kolektivni konsum kot nepotreben in postranski zavrača.

Svoboda družbe ali pa kake celote se zrcali v svobodi posameznika. Največja svoboda posameznika pa tiči v tem, da ta sam določuje svoje individualne potrebe. To je temelj individualistiške svobode. Vzemite posamezniku možnost odločevati nad seboj samim, in pokopana je svoboda. V tem trenutku ne moremo več govoriti o individualizmu — a tudi o socializmu ne.

Napačno je toraj načelo, da vzame socializem individualno svobodo in jo pokoplje; res je marveč, da mora socializem svobodo posameznika dvigniti in posplošiti, če hoče sam obveljati. To posplošenje pa se ima izvršiti tako, da se odstrani absolutna moč zasebnega proizvodnega kapitala. Na ta način si bo mogel posameznik pridobivati sredstev za utešenje svojih potreb, ki si jih bo odločeval sam:

S tem je dosežena največja in najvišja svoboda, ki si jo moremo danes misliti.

Ta svoboda, dana vsakemu posameznemu, pa nedvomno zahteva tej svobodi primerno jasnost o življenju in razmerah vsakočasne dobe.

Brez tega pada svoboda, ki jo je dvignil socializem, in z njo socialna družba. Kakor je svoboda lepa in dobra, tako je tudi slaba in škodljiva, če je zgolj objekt zlorabe in grabežljivosti.

Tu pa stopa v ospredje poglobljeni verski moment posameznika kot moralna moč posameznika v boju in kot uživanje individualne duše.

Socializem ustvarja s tem, da daje in dajati mora slehernemu človeku moč odločevati o njegovih lastnih potrebah, možnost, da se lahko razvija in napreduje. Ta svoboda zahteva pa odločno individualne zmožnosti jo

vsprejemati in pa uporabljati. Ta zmožnost zahteva torej socialno izobrazbo. Ta naj izčrpava vse vede, ki imajo ali pa morejo imeti stik z življenjem.

Zadnja in vrhnja funkcija socialne izobrazbe pa je človekova zavest, temelječa v družabni odnosno socialni etiki ali pa v verstvu posameznika — v socialistiški družbi lahko tudi socialna vest imenovana.

VI.

Nimam namena razpravljati o vzdrževanju ali uživanju. Človekov razum kot najmerodajnejši zastopnik interesov individua ve in zna najti mejo med škodljivim in dobrim zatajevanjem ter med neizmernim in škodljivim ter zdravim uživanjem. Gre marveč le za to, da vidimo stvari take, kakršne so v resnici in jih priznavamo.

Sleheren človek je egoist; to tajiti bi reklo smešiti se. Pri nekaterih je ta naravni čut razvit bolj, pri drugih manj. Neresnično bi bilo, če bi trdil, da je egoizem, skrit v vsakem še tako neznatnem bitju škodljiv, razdirajoč ali pa vedno povsod dober in koristen.

Človeška kultura raste nepretrgoma in neprestano. Ona izvršuje to eminentno nalogo, da uravnava smeri individualnega egoizma v skupen cilj. To je socialna poteza naše dobe.

Človek je rodil delo; delo je rodilo kulturo. Čimbolj pa se množi produktivnost dela po človeku, toliko plemenitejši je človeški rod, toliko plemenitejša so tudi njegova čustva. Z večjo človeško produktivnostjo dozoreva šele nekaka ljubezen do bližnjega, ki se v preteklosti samaobsebi ni mogla vzdržati.

Ker pomenja socializem višji proizvodjalni sistem kot je sedanj, prehaja analogno z njim tudi človekov egoizem iz dobe brutalnosti in barbarizma v »dobo kulture in socialnosti«.

S tega stališča je socializem največja ideja, kar jih srečujemo v človeški povestnici.

Zgodovinski materializem ima to zaslugo, da je pomogel človeku spoznati, da je v vseh časih nastopal človek proti človeku zaradi osebnih koristi te ali one vrste. Vsa dosedanja zgodovina človeške družbe ne obstoji samo iz bojev med posameznimi sloji te družbe, temveč tudi iz boja moža proti možu. Ta boj na višku svojega razvitka pomeni boj sloja proti sloju. Vsi ti boji, ki jih imenuje zgodovina kulturne ali gospodarske, so bili iz večine individualno ali pa socialno egoistični; temeljili so v pohlepu za individualnimi ali pa skupnimi koristmi. — Kapitalistična doba je s pomočjo vseh svojih velikih in še nerazvitih sil dala barbarskemu boju, izhajajočemu iz individualnega egoizma, novo obleko, napravila je ta boj eleganten, dasi nosi ta večna borba na sebi še vse znake nekdanjega barbarizma in nečlovečnosti.

Socializem vsled svojih ciljev nima naloge ta boj odstraniti, ali pa mu dati le drugo milejšo obleko, temveč njegova naloga je, ta boj plodonosno naložiti, da bo v harmoničnem sodelovanju vseh donášal koristi vsakemu posamezniku v toliki meri, v kolikor je to njegovi naravi dopustno in potrebno.

Zgodovina pripoveduje o brezštevilnih odkritih in skritih bojih, a o nobenem, ki bi imel tolik uspeh, in tako silne cilje kot socialni boj današnje dobe, ki bi se bojeval tako elegantno, ogibajoč se vsega, kar bi spominjalo na povratek atavizma preteklosti.

Ta boj se v svoji zadnji inštanci naziva boj za in zoper egoizem, za in zoper družbo, za in zoper posameznika.

Oprt na individualni egoizem, potrebuje ta boj v svojih odločivnih trenutkih ideologije. Tu ne gre za to, ali biva ideja samanasebi, ali je samo proizvod materije. Mislim, da je to vprašanje postransko, marveč za to gre, kar biva, in za korist in potrebe bivajočega. Enostransko se mi zdi, povdarjati samo taalioni moment kot končno odločiven. Eno stoji: Ideja je vodilna, odločujoča in največkrat zmagujoča.

Vse one, ki so izprevideli potrebnost in korist ne zgolj boja, temveč tudi možnost realizovanja svoje ideje, veže dolžnost, bojevati se. Pri tem je ideologija zmagujoča moč boja. Ta je večn. Gledajoč vedno na samega sebe, se bojuje človek z neizčrpno močjo za svojo najsve-tejšo in vedno upravičeno posest — za svoje prepričanje.

Torej: Čemu bi tajili egoizem? Priznati ga moramo odkrito. Izpolnjevati se mora človek v tem boju. Čemu tajiti pretekli barbarizem tega boja? Nauk sledi iz tega, da je treba dati temu boju popolnejši temelj zaradi našega egoizma in da je zaradi tega dati drugo podlago potom vzgoje tudi ljudem — in s tem družbi.

Socializem torej ne bo nikoli ubil individualnega egoizma. Le obliko njegovega boja ima v toliko spremeni-ti, v kolikor to nujno potrebuje socialna celota.

VII.

Značilno za danes prevladujoče družabno in socialno naziranje je razmerje, v katerem opravlja posameznik svoje delo kot individualno dolžnost napram celoti. Menda ni treba šele poudarjati, da nihče ne vpraša, daje-li sam družbi toliko življenske moči, kolikor je od nje potrebuje in jemlje. Vsakdo živi pač tako, kakor more, vzame si življenje tam, kjer mu je to mogoče, in zato lahko ime-nujemo to razmerje — ki ne pozna nobene družabne in socialne morale in ki temelji v gmotni razsulosti — dru-žabno anarhijo. Zakaj iz tega razmerja se rodi načelo, da je dovoljena posamezniku v imenu lastnega obstanka po-polna uničba vsega in vsakega v svrhu gromačenja last-nega premoženja. To je vsakdanji boj denarnega in boga-taškega fanatizma, ki opravičuje vsakršen način boja in ki obenem onemogočuje, da bi mogel človek pregledati stališče, ki ga zavzema v svetu. Vsakdo je član družbe, kot tak je upravičen solastnik družbenega imetka, ki ga je človeštvo tekom svojega postanka pridobilo. Ta zavest je potrebna, da more vsakdo spoznati, da zgubi nasprotno kot družben del dobra, če jih izgubi družba.

Par primerov:

Opazati je trgovca, kako uničuje življenjske potrebe, da tako zviša povpraševanje in s tem ceno blagu; vidi samo sebe. Blago uničuje vkljub temu, da je mnogo ljudi, ki trpe pomanjkanje ter ne morejo plačati tako visokih cen, kakršne on zahteva v svrhu večjega dobička. Podjetnik in tovarnar nočeta prostovoljno skrajšati svojim mezdnikom delavnega časa, katerega velik del pomenja zanj dobiček, ampak dopušča raje stavko, vsled česar trpi družbena produkcija, delavci in tudi on sam. Zopet drugje se prodaja žurnalist za denar s tem, da razširja neresnico. Nasprotno vidimo lahko tudi neizobraženega delavca, napajajočega se ž žganjem. Opravičuje to s tem, da se mu slabo godi, kakor bi se mu potem ne godilo še slabše. Rokodelec na priliko pretepa svojo ženo, ki jo je vzel v zakon zaradi njenega malega premoženja, a ko spozna veliko zlo, ki ga je povzročil s tem, jo sovraži, dasi je sam zakrivil vse to.

Največje socialno zlo v tem duševnem procesu človeštva pa je teženje in pehanje za lenobo. Ta smer je danes vidna, srečavamo jo vsak dan povsod, in je za današnje družabno razmerje med celoto in posameznikom tipična.

Vsakdo ima pred seboj svojo lastno korist in svoj lastni cilj, ne ozirajoč se niti nazaj, niti naokrog. Tako gre naprej v temno in neznano bodočnost. Pomanjkljivo znanje družabnega razvitka in predsodki o njem, pomanjkljiva individualna vzgoja v socialnem duhu, — vse to ustvarja občno družabno nevarnost.

Vse to pa so samo sekundarne posledice današnje družabne organizacije, ki jo je treba premagati s pozitivno mislijo.

Socialistično načelo bodi: Ničesar ne moreš opravičiti s tem, da drugi delajo ali pa so delali pravtako, kakor ne moreš opravičiti nobenega storjenega hudodelstva s tem, da žive in so živeli hudodelci.

Vedno jasneje mi je tedaj, da s fizično silo socializem ne zmaga; ne more zmagati. Treba je marveč nekaj drugega: Socialne zavesti ljudstva in njegove nepremagljive solidarnosti. Ta pa se more vzgojiti s počasnim, resnim delom. Potrebujemo tedaj vzgoje k socializmu, v kateri se ima utrditi socialna vest posameznika.

Ta vzgoja, ki je že v polnem teku in je nujno utemeljena v današnjem socialnem gibanju, pa zahteva v prvi vrsti možnost duševnega razvitka in konkurence. Danes te možnosti še ni. Doseči pa se mora kot socialna in družabna nujnost, zakaj iz nje šele izide zmagujoča socialna solidarnost in socialna zavest, ki naj sledi današnji družabni in socialni nepopolnosti.

VIII.

Socializem je nauk življenja, ne knjig. — Ni nauk, da bi se morali mučiti s tem, kje ga spravimo v sklad z vsakdanjim življenjem; ne, on sam raste iz življenja. Kjer ni življenja, dela in neprestanega napredovanja, tam tudi socializma ne smemo in ne moremo iskati.

Posameznik je, ki potrebuje jasnega naziranja o socializmu pravtako, kakor je zanj jasno naziranje o življenju sploh nujno. Zato je za socialni razvitek naše dobe merodajen in odgovoren posameznik kot skupina.

Nihče torej ne more reči o sebi, da je socialist samo zaradi tega, ker je proletarizacija nastopila in nastopa, zgolj vsled tega, da s tem koristi sam svoji osebi, temveč zavedno socialist biti je stvar v prvi vrsti tudi čuta. Čustvo mi velewa, da je to nepravilno in krivično, ono pa pravilno in pravičnejše.

Socializem je torej umstveno in čustveno merilo za posameznika. Obenem je socializem etično in estetično pravilo za hotenje posameznika.

Nasprotno pa mislim, da socializem in duh naše dobe ne moreta verstva posameznika zametavati. Zakaj

verstvo posameznika je najvišje dobro, ki ga imamo. Verstvo ne more nikoli izpodjedati socialnega duha in socialističke misli. Verstvo je večno, neizčrpno, ker je neprestano delujoč del v duševnem življenju človeštva. Naj so socialna vprašanja današnje dobe še tako komplirana in velika, rešena bodo, ko bo stalo versko vprašanje še vedno pred nami.

Neumestno se mi tedaj zdi, pobijati verski čut, ki je za posameznika najvišje individualno uživanje, v socialistični formi, poznani iz prve dobe socialnih stremeljenj. Zakaj socializem, ki temelji zgolj v gotovosti materialnega uživanja, v hrepenenju lačnega želodca, ni močan ni stalen.

Nasprotno smatram za socialistično prepričanje posameznika kot potrebno, imeti nedotaknjen rešpekt pred verstvom individua. Osebnostno smatram resnično in neomajano verstvo posameznika za najtrdnjšo oporo v socialnem in družabnem boju tlačnih za osvoboditev. Seveda je ta opora povsem individualnega značaja, temelječa v izrazitem in močnem individualizmu. Zavednost verstva posameznika je ekstrakt vse dosedanje naše kulture in zgodovine in pa individualnega razpoloženja ljudi.

V zapadni Evropi je danes doma tradicija, da je socialistično prepričanje nekak antipod verstva. Za zgodovinarje je ta pojav umljiv s tega stališča, da se propagira v najčestejših slučajih socializem kot znanstveni produkt filozofičnega materialistiškega nazora. Socialno čustvo se potem razliva tam, kjer boli, vpliva na čutenje razvitega individua razdirajoče, namesto hladilno. In splošno nagnenje do socialnega dela buta potem v čisto napačen zid. Mnogo zgodovinskih porazov socialistične misli v novejši dobi lahko kratkomalo pripišemo tej nevarni napaki v socialnih bojih.

Socializem je splošna vseobčja družabna smer, ki nima povoda omajati verstva posamezniku.

Socializem pa tudi ni nobena šablona, po katere pravilih naj bi kdaj živeli srečno vsi narodi. Že danes poznamo francoski, nemški, ruski itd. socializem. V razvitku posameznega naroda pravtako, kakor v razvitku posameznika temelji napredek socializma. On nastaja iz potrebe. Slovenci na primer potrebujemo slovenskega socializma. Ne v tem smislu slovenskega, da bi poznali zgolj kake narodne šovinistične težnje, temveč socializem, ki ima stike in zveze s socialistično idejo povsod, kjer ista napreduje in se razvija, skratka potrebujemo socializma, ki more nam prikladen in uporabljen biti. Pri tem seveda ni prezreti, da je socialna misel povsod enaka, naš na socialni misli temelječi etični nauk povsod in za vse enak.

V gospodarskem in kulturnem oziru je socializem višja smer. Ta smer nam more biti koristna. To pa samo tedaj, če res čutimo z njo, delamo z njo in živimo z njo. Za to je potrebna socialna vzgoja. In s stališča vzgoje tudi socializem kot gospodarstven in kulturn program ni človestvu še končni cilj. Napredek je namreč stalen.

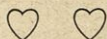
Vklepati tedaj ta življenski nauk v kake natančno izmerjene in strogo urejene teorije ne gre. Ni mogoče. Vidimo, da so se do danes vsi taki poskusi ponesrečili. Zaprašeni leže mogočni folianti za bodoče življenje namenjenih teorij med utopisti, ki so padli. In še vedno padajo.

Socialisti smo, ker želimo socialne pravice. Socialna pravica sama na sebi sicer ni nikak socialen faktor, ampak postati more vsled našega hotenja po odpravi izkoriščanja po kapitalu kot produkcijski moči. To hotenje pa ne temelji le v zavesti izkoriščanega proletarca, temveč tudi v misli posameznika, ki ima pojem o pravici. Ta pojem je samoumevno relativen. Ampak naše, četudi nehoteno teženje po pravici in resnici, nas vodi do socializma. Zato sega socializem naravno tudi v duševno življenje posameznika. O tod tip socialista.

Socialna izobrazba je tedaj tako potrebna, kot vsakdanji kruh. Ker potrebujemo kruha, potrebujemo socializma.

Socializem hoče življenja; v duševnem oziru novega, pomlajenega življenja; v gmotnem oziru pravičnega socialnega življenja, da more prospevati kultura, vir vsemu človeškemu dejanju in nehanju.

Duševno močni in čustveno globoki človek stopa v socializem.

6. Boj zoper stroje.

Pogovor o socializmu in delavskem gibanju.

Koncem marca leta 1904. se je pričela pojavljati neka mrzlična razburjivost med delavstvom v ljubljanski glavni tobačni tovarni. Delavstvo, med katerim tvori ženski spol večino, je navajalo kot vzroke svojega razburjenja, nepostavno odpustitev nekaterih delavcev, sirovost uradništva in zdravnikov ter — uvedbo novih strojev v tovarno! Uprava tobačnih tovarn je namreč sklenila uvesti nov stroj, vsled česar bi nakrat postal del delavstva odveč. Delavstvo je v tem videlo veliko nevarnost za svoje eksistenčne pogoje in je zahtevalo odpravo novih strojev. Za navadnega delavca je ta zahteva povsem razumljiva, pravična in dobra. Stvar pa je vendar povsem drugačna!

Drugje, kjer je organizacija delavstva že dosegla visoko stopnjo, kjer se delavec vzdaja v boju za zboljšanje svojega gmotnega položaja že desetletja in desetletja, tam so zahteve proti uvedbi novih strojev tudi med delavstvom samim nemogoče. Če pregledamo zgodovino socialnih bojev v Evropi, najdemo dosti slučajev, ko se je delavec, izstradan in izmozgan od kapitalistiških podjetnikov, uprl in v svoji slepi jezi razbil stroje kot provzročitelje svoje bede. En sam primer! V začetku preteklega, devetnajstega stoletja (okolo let 1820 do 1827), se je posebno v Angliji, domovini strojnega dela, začelo pojavljati to gibanje. V nekaterih mestih so zbegani delavci po tovarnah razbili stroje in napravili s tem kapitalistom dovolj škode. S tem niso pomagali sebi. Na-

sprotno, njihovo stanje se je še poslabšalo. Že tedaj je v Angliji vstal mož, ki je izprevidel nespametnost takih dejanj. Viljem Cobett, ki je sam izšel izmed ljudstva, je učil primeroma to-le: Mrtvi stroji niso krivi velike ljudske reve in je nespametno znašati se nad mrtvim železom. Tudi je vsako nepostavno razsajanje škodljivo. Bede je kriva vlada. Da se razmere izpremene, je treba prenarediti v prvi vrsti parlament v zmislu splošne volilne pravice. Delavci so ta nauk razumeli in ga tudi odobrili. Danes se ne dobi nikjer v civilizovanih državah delavstva, ki bi zahtevalo odpravo strojev. Pri nas, na Slovenskem, je ta zahteva še v cvetju, dokaz, da je mišljenje in duševno življenje našega naroda zaostalo. Socializem danes ni povsem Cobettovih misli. On je proučil sistem kapitalistiškega proizvodvanja s pomočjo gospodarske vede. Stroji v proizvodvanju so družbena potreba, ravnotako, kakor je izkoriščanje za kapitalizem potrebno. Princip kapitalistiškega podjetja je namreč dobiček — ne potreba, kakor to mnogokrat misli priprosto ljudstvo. Proizvajanje dôber bo toliko časa samo predmet dobička posameznega kapitalista, dokler bodo proizvodjalna sredstva (orodje, stroji) v posesti posameznika. Če je danes država podjetnik, to na stvari ničesar ne izpremeni, ker je država danes še predstaviteljica premožnega sveta, s pomočjo katerega odira kapitalist delavca, mezdника v obče.

Strojni kapital ima tendenco, kolikor mogoče hitro in dobro izkoristiti delavno moč, t. j. delavca. To se zgodi na razne načine, posebno pa tudi s podaljšanjem delavnega časa. V mnogih tovarnah delo noč in dan ne miruje, ker to zahteva tendenca industrialnega kapitala — želja po vedno večjem dobičku!

Stroj pripušča z istim učinkom k delu (proizvodnanju) mesto zdravih, močnih delavnih moči — tudi slabe, bolne, nezrele. Na ta način so bili uvedeni posebno žena in otroci v proizvodnanje, v katerem so prej bili samo

moški. Pomnožitev proizvodjalnih moči (števila delavcev) po ženi in otrokih pa ima za posledico nizke mezd e. Razbitje družbinskega življenja ženâ, nudi torej podjetniku (v danem slučaju državi) nov dobiček v obliki relativne nadvrednosti. Stroj je mnogo tisoč ljudi izrinil iz dela ter ustvaril tako rezervno brezposelno armado proletariata. Stroj je vstvaril nekvalificirane (neizučene) delavce i. t. d. A vendar se stroj ne dá odpraviti iz proizvodjanja, ker tega ne dopušča napredek. Nespametno je torej pobijati mašinerijo kot tako, temveč pobijati se mora stroj v kapitalistiški službi. Stroj sam na sebi v družabnem proizvodjanju skrajšuje delavni čas, dočim ga v kapitalistiškem še podaljšuje.

Delavstvo se mora vsled tega bojevati proti kapitalizmu, ki potom mašinerije izkorišča delavca, ne pa proti strojem samim. Če stroj izdelava več, naj se skrajša delavni čas. Ves gospodarski proces družbe sili na to, da prevzame stroj vedno več dela náse. Ali naj ostane potem delavstvo na cesti? Kapitalista to vprašanje ne briga, briga pa prizadete delavske sloje in družbo. Iz tega se je razvila potreba prenovitve človeške družbe.

*

Ko so nezadovoljni delavci izpoznali, da jim razbiti stroji ne morejo pomagati, so obrnili svoje poglede drugam. Nihče jim ni mogel pomagati, zato so segli po samopomoči. Že Viljem Cobett je izprožil misel o pridobitvi politiške moči. Naravno je, da se je ta moderna misel porodila v angleški glavi. Angleži imajo staro, na ljudski suvereniteti slonečo konstitucijo in star, tradicionalen parlament. Pozneje je misel o pridobitvi politiške moči po delavskem ljudstvu zastopal tudi na Angleškem živeči Marx in za njim razvijajoča se socialna demokracija. Rodilo se je politiško stremljenje med novodobnim delavstvom, ki se je boljinbolj uveljavljalo pri raznih volitvah, pri najrazličnejših podvzetjih za politiške pravice in pri snovanju politiških strank. Naposled je prišlo tudi

izpoznanje, da zgolj politiško delo tudi ne more pomagati. Vsaj začasno ne. Zato se je delavski sloj polotil tudi združne in strokovne organizacije.

Najprej je Marx skušal enotno organizovati delavstvo vsega sveta na široki politiški in gospodarski podlagi. Ustanovila se je svetovna delavska organizacija »Internacionala«. Ta Marxova politiška misel je bila globoko zasnovana. »Internacionala« pa je končno kljub temu vsled lastnih notranjih načelnih nasprotij razpadla. Njeno mesto so zasedle razn narodne socialno demokratične stranke, ki so vsprejele Marxovo parolo: »Proletarci vseh dežel, združite se!«

Med svetovnimi socialno demokratičnimi strankami je najmočnejša in najsilnejša nemška. Razvila se je iz malih početkov. Zanimiv je predvsem njen notranji, duševni razvitek. Ne bo odveč, ako nekoliko pogledamo v njene notranje boje in njeno duševno življenje. Stranka ima vsako leto svoj zbor. Na teh zborih se sklepa o bodočih strankinih nalogah in predvsem o njeni taktiki. Na teh zborih se govori in sklepa o vseh važnejših družabnih pojavih, ki se tičejo politiškega socializma.

Strankarski zbor v Gothi leta 1896. je sklenil glede osemurnega delavnika tole resolucijo:

»Zbor izjavlja: Agitacija za postavno delavsko varstvo je bila in je najvažnejša naloga socialno demokratične stranke, kakor je to že ponovno izrekla v svojem programu in v resolucijah na narodnih in na mednarodnih kongresih. Tudi nadalje bo svojo moč porabila za to, da s politično in strokovno organizacijo pripori postavni osemurni delavnik«...

O agrarnem vprašanju je govoril na zboru v Hanovru leta 1899. Bebel:

»Če bo enkrat šlo za uresničbo legende o žretju (velika veselost) ne bodo štirji milijoni imetnikov malih obratov ugovarjali, da se 25.000 velikih obratov razlasti. Ako bi uživali neomejeno agitacijsko svobodo, potem bi bilo na zapadnem Pruskem otroška igrača, vse kajžarje

in dninarje dobiti za sebe. Zmotna je trditev, da ima mali kmet dobro eksistenco. To je Kautsky v svoji knjigi obširno razložil. Povprečno živi mali kmet bolj proletarsko kot proletarec sam. Narodno socialni finančni svètnik dr. Losch pravi v izvestjih kr. statističnega deželnega urada v Virtembergu o virtemberškem poljedelstvu, pri katerem bi vendar morali biti posebno ugodni pogoji za mali obrat, da je tam dosegla zemljiška parcelacija, skrajni višek; samo vsled tega se še drže kmetje svoje grude, ker bi z izkupilom za svojo podedovano posest, komaj plačali svoje dolgove. Stvari v poljedelstvu torej še niso razjasnjene. Brez dvoma je, da se kapitalistiško gospodarstvo tudi na deželi bolj in bolj razvija. Danes je poljedelstvo najinteresantnejše in tudi najrevolucionarnejše vseh obrtov. in tisti, ki obdelujejo zemljo, so najkonservativnejši ljudje — nasprotje, ki si ga močnejšega ne moremo misliti.«

Beblu je odgovoril D a v i d:

»Sklepi do katerih prihaja Bebel glede zemljiškega prirastka niso pravilni. Zemljiške razmere se za najmanjše obrate (pod 2 hektarja) niso mnogo izpremenile. Močan prirastek, približno 650.000 hektarjev, izkazujejo samo mali in srednji kmetiški obrati (2 do 20 hektarjev). Obrati z 20 do 100 hektarji so nasprotno izgubili. Največji obrati so pridobili na zemlji čisto malo (približno 45.000 hektarjev). Zadnje je navajal Bebel za dokaz obratne zmožnosti največjih obratov. Vzroki te pridobitve pa so zgolj politiški. (Bebel: Socialni!) Tudi Brentano opozarja na to. Nasprotno še ni dokazano, da največji latifundijski obrati resnično rentabljejše gospodarijo. Beblova zmota je tudi trditev, da se navajajo v statistiki najmanjši ljudje, ki imajo komaj kak vrtiček; hišni vrtovi niso všteti. Torej so ravno kmetski mali in srednji obrati tisti, ki so spravili skoraj ves prirastek na zemlji. Edina markantna sprememba se je izvršila v korist malega posestva.

Bebel pravi, kako slabo se godi malim ljudem na deželi. Da, ampak za to ne gre, temu nihče ne ugovarja. Gre samo za to, ali ljudje v svojem življenjskem gospodarstvu nazadujejo ali napredujejo, in pri tem se mora priznati, da se je njihovo življenje izboljšalo.

Nadalje pravi Bebel, poljedelski obrat bi se ne držal tako dolgo, ako bi državna podpora ne bila tako bogata. No, kateri poljedelski obrat dobi te mnoge milijone, mali ali veliki? Veleposestniki dobe vendar največji delež. Ako bi veleposest ne prejemale te ljubezenske darove, verjemite, potem bi statistika pokazala za njo še neugodnejšo sliko. Opazujte državne podpore s tega stališča in priznali boste, da se je poljedelski mali obrat razmeram v resnici bolj prilagodil.«

O alkoholnem vprašanju je razpravljaj strankarski zbor v Essenu leta 1907. Izjavil je:

»Škode alkoholizma se ne dajo preprečiti s prisilnimi ali kazenskimi zakoni ali pa omejiti z davčnimi postavami. Postave za kaznovanje pijancev niso nič drugega, kot izjemne postave proti revnemu prebivalstvu, ker se bogataši temu lahko izognejo. Pijanec ni odgovoren kazenskemu sodniku, temveč spada, kakor vsaki drugi bolnik, v zdravniško oskrbo. Iz javnih sredstev se imajo ustanoviti in vzdrževati zdravilišča za pijance pod zdravniškim vodstvom.

Omejitev gostiln in prodaje spirituoze bi zlorabo alkohola pregnalo iz javnosti gostilen v temo stanovanj.

Obdača lažjih alkoholičnih pijač (pivo, vino, sadjevec) vsled podražitve le poviša porabo žganja. Čim višji pa je davek na žganje, tembolj izžema najrevnejše vrste, ker davek njegovo uporabo le čisto neznatno omeji.

Za boj proti nevarnosti alkohola zahteva strankarski zbor:

Znižanje delavnega časa na največ osem ur, prepoved nočnega dela, ali pri nepretrganem obratu zadostno izmenjavo posameznih delavskih skupin; zadostne pavze za odpočitek med delom.

Prepoved kreditiranja in prodaje ali izvadbe namesto plačila vseh alkoholičnih pijač po delodajalcu ali njegovih nastavljenicah na pri njem vposlane delavce (Truksistem).

Brezpogojno prepoved, posredovalnice za službe imeti spojene s točilnicami, malimi obrti z alkoholičnimi pijačami in prenočišči.

Temeljito obrtno higieno delavnic in delavskih metod.«

I. t. d.

»Delavske organizacije se pozivljajo, da pri svojih sestankih odpravijo vsako silo zavživanja alkoholnih pijač, pri izobraževalnih prireditvah, odkazališčih dela ali pri izplačevanju stavkarskih podpor odstranijo vsako pivsko prisilnost; v besedi in pismu pojasnujejo nevarnosti alkohola, posebno za otroke in mladino, kakor tudi pivskih razvad, ki vedejo do zlorabe alkoholnega uživanja. Otroci se morajo brezpogojno vzdržati vsakega uživanja alkohola.«

O antisemitizmu je strankarski zbor v Berlinu leta 1892. izrekel naslednjo resolucijo: »Antisemitizem izvira iz zlevolje gotovih meščanskih slojev, ki se čutijo vsled kapitalistiškega razvoja potlačene in so vsled tega razvoja deloma posvečeni gospodarski propasti, v zmoti o pravem vzroku njihovega položaja pa ne naperjajo svojega boja proti kapitalistiškemu gospodarskemu sistemu, temveč proti drugemu pojavu, ki izvira iz tega in ki jim postaja v njihovem konkurenčnem boju neprijeten: Proti židovskemu izkoriščevanju.

Ta izvor sili antisemitizem, da stavi terjatve, ki so ravno tako protivne gospodarskim in političnim razvojnim zakonom meščanske družbe, kakor so nazadnjaške. Odtod tudi podpora, ki jo antisemitizem ponajveč prejema od plemičev in duhovnikov.

Enostranski boj antisemitizma proti židovskim izkoriščevalcem ostane nujno brezuspešen, ker izkoriščanje človeka proti človeku ni nekaj specielno židov-

skega, temveč je to meščanski družbi lastna oblika pridobivanja, ki se bo končala šele takrat, ko pade meščanska družba.

Ker je socialna demokracija najodločnejša sovražnica kapitalizma, naj so njegovi nositelji židje ali pa kristjani, in ker je njen cilj, odstraniti meščansko družbo s tem, da ustvari socialističko družbo, vsled česar se neha vsako gospodstvo človeka nad človekom, kakor tudi vsako izkoriščanje človeka po človeku, noče socialna demokracija cepiti svojih moči v boju proti obstoječemu državnemu in družabnemu redu v napačnih in vsled tega brezuspešnih bojih proti pojavom, ki stoje in leže z meščansko družbo.«

O inozemskih delavcih v Nemčiji je razpravljal strankarski zbor v Essenu leta 1907. Odposlanec Haase je rekel:

»Inozemski delavec je priljubljen pri podjetnikih in veleposestnikih tako dolgo, dokler je brezbrizen za vse brezobzirnosti, tako dolgo dokler dela za nizko mezdo. V trenutku pa, ko tirja inozemski delavec svoje pravice, postane obstoječim praktikom »nadležen« in se izžene. Podjetniki to vedo; v vsakem takem slučaju rečejo inozemskemu delavcu: »Ako ne boste poslušni — pokličem policijo.« In kaj stori potem policija — o tem ni nobenega dvoma. Zadnje dni je bilo izrečeno v nekem članku glasila zveze veleposestnikov, da mora policija svojo odgonsko pravico proti »pogodbo lomečim« delavcem vporabljati mnogo energičneje in sistematičneje. Pri tem plemičem ne gre za to, tega ali onega inozemskega delavca pognati čez mejo, temveč za to, da poljedelski delavci vedó in občutijo, da so njim izročeni na milost in nemilost — pod kaznijo izgnanstva. Prav tako delajo gornješlezijski veliki industrijalci . . .«

»Inozemski delavci so nastanjeni v podjetniških stanovanjih, h katerim nima nobeden »tujec« pristopa. Vsaki dan prihajajo ti rudniški delavci k nam in tožijo o tem, kako nečastno se postopa z njimi in kako slabi so

delavni pogoji. Pripovedujejo nam, da niso v stanu proti temu ničesar opraviti, ker bi pri najmanjšem našprotovanju proti nedostojnim delavnim pogojem, podjetniki poklicali policijo in izposlovali takojšno izgnanstvo. Tako so inozemski delavci v Nemčiji povsem brezpravni. Policijski izgon je mogočno orožje v rokah plemičev in podjetnikov proti delavcem.«

O delavskem varstvu je izpregovoril strankarski zbor v Gothi leta 1875. ko je vstavil v svoj program:

»Nemška delavska stranka zahteva za varstvo delavskega sloja proti kapitalni moči v okviru sedanje družbe:

1. Koalicijsko svobodo.
2. Normalni delavni dan in prepoved nedeljskega dela.
3. Omejitev ženskega in prepoved otroškega dela.
4. Državno nadzorstvo tvorniške, delavniške in hišne industrije.
5. Ureditev jetniškega dela.
6. Zakon o odgovornosti.«

O tem predmetu je izpregovoril tudi Singer leta 1890. na zboru v Halle.

Dejal je:

»Socialna demokracija, ki hoče sedanjo družbo v njenih temeljih izpremeniti in katera je vsled tega svojega stališča principiello revolucionarna, dobro vé, da svojih ciljev ne more doseči potom delavsko varstvene zakonodaje. Mi pa vemo tudi, da bomo naše cilje mnogo hitreje dosegli, ako vojake, ki hočejo v osvoboditeljskem boju človeštva storiti svojo dolžnost, spravimo v boljše življenjske razmere. In to se zgodi na ta način, da omejimo opostušujoče in degenerirajoče učinke današnjega družabnega sistema; v to svrho je določena delavsko varstvena zakonodaja. Delavsko varstvena zakonodaja, izvedena v našem smislu, bo omogočila delavskemu sloju, pridobiti si življenjske pogoje, v katerih mu bo dano se z dejanji in

vspešno vdeležiti velikega boja za osvoboditev človeštva. Z zadostnim skrajšanjem delavnega časa, s prepovedjo nočnega dela, zlasti z ustvaritvijo normalno delavnega dneva, z izdatnim tvorniškim nadzorstvom, ustanovitvmi delavskih zbornic v svrhu nadzorovanja zdravstvenih razmer v industriji, bo možno ustvariti razmere, v katerih delavski sloj ne bo več prisiljen se v taki meri izčrpavati in se tako beraško preživljati, kakor dandanes. Čim višji so življenjski pogoji delavstva, tem hitreje bo naraščala naša armada ...»

O pomenu strokovne organizacije delavstva se je mnogo govorilo na strankarskem zboru v Mannheimu leta 1906. V resoluciji, ki jo je strankarski zbor sprejel, se pravi (resolucijo je stavil Bebel):

»Strokovne organizacije so brezpogojno potrebne za povzdigo razrednega položaja delavstva v meščanski družbi. Le te niso nič manj važne kot socialno demokratična stranka, ki vodi politički boj za povzdigo delavskega sloja in njegovo enakopravnost z drugimi razredi družbe, sicer pa poleg te svoje prve naloge stremi po osvoboditvi delavskega razreda iz vsakega tlačanstva in izkoriščanja, in sicer potom odprave mezdnege sistema in potom uveljavljenja organizacije, sloneče na socialni enakosti vseh, izdelovalnega in menjavalnega načina, torej po socialistički družbi. To je cilj, po katerem mora stremeti tudi razredno zavedni delavec v strokovni organizaciji. Obe organizaciji ste navezani v svojih bojih na obojestransko sporazumljenje in sodelovanje.

Da se pri akcijah, ki se dotikajo interesov strokovne organizacije in stranke, omogoči enoten nastop, naj se centralni vodstvi obeh organizacij sporazumete.

Da se doseže enotnost mišljenja in dejanj stranke in strokovne organizacije, ki je brezpogojno potrebno za nadaljni zmagoviti pohod proletarskega razrednega boja, je neobhodno potrebno, da je strokovno gibanje prepojeno z duhom socialne demokracije. Torej je dolžnost vsakega strankarskega sodruga delovati v tem smislu.«

Z verskim vprašanjem so se strankarski zbori nemške socialne demokracije mnogo bavili.

Leta 1871. se je zbor v Draždanih bavil s predlogom odposlanca B i e d e r m a n a, ki je zahteval agitacijo za izstop iz deželne cerkve. Predlog je bil odklonjen.

Leta 1872. v Mainzu zborujoči strankarski zbor se je bavil s predlogom odposlanca M e u n n i n g e r j a, ki se je glasil:

»Kongres priporoča vsem članom stranke, ker so se s priznanjem strankinega programa faktično odrekli vsakemu cerkvenemu nauku, da tudi formalno izstopijo iz cerkvenih občin.«

Ta predlog je bil sprejet.

Leta 1874. v Koburgu zborujoči kongres socialno demokratične delavske stranke se je pečal z večimi predlogi, tičočih se razmerja do cerkve. En predlog se je glasil:

»Vse strankine pristaše je smatrati za brezkonfesionalne in imajo torej izstopiti iz deželne cerkve.«

Kongres je šel preko teh predlogov na dnevni red.

Kongres v Gothi leta 1875. je vstavil v strankini program točko:

»Vera se proglasi za zasebno zadevo.«

Leta 1890. je stavil na strankarskem zboru v Halle dr. R ü d t predlog, da izreče stranka:

Nemška socialistiška delavska stranka ne poseza neposredno v versko prepričanje posameznega strankinega pristaša, vendar stoji kot revolucijska stranka tudi v verskem pogledu na tleh svobodnega znanstvenega raziskavanja. Vsled tega principiarno zavrača vsako dogmatično verstvo kot studenec duševnega suženjstva in kot velikansko zapreko proletarskega emancipacijskega boja, pobija zato vsako cerkev, ki temeljem svojih verskih dogem nasprotuje socialnim in političnim osvoboditeljskim stremljenjem delavskega sloja.«

Na to je odgovoril Viljem Liebknecht:

»Torej nam je dejal gospod Rüdts, da smo hinavci, ako ne priznamo prave barve in ne zapišemo ateizma na našo zastavo. Ali naš program ne prizna barve, ali se nismo postavili na znanstvena tla? In ali ne vé vsak človek, ki je zmožen misliti in ki vé kaj je znanost, da sta veda in vera nezdružljiva nasprotnika? Vsled znanstvenega značaja naše stranke je vsako nesporazumljenje v tej smeri odstranjeno. O hinavščini torej ni govora, pač pa nasprotno lahko govorimo o pomanjkljivem poznanju reči in pomanjkljivi razsodnosti tistih, ki so mnenja, da se mora vera v prvi vrsti pobijati. Cerkev, katoliška kakor protestantska, dandanes ni nič drugega kot opora, instrument razredne države, in temelj razredne države je kapitalistiški proizvodni način s svojim suženjstvom in izkoriščanjem v vsaki obliki. S kapitalistiško produkcijo stoji in pade moderna razredna država. Vsaki general, ki hoče pobiti nasprotnika, ne zapravlja svojih moči v podrejenih pozicijah, ki za celoto niso odločivnega pomena, temveč napade ključ sovražnikove pozicije, po katere padcu se zruši vse ostalo. Namesto, da s postranskimi stvarmi raztresamo svoje moči, napadimo ekonomski temelj, na katerem stoji današnja razredna država z vsemi svojimi cerkvami in konfesijami in duhovništvom vred. Ako pade temelj, pade z njim vse drugo. In potem naj se pomisli, da bi dolžnost do brezverstva posegla v svobodo vesti, v svobodo mišljenja, v osebno svobodo, ki jo moramo pod vsakimi razmerami spoštovati in varovati. Skratka, mi ki branimo načelo, vera je zasebna zadeva, smo v večji harmoniji s temeljnimi principi naše stranke in povrh tega smo bolj radikalni, kot tisti, ki kažejo pri pobijanju vere neko gotovo vernost, ali pravilneje ostane popovstva. Jaz ne ljubim popov v nobeni obliki in antipope prav tako malo kot prave pope. (Pritrjevanje.)

In še nekaj: Ali mi nimamo tega, kar tvori moč verstva, vere v najvišje ideale? Ali ni v socializmu najvišje

nravnosti; nesebičnost, požrtvovalnost, ljubezen do človeštva?

Ako smo pod socialistovskim zakonom veselo doprinašali najtežje žrtve, si pustili uničiti družino in existenco, se na leta ločili od žena in otrok, samo da smo mogli služiti stvari, je bila to tudi vera, toda ne vera duhovništva, temveč vera človečanstva. Bila je to vera v zmago dobrega in v ideje; nepremagljivo prepričanje, kakor skala trdna vera, da zmaga pravica in propade krivica. Te vere ne bomo nikoli izgubili, kajti ona je istovetna s socializmom. — V državnem zboru je rekel nekoč poslanec Bamberger, ko sem jaz govoril o obči nevarnosti socialistovskega zakona in vnaprej napovedal padec njegovih provzročiteljev, zdihuje svojemu sosеду: »Socialni demokratje imajo še vero!« Da, imamo še vero — gospodje naprednjaki je nimajo več — mi vemo, da si bomo izbojevali svet.«

Vsi predlogi, ki so merili na to, da se spremeni programna točka, vera je zasebna zadeva, so bili odklonjeni na zborih leta 1892, 1893, 1894 in 1895.

Leta 1902. je rekel Vollmar v Monakovem na strankinem zboru, ko je bil zopet odklonjen predlog, da se uvede agitacija proti cerkvenemu verstvu:

»Kakor tudi so na eni strani Welkerjeva izvajanja pokazala, da hoče pričeti tam, kjer smo mi nehali pred približno 25 leti, vendar ima njegova resolucija to dobro stran, da nam je dala priložnost se izjaviti, kako mi mislimo o razlagi vere kot zasebne zadeve. O tem, da imamo mi vršiti versko razjasnjevalno delo in kar je s tem še drugega lepega povedano, nočem izgubiti nobene besede. To so nam že pred enim desetletjem in več povedali dr. Rüdtt in podobni gospodje. (Prav dobro!) S tem hočete pobijati Centrum? Ako hočete Centrumu napraviti veliko uslugo, potem storite tako. Mi, ki Centrum že desetletja študiramo v vseh njegovih prikazovalnih oblikah, mi, ki imamo dan za dnevom ž njim opravka, mi vemo najbolj natančno, da je ta stranka, ako se jo stvarno preganja,

kmalu na koncu s svojim znanjem, in da potem vsakokrat poseže po ljubi veri. Naj svobodoverci svoje kulturno-bojno ropotanje in svoje žretje popov uganjajo v svojih svobodoverskih občinah! (Zelo dobro!) Toda našo stranko, naše politiško in gospodarsko gibanje naj puste s tem pri miru. Žal, da tudi naše strankarsko časopisje ni ostalo v podobnih tavanjih čisto . . .»

V nadaljni debati je spregovoril tudi B e b e l. Rekel je:

»Welker se je skliceval tudi na nekatere stavke moje brošure: »Christentum und Sozialismus«. Jaz si nikoli nisem domišljaj, da se morejo moji končni sklepi, ki so po mojem mnenju jasni, tako razlagati. Proti temu se moram najodločnejše zavarovati. Če me ne bi že druge Welkerjeve besede do tega pripravile, bi me besede s katerim je končal svoj govor: »Ecrasez l' infâme!« To je znana beseda, s katero je Voltaire pozival k uničenju cerkve. No, to bi bila lepa reč, ako bi tako geslo postalo geslo socialno demokratične stranke. Welker je uvodoma svojega prvega govora izrečno izjavil, da je potrebno, nasprotje med cerkvenimi in verskimi nazori razložiti, to se pravi z drugimi besedami, Welker zahteva da se spustimo v nekak kulturni boj. Naša stranka bi pri tem popolnoma zavrgla svoj značaj in mi bi postali neke vrste cerkveni koncil. Da to nasprotuje besedilu našega programa, o tem ne more nihče dvomiti. »Vera je zasebna zadeva« — to ne stoji v našem programu ker samoobsebi umljivo, in sicer zato samoobsebi umljivo, ker nikjer v našem programu ni rečeno, da povprašujemo po verskem prepričanju strankinih pristašev. Vsak lahko veruje kar hoče; on je kot socialni demokrat lahko katoliški kristjan, materialist in ateist; to nobenega človeka v stranki nič ne briga. Le če dela kot socialni demokrat propagando za svoje versko prepričanje, mu moramo energično nasprotovati, ker potem zagreši proti našemu samoobsebi umljivemu načelu: Vera je zasebna zadeva! Poleg tega nam naš program jasno in razločno predočuje,

kako si mi mislimo zahtevo po proglasitvi vere za zasebno zadevo. Mi nasprotujemo skupnosti cerkvene in državne oblasti in zahtevamo absolutno ločitev teh oblastnij. Mi zastopamo mnenje, da je država čisto posvetna država in da so verske občine čisto zasebne družbe . . .«

V debati o taktiki je izpregovoril Bebel na strankinem zboru v Draždanih leta 1903:

»Kdaj ima kaka stranka spremeniti svojo taktiko? Kajti, da ena taktika ni večna, se razume samoobsebi. Liebknecht je nekoč po svoji drastični navadi rekel: Ako potrebno, spremenim taktiko tekom 24 ur štindvajsetkrat. To je bilo zelo drastično, ampak tudi pravilno povedano. Taktika vsake stranke mora vendar odgovarjati načelom, na katerih je stranka zidana in ako moram resnično v 24 urah 24krat spremeniti svojo taktiko, potem ne sme pri tem taktika niti enkrat priti v nasprotje z načeli stranke. To je odločivo! Seve se lahko prepiramo o tem, ali smo v resnici prišli v navskrižje s svojimi načeli. O tem more sklepati le stranka sama in vspeh stvari. Vspeh stranke pa je bil doslej v vsakem oziru tak, da nimamo s tega vidika nobenega povoda spremeniti svojo dosedanje zmagonosno taktiko. Nadalje lahko nastane potreba, da se taktika izpremeni, ker se je izkazala kot napačna ali pomanjkljiva. Tudi v tej smeri ne najdemo ničesar. Vendar nekaj; mi smo zrastle, imamo več poslancev in vsled tega moramo v gotovem smislu svojo taktiko spremeniti; ampak ne v tem smislu, da bi se zavirali in zadrževali; ne! Ker so nam nepregledne množice volilcev temeljem naše dosedanje taktike, bojev in zadržaja po svojih glasovih izrekle svoj da in nam pritrdile, moramo še energičneje, brezobzirnejše in strožje nadaljevati kot doslej. Vsekako so tudi v naših vrstah ljudje — in dotičniki nikakor ne stoje na tisti strani, katero smo se navadili imenovati revizioniste — ki zahtevajo po zadnjih volitvah obširno parlamentarično delovanje s tem, da vložimo iniciativne predloge in načrte zakonov. Tu moram vendar s kratkimi besedami korenito razdreti te iluzije. V sploš-

nem ni v navadi, da bi izdelovale stranke velike zakonske načrte in jih predlagale državnemu zboru v posvet, kajti to je velikansko delo. Jaz še prav dobro vem, kako mi je naš stari dobri Liebknecht nekoč nalil juho s takim zakonskim načrtom. (Veselost.) Bilo je v saškem dežel-nem zboru; napadli smo rudniško postavo in zahtevali reforme. Minister je dejal, vlada priznava potrebo reforme, vendar je za to treba časa, pomisleka, poizvedovanj in študij. No, naš stari, huzar, kakršen je vedno bil, jezdi naravnost na to (veselost) in pravi: Kaj? V petih minutah napravim to. (Velika veselost.) No, beseda je bila izrečena in dejal sem si, sedaj tičimo. (Veselost.) Mi-nister je bil seveda toliko prebrisan, da je rekel: Ako socialni demokratje to tako naglo napravijo, naj torej store. Mi smo torej morali storiti, zakaj mi se vendar nismo smeli blamirati. (Veselost.) Rečem vam, jaz sem štiri-najst dni in noči sedel in se potil, da napravim načrt, o katerem smo se imeli pozneje še posvetovati v frakciji. Načrt sicer ni bil popoln, ampak bil je vsaj tu. Nadalje spo-minjam tu na naš veliki zakonski načrt o delavskem varstvu in se vam hočem tu nekaj izpovedati. V očeh naših nasprotnikov in celo pri velikem delu naših pristašev sem na glasu, da spadam med ljudi, ki nočejo praktiško delati (ugovor.); še v zadnjih tednih sem bil razglašen za prin-ciparja, ki vedno prihaja s svojimi frazami in vedno ne-gira. Jaz sem z izjemo kratkega presledka že 36 let član državnega zbora in nobenega ni med nami, ki bi vložil več iniciativnih predlogov in izdelal več zakonskih načrtov kot jaz, mož negacije. Naš zakonski načrt o delav-skem varstvu je dohitela v Herknerjevi knjigi o delav-skem vprašanju velika hvala in posebno časopisje gospodov Naumana in Gerlacha je bilo tako polno hvale, da je zahtevalo, državni zbor naj sprejme načrt en bloc. Da, gospodje (govornik se obrne do žurnalistiške mize, kjer sedita Naumann in Gerlach) ali veste, kdo je bil ta prvi načrt izdelal? To sem bil jaz, mož negacije.«

*

Podal sem nekoliko vpogleda v notranje, duševno življenje stranke. Sedaj jo oglejmo od zunanjih plati.

Nemška socialno demokratična delavska stranka se je razvila iz malih početkov. Pri državnih volitvah l. 1871. je glasovalo za njene kandidate komaj 100.000 volilcev. Pri zadnjih volitvah leta 1907. pa je prejela $3\frac{1}{4}$ milijona glasov. Leta 1908. pa je kljub zelo nedemokratičnemu volilnemu redu poslala svoje prve zastopnike tudi v pruski deželni zbor. Strankarski zbori podajajo jasno sliko o zunanjem razvitku stranke.

Leta 1911. je imela svoj strankini zbor v Jeni. Iz podanega poročila strankinega vodstva je posneti: Politiško organizovanih članov ima stranka 886.532. Od 397 državnozbornskih volilnih okrajev jih ima 383 strankino organizacijo, v 14. volilnih okrajih ima samo zaupne može in v 3 volilnih okrajih se doslej stranka še ni mogla razviti.

V 454 krajih ima stranka mladinske odbore, v 410 krajih izobraževalne odbore in v 136 krajih otroško varstvene komisije. Mladinski list ima 65.000 naročnikov, v 130 krajih poseduje stranka mladinske domove, za katere izda letno 44.000 mark. Mladinski odbori imajo 82.815 mark premoženja. Stranka ima skoraj v vseh provincijah socialno demokratične birôje, ki vodijo agitacijo in zbirajo agitačno gradivo.

Tekom leta 1910. je priredila stranka 35.628 društvenih in 13.163 javnih shodov, izdala je razne letake v $33\frac{1}{2}$ milijona izvodih in razširila 2.850.000 agitacijskih koledarjev in brošur.

Stranka razpolaga z 81 političnimi dnevniki in 61 tiskarnami. Centralno glasilo »Vorwärts« se tiska v 157.000 izvodih in ima letnega prebitka 166.000 mark. Znanstveno glasilo »Neu Zeit« (urednik K. Kautsky) ima 10.500 naročnikov, humoristični list »Der wahre Jakob« pa 307.000 naročnikov. Žensko glasilo »Gleichheit« ima 94.000 odjemalcev in beletristični list »Freie Stunden« ima 36.000 naročnikov.

Leta 1910. je priredila stranka 345 poučnih tečajev in 2879 predavanj. Stranka operira s potovalnimi znanstvenimi tečaji s stalnimi učitelji.

V zadnjem letu je imela stranka dohodkov 1,357.761 mark in izdatkov 897.180 mark. Stranka ima poleg tega še vsakovrstna podjetja, kakor knjigarne, tajništva i. t. d.

Sedaj pa se ozrimo še po nekaterih drugih deželah, kjer valovi živahneje socialistiško delavsko gibanje.

Danska socialno demokratična stranka ima politiško organizovanih približno 30.000 članov. Pri zadnjih volitvah je dobila stranka 55.479 glasov in ima 16 državnih poslancev. Pri zadnjih občinskih volitvah je bila v 50 občinah zmagovita in je dobila 155 mandatov. Kodanj, glavno mesto države, ima socialnodemokratičnega župana.

Norveška socialna demokracija nagiba k revizionizmu. Ko se je Norveška ločila od Švedske, so se nekateri strankini pristaši zavzemali za kraljestvo, kar je povzročilo živahne debate. Stranka ima 16.500 politiško organizovanih članov. Leta 1906. je bil na strankarskem shodu odklonjen predlog, da se ima cerkev ločiti od države. Tudi predlog, ki je zahteval, da mora vsakdo obiskovati ljudsko šolo, je bil odklonjen.

Holandska socialna demokracija ima malo politiško organizovanih članov. Leta 1906 jih je bilo 6816. Pri zadnjih volitvah je združila stranka na svoje kandidate 65.000 glasov in je zmagala s sedmimi poslanci. Njeno glavno glasilo »Het volk« izhaja dnevno; poleg tega ima stranka 11 tedenskih in 2 mesečna lista. — Tudi holandski socialisti so se na svojem strankarskem zboru v Utrechtu izrekli proti »brezplodnemu lovenju za cilji« in se postavili na reformistiška tla. Zbor je namreč izjavil: Holandski socialisti si hočejo korakoma priboriti uspehe že v meščanski družbi, ne da bi se pri tem zanašali s a m o na končni cilj socializma, katerega imajo itak vedno pred očmi.

V Belgiji sloni politiška organizacija socialne demokracije na gospodarsko-zadružni organizaciji. Središče belgijske socialno demokratične organizacije so »ljudski domovi«. Tak dom n. pr. v Bruslju združuje nad 20.000 družin in proda svojim članom letno za približno 5 milijonov frankov produktov, ki jih sam v svojih lastnih delavnicah izdeluje. V tem domu najde delavec vse, kar za življenje potrebuje. Pri volitvah leta 1906. je dobila stranka 469.094 glasov.

Na Francoskem je socialna demokracija zelo močna. Njena organizacija je bolj politiška, vendar je tudi njena organizacija produktivnih zadrug in konsumnih društev znamenita. Nekaj socialistov je tam vstopilo tudi v ministrstvo; vendar se ti poskusi niso obnesli. V njej je več različnih struj: so marksisti, reformisti in sindikalisti. Ti zadnji zametujejo ves parlamentarizem, zadružništvo i. t. d. in se nanašajo na splošno stavko kot najsilnejšo funkcijo slojnega boja.

Italijanska socialna demokracija zelo naglo napreduje. Pri volitvah leta 1904. je dobila stranka 301.525 glasov in 32 mandatov. V notranje pa se, kakor francoska, deli v marksiste (Enrico Ferri) in reformiste (Turatti) ter sindikalce. Delavske zbornice imajo nad 300.000 članov. Reformistiška struja polaga veliko važnost na zadružništvo. Milan je središče zadružniškega gibanja italijanske socialne demokracije.

O portugalski socialni demokraciji podaja »Avernir Social« to le poročilo: 10. januarja 1875. se je zbralo društvo »Združenje 18. marca«, ki je bilo središče delavskega gibanja v Lisaboni in tam se je ustanovila socialno demokratična stranka. Guecco je izdelal program, ki ga je strankarski zbor leta 1877. v Lisaboni odobril. Organizacija je le počasi napredovala ker se je morala neprestano boriti z republikanci. Pozneje so nastali spori med mladimi in starimi. Pojavljale pa so se tudi anarhistične skupine. — Pri zadnjih (republikanskih) volitvah (l. 1911) je prodrla stranka z enim poslancem.

Med Slovenci je socialno demokratično gibanje še mlado in vsled agrarnega značaja slovenskih dežel le počasi napreduje. Pri volitvah leta 1907 je dobila stranka 13.754 glasov. Pri volitvah leta 1911 pa je dobila glasov:

na Kranjskem	6537
» Štajerskem	3350
» Koroškem	1546
» Goriškem	2376
v tržaški okolici	<u>2221</u>
skupaj	16030

To so glasovi v izključno slovenskih volilnih okrajih, tako, da sme računati stranka s približno 20.000 pristaši.

Stranka razpolaga z 1 dnevnikom in večimi strokovnimi listi ter z 1 znanstveno revijo.

* * *

Nasprotno in poleg socialne demokracije so ustanovili delavci sami ali pa v zvezi z drugimi stanovi (obrtniki, malimi kmeti) krščansko socialne stranke. Te stranke spočetka niso temeljile na enotnih programih in so se omejevale zgolj na socialno reformatorstvo in antisemitizem; zato je bil njihov razvitek zelo različen, posebno v politiški smeri. Kjer se krščansko-socialnih strank niso polastili meščanski elementi (kakor n. pr. na Dunaju), se je tudi ta delavska organizacija utrdila in postala enotnejša, četudi naravno nima kot izključno delavska organizacija zaznamiti večjih politiških uspehov. Če je socialna demokracija segla po industrialnem delavstvu, se je krščansko socialno gibanje predvsem pečalo z delavstvom, stoječim izven industrijskih obratov in malim posestnikom. Kot taka deluje socialno-reformsko. Umstveno temelje krščansko socialne delavske stranke še danes na programu in na načelih učenega mogunškega škofa Kettelerja.

Narodno socialne delavske stranke niso nikjer dosegle večjih uspehov, razen na Češkem.

Ta mimogredoč pogled na politiško gibanje delavstva dokazuje, da je bilo politiško delo delavskega razreda v kapitalistiški družbi nujno, potrebno in da je našlo rodovitna tla.

* * *

S samim politiškim bojem pa se še ni dosegalo praktiških uspehov v podrobnem, vsakdanjem življenju. In rodila se je potreba stanovske, poklicne ali strokovne organizacije. Njena naloga je, se direktno pečati s posameznim kapitalistom. Njeni praktiški cilji so: Dvigniti mezdo in skrajšati delavni čas in tako odvzeti posameznemu kapitalistu kolikor največ mogoče krivično pridobljene nadvrednosti, urediti delavski trg in doseči ugodne tarifne pogodbe, skrbeti za brezposelne, potovalne in bolniške podpore i. t. d. Strokovna organizacija je največjega pomena v splošnem delavskem gibanju.

Vsled te delavske organizacije, ki je skrbela za vedno silnejša bojna sredstva delavstvu v prilog, pa se je pojavila tudi podjetniška organizacija. Boj med tema dvema organizacijama je v današnji dobi zavzel velike gospodarske dimenzije. Ta boj se pred vsem zelo dobro jasno in karakteristično zrcali v Nemčiji, deželi prospevajočega industrializma. Kako velika je tam delavska organizacija v posameznih strokah, se razvidi iz statistike. Leta 1909. je bilo v Nemčiji strokovno organizovanega delavstva 1,831.731. Leta 1911. pa že 2,447.578. Ta skupna organizacija je imela 1911. — 64 milijonov mark dohodkov. Organizacija zbira stavkarske fonde, vodi mezdne boje in pogajanja ob sklepanju tarifnih pogodb, izdaja strokovne liste, vzdržuje delavska strokovna tajništva in se zadnje čase z vso vnemo poteguje za socialno zavarovanje delavstva in za izpopolnitev delavskega varstva.

Poglejmo še drugam.

Na Š v e d s k e m je 148.649 strokovno organizovanih delavcev. Med delavsko in podjetniško organizacijo se neprestano vrše hudi boji. Leta 1905. so kovinarski

industrialci 17.000 delavcev izključili od dela in sicer zato, ker so delavci v nekaterih posameznih podjetjih vsled mezdnih sporov stopili v stavko. Boj je trajal 5 mesecev, dasi je bilo ob njem 30 % švedskega delavstva prizadetega. Stavka je veljala delavske organizacije 2,240.000 mark; delavstvo je končno tudi zmagalo. — Že meseca avgusta l. 1909. pa je boj znova vsplamtel. Uprizorjena je bila splošna delavska stavka, katere se je udeleževalo nad 300.000 delavcev. Vzrok: V času dobre gospodarske konjunktore so delavske organizacije prisilile delodajalce, da so priznali na boljše delavske pogoje. Ko se je pojavila kriza, so podjetniki začeli pogodbe kršiti. Zlasti v konfekcijski stroki so prepiri naraščali in so končno podjetniki 50.000 delavcev izključili od dela. Dogovori so se razbili in podjetniki so končno izjavili, da nameravajo vse delavce izključiti. Nato so delavske organizacije same proglasile splošno stavko, ki pa ni uspela. Stavka je veljala več milijonov; denar so večinoma zložile strokovne organizacije celega sveta.

Angleška strokovna organizacija delavstva je že stara in finančno zelo urejena. Angleški trgovinski urad naznanja stanje te organizacije potom posebnih »modrih knjig«. Leta 1905. je imela Angleška 1148 strokovnih organizacij z 1,886.755 člani. Število članov se je zadnja leta zopet zmanjšalo, ponajveč zaradi nastopajoče in razširjajoče se brezposelnosti. Posebno se to pozna pri manjših organizacijah. Rudarji so tekom treh let izgubili 30.000 članov. Transportni delavci 7 %, krojači celo 18 % članov. Nasprotno pa so posamezne organizacije tudi napredovale. Trgovski pomočniki n. pr. so pridobili svoji organizaciji v letih 1902.—1904. 11.000 novih članov. Strokovno društvo javnih nastavljenecv si je pridobilo 12.000 novih udov. Največjo organizacijo imajo rudarji, ki imajo nad pol milijona članov in 1,108.000 šterlingov premoženja. Leta 1911. je bilo na Angleškem 2,406.746 strokovno organizovanega delavstva. Angleška strokovna organizacija sicer ni s socialističkim gibanjem v tako

ozki zvezi, kakor na kontingentu, vendar se je na svojih kongresih že opetovano izrekla za temeljni princip modernega socializma, za podružabljenje produktivnih sredstev.

Tudi na Ogrskem narašča ta organizacija. Leta 1903. je imela ogrska delavska strokovna organizacija 15.270 članov; leta 1904. — 41.138 članov in leta 1905. — 53.169 članov. Najmočnejšo organizacijo imajo stavbinski delavci (22.000 članov), kovinarji (18.000 članov) in lesni delavci (10.000 članov.) Leta 1909. je bilo na Ogrskem 85.266 delavcev strokovno organizovanih.

V Avstriji obstoje centralistiške in češko-avtonomistiške strokovne organizacije. Vsled načelnega spora je izstopilo leta 1910. 29.211 čeških avtonomistov iz centralnih strokovnih organizacij. Le te pa so pridobile na drugi strani, iz vrst indiferentnega delavstva, 14.520 novih članov, tako, da ni velike razlike.

Centralistiške strokovne organizacije so imele v letu 1910. nad 20 milijonov kron prometa. Za potovalno, brezposelno in izredno podporo so izdale to leto približno dva milijona kron; za bolniško, invalidno, vdovsko in sirotinsko podporo pa 1,373.000 kron. Za stavke in masreglované delavce so izdale 902.000 kron. Prebitka so imele te organizacije to leto 1,603.000 kron, tako, da so pomnožile svoje premoženje na 11,377.000 kron. Ta zaklad je namenjen bodočim strokovnim in mezdni bojem.

Po deželah, kjer prihajajo v poštev Slovenci, odnosno avstrijski Jugoslovani, se deli organizacija tako:

Dežela	Podružnice centralnih zvez	Lokalna društva	Organizirani delavci		Skupno	V procentih
			moški	ženske		
Kranjska	35	1	2899	246	3145	0.79
Štajerska	320	2	22371	1696	24067	6.00
Istra	62	1	8292	132	8424	2.10
Koroška	116	1	5571	712	6283	1.7
Dalmacija	19	1	756	—	756	0.18

Dalmacija ima najslabšo strokovno organizacijo med vsemi avstrijskimi deželami, kar je z ozirom na gospodarski položaj dežele lahko umljivo. Od dežel, kjer bivajo Slovenci, je najšibkejša organizovana Kranjska. Povprečno je organizacija v južnih deželah še malo razvita. To se vidi zlasti iz nastopnih števil:

D e ž e l a	Število vposlenega delavstva	Organiziranega delavstva
Kranjska	25.497	3.145
Štajerska	107.503	24.067
Istra	48.341	8.424
Koroška	26.190	6.283

Iz navedenih števil se jasno razvidi, kako majhna je še strokovna organizacija slovenskega delavstva. Na Dunaju je 35,39 % vsega delavstva strokovno organizovanega, a na Češkem 23,68 %; na Kranjskem pa komaj 0,79 %.

Kako se je v teh deželah socialistiška strokovna organizacija razvila, kaže nastopna tabela:

D e ž e l a	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910
Kranjska	1154	1751	1963	3207	3667	3266	3145
Štajerska	14284	18693	22121	25993	25647	24506	24067
Istra	3891	3837	9974	10607	9915	8253	8424
Koroška	2223	2509	3637	4682	5525	6234	6283
Dalmacija	76	133	661	476	670	567	680

V denarnem pogledu so centralistiške strokovne organizacije leta 1910 imele izdatkov:

Za potovalne podpore	193.374 K 90 v
» brezposelne podpore	1,334.720 » 06 »
» bolniško, invalidno, vdovsko in sirotinsko podporo in pogrebščine	1,373.636 » 64 »
» podpore v nujni sili	485.163 » — »

Skupno so torej te organizacije izplačale leta 1910. na raznih podporah 22,317.836 kron 65 v.

Slovenskih strokovnih listov je sedaj četvero in sicer: »International«, »Tobačni delavec«, »Železničar« in »Rudar«; naklada 4500 izvodov.

Tajništvo jugoslovanskih socialističkih strokovnih organizacij v Avstriji ima svoj sedež v Trstu.

* * *

Strokovne organizacije raznih dežel so združene v mednarodnem strokovnem tajništvu, ki ima sočasno sedež v Berlinu. Za leto 1904. je to tajništvo objavilo poročilo 16. dežel. Belgija in Francoska v tem poročilu niste zastopani, ker niste poročali. Tudi avstralske strokovne organizacije niso navedle števila svojih članov. Ta svetovna zveza se zelo razvija, ker strokovna organizacija neprestano narašča in se poglobuje. — Mednarodno tajništvo objavlja za leto 1904. naslednje številke o članih in dohodkih ter izdatkih:

D e ž e l a	Število članov	Letni dohodki v markah	Letni izdatki v markah	Premoženje v markah
Angleška	469.590	20,757.408	22,159.377	48,451.530
Nizozemska	6.682	25.545	37.122	2.430
Danska	83.643	1,702.116	782.496	1,884.042
Švedija	81.736	1,884.509	1,187.347	697.169
Norveška	16.227	376.979	296.916	333.737
Nemčija	1,052.108	20,190.724	17,739.753	16,109.903
Avstrija	189.121	2,884.025	2,553.537	3,754.026
Ogrska	53.169	414.797	600.543	56.699
Srbija	2.932	19.272	7.704	15.408
Bulgarija	1.672	13.264	13.760	10.088
Švica	41.862	460.608	622.736	622.736
Skupno	1,998.742	48,728.247	45,703.219	71,937.761

Izdale pa so l. 1904. te organizacije naslednje svote (v markah):

Dežela	za stavke	za strokovne t'ste	za potovalne podpore	za brez- poselne podpore	za bolniške podpore	za invalidne podpore	za upravo
Angleška	752.698	2.080	858.758	7,274.293	2,907.306	873.976	2,825.257
Nizozemska	14.129	4.271	1.918	315	476	—	1.706
Danska	312.084	36.369	—	430.173	98.703	14.391	243.405
Švedija	752.369	20.756	81.849	17.200	5.380	—	133.445
Norvežka	97.016	11.656	758	54.414	26.301	1.181	42.902
Nemčija	5,869.519	1,097.257	646.821	1,599.424	1,416.935	213.626	2,092.218
Avstrija	265.019	358.731	81.422	556.775	443.772	117.390	995.446
Ogrska	—	50.164	31.736	105.355	79.417	40.010	164.994
Srbija	872	—	420	416	412	792	1.788
Bulgarija	4.478	1.684	—	3.456	—	—	4.592
Švica	35.204	36.668	9.244	18.300	79.244	36.328	33.188
Skupno	8,103.678	1,619.636	1,712.926	10,060.121	1,297.694	1,297.693	6,538.941

Mednarodno tajništvo strokovnih organizacij je za leto 1909. zopet objavilo poročilo, iz katerega je posneti veliki napredek socialističnih strokovnih organizacij. — Nekatera poročila posameznih dežel so zelo pomanjkljiva. Celo na Angleškem niso znane natančne številke članov. Tudi iz Rusije ni mogoče dobiti statističnih podatkov, ker tam zakonito ni dovoljena združitev posameznih delavskih strokovnih organizacij v enotne zveze. Avstralija ni priklopljena mednarodnemu tajništvu. Nemška strokovna organizacija delavstva prednjači, ker je nemška organizacija prekosila angleško. Kako delavsko strokovno gibanje, ki sloni na socialističnih načelih, narašča, je posneti iz naslednje tabele:

D e ž e l a	Število članov leta 1908.	Število članov leta 1909.	Opomba
Nemčija	2,382.301	2,447.578	{ L. 1909 se člani niso šteli, zato se nanaša število za leto 1909. na ono iz leta 1908.
Angleška	2,406.746	2,406.745	
Zedinjene drž. ameriške	1,588 000	1,710.433	
Francoska	294.918	977.350	{ Niso vsi priklopljeni mednarodnemu tajništvu.
Italija	546.650	783.538	{ Brez čeških avtonomistiških organizacij, ki so imele leta 1909. 36.690 članov.
Avstrija (cent. org.)	482.279	455 410	
Švedija	219.000	148.640	
Nizozemska	128.845	145.000	
Belgija	147.058	138.928	
Danska	121.850	121.295	
Švica	113,800	112.613	
Ogrska	102.054	85.566	
Norvežka	48.157	44.233	
Španija	44.912	40.984	
Finska	24.009	24.923	
Bulgarija	12.933	18.753	
Romunska	?	8.515	
Bosna in Hercegov.	3.098	4.470	
Srbija	3,238	4.462	
Hrvatska	4.520	4.361	

V mednarodnem tajništvu zastopane dežele imajo strokovno organizovanih članov 9,583.193. Poleg tega šteje Avstralija 239.293 strokovno organizovanih delavcev, Argentinijska pa 22.457.

Naslednja tabela podaja sliko o skupnih dohodkih in stroških strokovnih organizacij tistih dežel, ki so podala mednarodnemu tajništvu tozadevno poročilo:

D e ž e l e	Dohodki (v markah)	Izdatki (v markah)	Blagajniško premoženje (v markah)	Izplačana potovalna podpora (v markah)	Izplačana brezposelna podpora (v markah)	Izplačana bolniška podpora (v markah)	Izplačana invalidna podpora (v markah)
Nemčija							
Angleška							
Italija							
Avstrija							
Švedska							
Nizozemska							
Danska							
Švica	132,253.228	117,639.115	182,936.115	1,414.136	22,193.888	20,844.473	7,379.120
Ogrska							
Norveška							
Finska							
Bolgarska							
Bosna in Hercegovina							
Srbija							
Hrvatska							

V navedenih deželah so strokovne organizacije izplačale na skupnih podporninah 57,707.822 mark. Največje izdatke so imele strokovne organizacije pri raznih mezdnih bojih in stavkah. Največje izdatke izkazujejo za leto 1909. nastopne države:

D e ž e l a	Izdatki za stavke in izključitve (v markah)
Nemčija	8,616,366
Švedija	5,128.280
Angleška	2,667.260
Avstrija	1,212.102

Strokovna organizacija je delavstvu potrebna. Razvila se je ob velikih težkočah in je postala ne le važen družabni činitelj, temveč tudi mogočen gospodarski in administrativni faktor v meščanski kapitalistiški družbi.

*

Krščansko - socialna strokovna organizacija delavstva je primeroma še mlada. Najbolj se je doslej razvila na Nemškem. Tam so postavili strokovno organizacijo na medverski, krščanski temelj. Leta 1899. je v Mainzu zboroval prvi kongres nemških krščanskih strokovnih organizacij, ki se je postavil na interkonfesionalno stališče. Krščansko socialna strokovna organizacija na Nemškem je imela leta 1909. — 270.751 članov. Koncem leta 1909. so imele te organizacije 5,000.000 mark premoženja. Imele so izdatkov:

za stavke	355.155	mark
» brezposelno podporo	743.270	»
» bolniško podporo	51.734	»
» pravno varstvo	81.442	»
» knjižnice	25.618	»

i. t. d.

Večina krščanskih strokovnih organizacij na Nemškem je združenih v lastni strokovni zvezi (Gesamtverband der christlichen Gewerkschaften). Več strokovnih listov izhaja.

V Avstriji se je krščansko - socialna delavska strokovna organizacija začela precej pozno. Prvi kongres te organizacije se je vršil na Dunaju od 31. januarja do 2. februarja 1909. Na Dunaju posluje sedaj 16 osrednjih zvez s skupnim članskim številom 35.610. Lokalna strokovna društva imajo 15.054 članov. (Protokoll über die Verhandlungen der christlichen Gewerkschaften Österreichs.)

Na Slovenskem se je ta organizacija razvila naslednje:

	Število društev	Članov	
		1907	1908
1. Delavci kranjske industrijske družbe, Jesenice	1	300	971
2. Papirniški delavci, Vevče	3	703	508
3. Slamnikarski delavci, Domžale	1	—	206
4. Delavci z limom, Ljubljana	1	204	204
5. Strokovno društvo za Kranjsko	12	200	200
6. Peki in slaščičarji, Ljubljana	1	200	200*
7. Predilniški delavci, Ljubljana	1	203	150
8. Lesni delavci, Ljubljana	1	124	124*
9. Čevljarji, Tržič	1	86	73
10. Trgovske slugе, Ljubljana	1	120	120
11. Rudarji, Idrija	1	—	50
12. Rudarji, Kočevje	1	—	40
	25	2140	2846

* Ta številka je najbrže pomotna

Poleg socialističkih in krščanskih delavskih strokovnih organizacij obstoje tudi liberalne, na Nemškem imenovane »Hirsch - Dunckerjeve« strokovne organizacije. Koncem leta 1909. so imele 108.028 članov.

*

Na Francoskem in v Italiji se zadnja leta med socialističkimi strokovnimi organizacijami delavstva zelo razširja radikalni sindikalizem, ki zmetava parlamentarizem, zadružništvo, socialno politiko in kar ima še podobnega »meščanskega pritikljaja« moderni socializem. Ta »strokovni anarhizem« stremi po splošni stavki, ki edina more vreči meščansko - kapitalistiško družbo. Pripadniki tega radikalnega sindikalizma goje posebno bojno metodo, ki je znana pod imenom »Action directe«. Delavci se namreč ne pogajajo več s podjetniki, temveč svoje zahteve tudi sami izvrše. Če hočejo n. pr. skrajšati delavni čas, enodušno odlože delo ob uri, ki si jo določijo. To posebno naziranje je plod večalimanj korumpirane politike. Nemške in avstrijske socialističke strokovne organizacije so se že ponovno izrekle proti tej novi taktiki.

* *

Poleg političke in strokovne organizacije si je delavstvo ustvarilo tudi svojo zadružno organizacijo, s katero se hoče gospodarsko vsaj deloma emancipirati in si pridobiti novih virov za svoj emancipacijski boj. Marksizem je zadružno misel med delavstvom močno zanemaril. Vsled svojega temeljnega načela o pridobitvi političke moči v državi, ni polagal posebne važnosti na podrobno zadružniško delo. V delavskem zadružnem gibanju so postale konsumne in produktivne zadruge važen činitelj delavskega gibanja. Posebno konsumne zadruge! Govoreč o marksističnemu socializmu in zadružniškem gibanju med delavstvom, pravi nemški socialistički pisatelj Edward Bernstein.*

* Ed. Bernstein: Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Socialdemokratie.

»Vprašanje, koliko lahko izvrše zadruge, se je doslej v marksistični literaturi le zelo površno obravnavalo. Če se preide literaturo šestdesetih let in nekatere sestavke Kautskega, najdemo razen zelo splošnih, večinoma negativnih izjav, le malo o zadružništvu.

Vzroki te zanemarjenosti niso daleč. Najprej je marksistična praksa pretežno politiška, namerjena v pridobitev politiške moči in priznava poleg tej principielni pomen le še strokovnemu gibanju, kot direktni obliki razrednega boja delavcev. Glede zadružništva si je vsilil Marx v začetku prepričanje, da je ono v malem neplodovito in da ima k večjem zelo eksperimentalno vrednost. Samo s sredstvi skupnosti se lahko kaj začne. V tem smislu se je izjavil Marx v »18. Brumaire« o delavskih zadrugah. Pozneje je nekoliko izpremenil svoj nazor o zadrugah, o čemer pričajo med drugim ženefskemu in lausanskemu kongresu »Internationale« od generalnega sveta predložene resolucije, kakor tudi najbrže od Marxa izvirajoče, vsekakor pa od njega pripoznano mesto v G. Eccariusovi knjigi »Eines Arbeiters Widerlegung«, kjer se priznava zadrugam kot predhodnicam bodočnosti tisti pomen, kakršnega so ga imeli cehi v Rimu in začetkoma srednjega veka; nadalje priča o tem tudi mesto v tretjem zvezku »Kapitala«, ki je bilo pisano ob istem času kakor omenjene resolucije in Eccariusova knjiga, in ki poudarja pomen zadrug kot prehodne oblike socialistiške produkcije. Njegovo pismo o Gotskem programu (1875.) pa se glede zadrug glasi zopet bolj skeptično, in ta skepticizem vlada od srede šestdesetih let vso marksistično socialistiško literaturo. Deloma je to učinek reakcije, ki je nastopila po pariški komuni in ki je dala celemu delavskemu gibanju čisto drug značaj, značaj, ki je bil skoro čisto političen. Deloma pa je to tudi sad žalostnih izkušenj, ki se jih je imelo pri zadrugah. Visoko leteči upi, ki jih je rodil napredek angleškega zadružnega gibanja, se niso izpolnili. Za vse socialiste šestdesetih let je veljala le produktivna zadruga kot zadruga in le v najboljšem slučaju

se je prištelo tudi konsumno društvo poleg. Prevladovalo je mnenje, ki ga je zastopal tudi Engels v svojih sestavkih o stanovanjskem vprašanju, da se bodo namreč po posplošenju konsumnih društev brezpogojno znižale mezde («Wohnungsfrage», nova izdaja, str. 34 in 35). Od Marxa sestavljena resolucija ženefskega kongresa pravi:

»Mi priporočamo delavcem, da se bolj pečajo s kooperativno (zadružno) produkcijo, kot pa s kooperativnimi (zadružnimi) prodajalnami. Zadnje se dotikajo le površja današnjega gospodarstva, prve ga pa prijemajo v njegovem temelju... Da se prepreči hiranje zadružnih družb in navadnih meščanskih komanditnih družb, naj dobe vsi pri njih uslužbeni delavci, naj so delničarji ali ne, enak delež. Le kot začasno sredstvo se prizna delničarjem zmerne obresti.«

Ali ravno one v šestdesetih letih osnovane produktivne zadruga so povsod propadle; ali so se čisto razgubile, ali pa so se združile v mala podjetja družabnikov. Ona pa, ki niso na isti način kot druga podjetja, vposlovala svojih delavcev proti mezdi, so le slabo vegetirala. — Konsumna društva pa so v resnici postala le kramarske prodajalne. — Ni čuda, da se je v socialističkih krogih vedno bolj obračal hrbet zadružnemu gibanju. Na Nemškem, kjer je nasprotstvo med Lassallom in Schulze-Delitzschem še vedno vzburjalo duhove, je bila reakcija najmočnejša. Močno privrženstvo k prenapetemu državnemu socializmu, ki se opaža pri velikem delu nemške socialne demokracije (in ne le pri pristaših Lassalla), in ki se mnogokrat zelo slabo ujema s političkim radikalstvom stranke, so večinoma zakrivile zlé izkušnje z zadrugami.

Bankroti samopomočnih zadrug so se sedaj vzeli na znanje le z veseljem. V gotskem programu, in sicer že v njegovem načrtu, je bila zahteva po proizvodjalnih zadrugah z državno pomočjo dana imposibilistiška oblika. Kritika, ki jo je Marx v pismu o programu izvršil na tem paragrafu, v tem oziru zadeva bolj izraževalni način kot pa misel, na katero se opira. Marx ni vedel, da je bil ravno

»Berolinski Marat« — Hasselmann — katerega je najbolj delal odgovornega za paragraf, skozinskoz blankist. Tudi Hasselmann bi, ravno tako kot Marx, delavce od Bucheza protežiranega »Atelieja« imenoval reakcionarje.

Da manjka pri Marxu globokeje idočee kritike zadržug, ste krivi dve okolnosti. Prvič se še niso bile napravile takrat, ko je on pisal, dovoljne izkušnje z različnimi oblikami zadržug, na podlagi katerih bi si vstvaril o tem svojo sodbo. Le še eni prejšnjih dob pripadajoči izmenjevalni bazari, so se izkazali kot popolnoma nezadostni. Drugič pa sploh ni stal proti zadržugam s tisto teoretično nepristranostjo nasproti, ki bi dopustila njegovemu bistremu teoretičnemu pogledu viditi dlje, kot povprečnemu socialistu, ki se je zadovoljeval s takimi pojavi kot delavskimi ali malomojstrskimi zadržugami. Tu je stala njegovi veliki analizni moči napoti že izobrazena doktrina, ali pa, če se smem tako izraziti, oblika ekspropriacije. Zadržuga mu je bila le v tisti obliki simpatična, kjer je predstavljala direktno nasprotstvo napram kapitalistiškemu podjetju. Otdod priporočilo delavcem, se bolj pečati s proizvajalnimi zadržugami, ker te obstoječi gospodarski sistem »prijemajo v temelju«. To je docela v zmislu njegove dialektike in formalno povsem odgovarja družabni teoriji, ki izhaja od proizvajanja kot v zadnji instanci določevalnega faktorja družabne oblike. Odgovarja navidezno tudi pojmu, ki vidi v naprotju med že podružabljenim delom in zasebno prilastitvijo temeljno, k rešitvi sileče protislovje v modernem proizvajalnem načinu. Proizvajalna zadržuga se dozdeva kot praktična rešitev tega nasprotstva v okviru posameznega podjetništva. V tem zmislu je mislil Marx o nji, to se pravi, o tisti zadržugi, kjer so »delavci kot zadržuga svoji lastni kapitalisti« (zv. III. »Kapitala«, str. 427); četudi mora reproducirati vse pomanjkljivosti današnjega sistema, je vendar nasprotstvo med kapitalom in delom v nji »pozitivno« odstranjeno ter tako prinaša dokaz o brezpotrebnosti kapitalistiškega podjetja.

Vendar pa je od tedaj učila izkušnja, da ravno tako vstvarjene industrialne produktive zadruga niso bile in še niso v stanu doprinesiti tega dokaza, da so temveč najbolj nesrečna oblika združniškega dela in da je torej Proudhon stvarno imel prav, ko je z ozirom na zadruga trdil nasproti Louis Blancu, da zadruga ni »nobena gospodarska sila«.

Socialnodemokratska kritika je doslej iskala gospodarskih ponesrečenj čistih produktivnih zadrug le v pomanjkanju kapitala, kredita in prometa in si je razlagala izginjevanje gospodarsko neuničenih zadrug iz korumpiranega vpliva jih obkrožujočega kapitalistiškega, odnosno individualistiškega sveta. Vse to je tudi, kakor daleč gre, prav. Toda vprašanja samega ne reši zadostno. Od cele vrste finančno ponesrečenih produktivnih zadrug je gotovo, da so imele dovolj obratnih sredstev in da niso imele nobenih večjih odjemalskih težkoč, kot povprečni podjetnik. Če bi bile produktivne zadruga opisane vrste v resnici od kapitalistiškega podjetja višja ali vsaj enakovredna gospodarska moč, potem bi se morale vzdržati v tistem razmerju in tako razviti kakor mnoga, z manjšimi sredstvi započeta zasebna podjetja, ter ne bi podlegla tako žalostno moralnemu vplivu kapitalistiškega sveta, kakor se je to vedno in vedno zopet zgodilo. Zgodovina finančno ne uničenih produktivnih zadrug govori skoraj še glasneje proti tej obliki »republikanske tovarne« kakor onih propadlih. Kajti zgodovina pove, da se imenuje razvoj proizvodnih zadrug povsod ekskluziviteta in privilegij. Daleč proč, napasti temelje današnjega gospodarskega bivanja, so one dajale le dokaze za svojo relativno moč.

Nasprotno pa se je konsumno društvo, na katerega so socialisti šestdesetih let gledali kot malovrednega, v teku časa v resnici izkazalo kot gospodarska potencia, kot zmogel, v veliki meri razvoja zmogel organizem. Napram malim številkam, katere navaja statistika čistih produktivnih zadrug, so številke delavskih konsum-

nih zadrug v takem razmerju, kakor kako domače gospodarstvo svetovne države napram gospodarstvu katkega deželnega mesta. In od konsumnih zadrug ustanovljene in na njihov račun ustvarjene delavnice proizvajajo že sedaj stokrat večjo množino produktov kakor od čistih ali približno čistih produktivnih zadrug.«

*

Številke za zadnjo vrsto produktivnih zadrug se dobe le zelo težko, ker uradna statistika zadružne produkcije ne razločuje med njimi in med zelo številnimi in večjimi delavskimi akcijskimi družbami v produkcijske namene. Po izkazih angleškega trgovinskega urada je znašala leta 1897. vrednost letne produkcije v tistih zadrugah, ki so uradu poročale, v markah: od konsumnih zadrug z lastnimi delavnicami 122,014.600, od mlinarskih zadrug 35,288.040, od irskih mlekarn 7,164.940, od delavskih zadrug v produkcijske namene 32,518.800 mark.

Mlinarske zadruge, devet po številu, so imele 6373 članov ter so vposlevala l. 1895/96. 404 oseb; irske mlekarn in delavske zadruge v produkcijske namene, skupaj 214 društev, so imele 32.133 delničarjev in uslužbencev leta 1895/96. 7635 oseb. Mi sežemo zelo visoko, če rečemo, da je dvajseti del delavskih zadrug takih, kjer so vposleni delavci zadruge svoji lastni kapitalisti.

Nasprotno so imele registrovane angleške delavske konsumne zadruge leta 1897: članov 1,468.955, kapitalnega premoženja 408,174.860 mark, prometa 1.132,649.000 mark, dobička 128,048.569 mark.

*

Velikanski načrt je uresničila škotska zadružna (konsumna) organizacija C. W. S. Nakupila je v Kanadi 40.500 ha sveta, kjer si bo pridelovala v lastni režiji pšenico in drugo žito. Zadružna organizacija bo tako velik del moke, ki jo potrebuje za svoje odjemalce, pridelovala v lastni režiji.

*

Na Slovenskem imamo socialistiške in krščansko socialne delavske zadruge. Tudi pri nas se je pokazalo, da ima konsumno društvo med delavstvom večjo življenjsko moč, kot pa čista produktivna zadruga, ki le težko napreduje. Imamo konsumna društva, ki v svojem področju goje tudi produkcijo in dosegajo velike gospodarske uspehe. — Na Slovenskem so krščanski socialisti prvi začeli s snovanjem konsumnih društev. Prva konsumna društva sicer niso uspela, ker med maso zadružna misel še ni našla zadostne moralne opore, pač pa se je iz enkrat zbujenega gibanja rodil ves ostali zadružni napredek med Slovenci. Lahko se reče, da je delavsko gibanje, sloneče na moderni samopomočni misli, duševni in moralni oče vsega zadružniškega gibanja na Slovenskem. Započel ga je dr. J. Ev. Krek. Šele pozneje so tudi kmetje pokazali več umevanja za denarne, produktivne, eksportne i. t. d. zadruge in privedli zadružno gibanje do sedanje višine.

*

V Avstriji sploh se je zadružništvo med socialističkim delavstvom močno razvilo. Socialistiška osrednja zveza konsumnih društev je imela koncem leta 1909. — 485 članic. Vendar ima socialistiško gibanje še mnogo konsumnih in tudi produktivnih zadrug, ki niso članice te osrednje zveze. Po narodnostih se dele posamezne konsumne zadruge takole:

	Z a d r u g e						
	nemške	češke	poljske	laške	slovenske	rumunske	skupno
Stanje koncem 1. 1909.	305	92	30	17	10	1	485

Razvoj delavskih konsumnih društev zelo ovirajo razne šikane oblastev, ki jih provocirajo v meščanskih političkih strankah organizovani veletrgovci in mali pre-kupovalci živil.

Ponekod obstoje okrožne zveze konsumnih zadrug (včlanjene pri osrednji zvezi). Te okrožne zveze izkazujejo o svojem poslovanju in o svoji konsumni zadrugi naslednje številke za leto 1909:

Okrožna zveza	Število društev	Člansko število	Promet	Čisti dobiček
			K	K
Severna češka	69	23.864	7,512.347	484.681
Zapadna „	52	25.319	8,358.042	503.291
Moravska in sleška (nemška)	65	17.134	4,934.392	266.894
Alpskih dežel	26	17.916	4,671.322	204.275
Moravska, češka	41	11.439	4,104.344	191.548
Poljska	29	7.773	2,792.953	64.370
Spodnje Avstrijska	52	103.795	27,377.452	1,522.122

Zadružno gibanje sploh silno narašča; ta samopomočna akcija nižjih in srednjih stanov se razvija v upliven gospodarski faktor.

Začetkom leta 1910. je bilo na Kranjskem 399, na Koroškem 258, na Štajerskem 796, v Trstu in okolici 105, v Istri 244, na Goriškem 214 in v Dalmaciji 304 registrirane zadruge. Največ je med tem številom posojilnih zadrug, med katerimi prevladuje Raiffeisenov sistem.

V Nemčiji je konsumna zadruga med delavstvom silno razširjena. Osrednja zveza nemških konsumnih društev je štela leta 1908. — 1068 zveznih društev. Ta konsumna društva so izkazala 975.605 članov in imela 14.910 uslužbencev. Prometa so napravila ta društva 349,728.334 mark in so v lastnih delavnicah producirala blaga v vrednosti 44,482.900 mark. Dokaz, da je močna konsumna zadruga porabna tudi kot produktivna organizacija.

Na Danskem je zadružno gibanje ponajveč poljedelskega značaja, ki stremi po dobrem razpečavanju poljedelskih produktov. Take poljedelske zadruge pa so prav mnogokrat obenem tudi konsumna društva. Vzorne so danske mlekarke, klavniške, eksportne in razne nakupovalne zadruge. Leta 1908. je imela osrednja zveza danskih konsumnih društev 1191 članic. Število članov

konsumnih zadrug se je zvišalo leta 1908. na 169.122. Te konsumne zadruge so imele prometa 41,084.362 kron, lastne produkcije za 3,942.285 in čistega dobička 1,803.819 kron.

Norveška je imela leta 1910. približno 350 konsumnih zadrug in 70.000 članov. Promet je znašal 27 milijonov mark in čisti dobiček 1,800.000 mark.

Organizacija delavskih konsumentov se povsod utrjuje in razširja in posebno konsumno društvo se je izkazalo kot najmočnejša oblika v gospodarskih konkurenčnih bojih med delavcem-konsumentom in trgovcem-kapitalistom.

* * *

Zelo važne za delavsko gibanje postajajo delavske pogodbe. Pri sklepanju delavskih pogodb pride navadno do gospodarskih bojov med kapitalisti in delavci. Čim močnejše postaja delavstvo vsled svoje strokovne organizacije, tem bolj ugodne delavske pogodbe dosega. Zato je vsestranska delavska organizacija za socialni napredek nujna. Močna strokovna organizacija more dosežati ugodne mezdne pogoje, dobre tarifne pogodbe i. t. d.

Pa tudi zakonodaja je prisiljena se vedno bolj ozirati na delavstvo, ki ga polagoma začenja smatrati kot samostojno socialno skupino. Zmaguje načelo, da je država dolžna se zavzemati za gospodarsko slabejšega in izkoriščenega.

Dobro je povedal dr. Krek dne 8. junija 1910. v avstrijski poslanski zbornici, govoreč o delavskih pogodbah, ko je rekel:

»Vprašanje, s katerim se danes pečamo, je velike načelne važnosti in je zelo dalekosežno. Posrečilo se nam je, da pričenjamo izločevati iz naše postavodaje gotove podedovane grehe in nedoslednosti. Pričenjamo zavzeti stališče, da pomenja službeno-delavna pogodba zgolj pogodbo o izmenjavanju blaga in nič drugega, in ki spada v gospodarski boj, na katero vplivajo zato vsi tisti činitelji, ki se pojavljajo v gospodarskem boju: ponudba in povpraševanje, sila in kapitalna moč strank, javno mnenje i. t. d.

Zakonodaja je sicer dolžna, da se vmešava v gospodarski boj, a držati se mora načela, da p o m a g a s l a b e j š e m u , k i g a n a j v a r u j e p r e d i z k o r i š č e v a n j e m . Kršenje pogodbe bi se moglo le v takem slučaju kaznovati, če bi morali močnejši del, podjetnika, dejansko ščititi, da ga ne izkorišča slabši del, delavec; a jako dvomljivo je po mojem mnenju, če je to sploh mogoče.

Med delodajalcem in delojemalcem ne obstaja zvestobno razmerje, dasi zahteva § 76. obrtnega reda od obrtnega delavca zvestobo, ubogljivost, spoštljivost in skladnost nasproti gospodarju. Navedeni paragraf ni v svojem bistvu nič drugega, kakor zgolj deklamacija, a ne postava, ker temelji razmerje med delavcem in delodajalcem na čisto drugem temelju, na temelju, ki sem ga že preje označil.

Opozarjam le na to, da smeta v gospodarskem boju oba konkurenta uporabljati vsa sredstva konkurenčnega boja eden proti drugemu, saj lahko poseže podjetnik v konkurenčnem boju po mogočnem konkurenčnem orožju, kartelu, poslučuje se gospodarskega monopola, kakor kaže gospodarski razvoj. (Poslanec dr. Ofner: Izključitev od dela!) Če se moči tako razvijejo, so seveda mogoče tudi take posledice, kakršne je ravnokar omenil poslanec dr. Ofner, n. pr. izključitev od dela.«

Moderno načelo o delavski pogodbi se naslanja, vsled razvitega delavskega vprašanja, na državno varstvo. Tega varstva še ni ali pa je pomanjkljivo. Zato je dr. Krek imel povsem prav, ko je dejal, država pomagaj v gospodarskem konkurenčnem boju slabejšemu, t. j. delavstvu.

Znamenite so tarifne pogodbe, ki jih sklepajo delavske strokovne organizacije z organizacijami podjetnikov. Pri sklepanju teh pogodb je vse odvisno od tega, kako razvita in močna je delavska strokovna organizacija. Naj pridam izvleček ene takih modernih pogodb.

V Turinu (Italija) je zveza delavcev, uslužbenih v tamkajšni tovarni avtomobilov, sklenila z vodstvom podjetniške družbe plačilno pogodbo. Ta pogodba je zanimiva v toliko, ker sloni na ideji, ki je še malo znana. Iz obširne pogodbe posnamem sledeča določila:

1. Pogodba velja tri leta.
2. Plače delavcev se uredijo po razredih.
3. Vodstvo podjetja v tem času ne sme znižati delavskih plač.
4. Delavci v tem času ne smejo zahtevati povišanja plač.
5. Delavska zveza preskrbuje tovarni potom svoje posredovalnice potrebne delavce. Tudi delovodje morajo biti priporočeni od delavske zveze. Delavcu, ki ga zveza odstavi iz svoje srede, mora tudi tovarna odpovedati delo.
6. Na vzdrževanje te plačilne pogodbe pazi posebej za to izvoljena komisija. Ta sestoji iz dveh delavcev in dveh uradnikov. Prva dva določi delavska zveza, druga dva podjetniška družba.

Nadalje obsega ta pogodba sledeča določila:

Ako krši pogodbo v teku treh let delavstvo s stawkami, izgubi delavska zveza ves denar, ki ga puščajo delavci podjetniku od 1. januarja dalje. Vsak uslužbenec tovarne pušča od svojega tedenskega zaslužka eno liro (90 vin. avstr. veljave) podjetniku, tako da sprejme podjetnik vsak teden od 2000 uslužbencev 1800 kron. Vsak teden naloži denar že omenjena kontrolna komisija plodnosno v banki za delavstvo. Če bi pa podjetniška družba kršila to plačilno pogodbo, je dolžna izplačati delavcem 200.000 lir (180.000 kron), ki jih mora položiti v banki in knjižico izročiti mestnemu županu.

Ta plačilna pogodba je bila sklenjena pred notarjem in sodi o njej v slučajih spora razsodišče. V razsodišče pa volijo dva člana delavci, dva delodajalci. Mestni župan je pa predsednik. Proti razsodbi tega razsodišča ni rekurza. — Denar umrlih delavcev pripade dedičem. Po preteku treh let dobe delavci denar, ki so ga vplačali tedensko po eno liro, povrnjen.

Končujem.

Moderno delavsko gibanje, ki je najprej postalo vidno s tem, da so na cestah ležali razbiti stroji, se je končno razvilo v čisto drugi smeri. Rodilo se je veliko politiško in gospodarsko gibanje in se razširilo po celem kulturnem svetu. To gibanje večinoma temelji na socialističnem načelu, da je meščansko - kapitalistiška družba socialno krivična in da jo je treba torej nadomestiti z boljšo, s socialističsko. V tej načelni smeri delavsko gibanje še vedno narašča. S svojimi organizacijami, političnimi, gospodarskimi, strokovnimi i. t. d. koplje proletariat velike rove, v katere se ima nekoč pogrezniti kapitalistiška družba. Ali se načrt posreči? In kdaj se dobojuje ta velikanski socialni boj?

Vsekako leži pred nami velika bodočnost. Še nobena človeška doba ni imela tako velikanskega družabnega gibanja, kakršnega vidimo v modernem socialnem in delavskem gibanju ... In zato moramo to gibanje poznati!

7. Kaj je torej s socializmom?

Zgodovina socializma, razkazujoča nam dramatično sliko dviganja in padanja moderne človeške socialne misli, hoteče dati srečo in blagostan tudi zatiranemu delu človeške družbe, je obenem zgodovina človekove nature v raznih kulturnih dobah. Kdor je premeril pisano polje socialističskih teorij in družabnih sistemov, nastalih v raznih časih in v raznih razmerah, je opazil, da je tendenca človeškega hrepenenja po sreči in po ubijanju zatiranja in izkoriščanja slabjšega, neposestnega dela ljudi, ostala bistveno neizpremenjena. Hrepenenje po preureditvi človeške družbe in njene organizacije v smislu višje socialne pravice neoporečno neprestano narašča v ravno tisti meri, v kateri se med človeštvom širi in napreduje vseobčna kultura. Posplošena ljudska izobrazba in gospodarski razvitek kapitalizma naših dni nezahtevata zgolj političke demokracije v najširšem pomenu besede, temveč sta tudi nujna in potrebna predhodnika ljudske socialistične misli, tega resničnega človeškega stremljenja po izpopolnitvi družabne organizacije in njenih funkcij. Vse to, recimo, ljudsko socialistično stremljenje, je naperjeno proti človeškemu egoizmu, ki nikoli nasičen išče vedno novih potov do izkoriščevalnih sredstev in novih metod, skušajoč z njimi vedno več pridobivati na ta način, da upreza druge, soljudi pred svoj voz.

Zgodovina socializma je svet družabnih idej, hoteč v tej smeri, da onemogoči divjanje nebrzdanega egoizma, prenoviti kapitalistno družabno organizacijo. Že stari Platon se je pečal s to mislijo, ko je ustvarjajoč svoj državni načrt, postal znameniti predhodnik modernega

socializma. Spoznal je, da se tudi njegovi modreci, katerim je namenil posel upravljanja in vladanja v svoji idealni državi, ne morejo neomadeževani vzdržati na svojem visokem, čistem stališču, dokler imajo možnosti in prilike dovelj, se obogatiti in podjarmljati. Zato je vladajočemu stanu, da ga obvaruje pred nevarnostjo lastne samogoltnosti in pokvarjenosti slepega, brezčutnega egoizma, vzel vso posest in družino. Zahteval je skupnost premoženja in žena. Tako je hotel radikalno ubiti korupcijo in državo obvarovati pred nasiljem in sebičnostjo vladajočih in gospodujočih. Dobičkaželjnost je hotel ubiti in možnost sebičnega izkoriščanja enkrat za vselej odstraniti. Tudi Platon je imel žalostne, zelo žalostne izkušnje s svojimi reformnimi idejami.

O njem je šel glas, da je moder državnik in zato ga je Dionizij iz Sirakuze poklical na svoj dvor. In kaj se je Platonu tam pripetilo? Lastno življenje si je rešil samo tako, da je ponoči in v megli ušel s tiranovega dvora. Tiran se je namreč zmotil. On je hotel, da mu Platon še utrdi njegovo gospodstvo. Platon je brezdvomno po tej priliki imel še trdnejše prepričanje, da se mora najprej odstraniti nevarnost egoistične brutalnosti vladajočih, predno je mogoča družabna reforma. Brez tega družabna harmonija — najvišji ideal sociologije — ni mogoča.

Zatiranje ljudstva po vladajočem sloju, izkoriščanje in neprestano rastoča želja, kolikor največ mogoče iztisniti iz delavnega ljudstva v državi, je vedno izzivalo odpor.

Zgodovina lahko navede nebroj takih slučajev. Velika francoska revolucija na priliko, grozna že ob spominu na krvave giljotine, je našla svoj izvor v lahko-miselni zapravlljivosti francoskega dvora, ki je spravil državne finance iz ravnovesja. Boj pritisku državnega deficita je pomenjal začetek revolucije. Niti sijaj zgovornega in genialnega grofa Mirabeauja ni pomagal. Nič ni moglo preslepiti dejanske resnice.

Vse revolucije, vsi človekoljubni nameni altruistov v tem pogledu niso popravili človeške družbe in človeške narave. Kjer se je zatiranje in izkoriščanje ubilo, tam, prav tam, je iznova pognalo svežo kal. Zastonj so živeli veliki komunistični utopisti; pozabljen je padel idealni Anglež Tomaž Moor. Vsi dosedanji poizkusi zreformirati človeško družbo v smislu gmotne in javnopravne enakosti so se razbili ob trdi skali egoističnega pritiska človeške nature. Človekoljubno navdušenje St. simonistov, ki so hoteli vso zasebno lastnino odkupiti s pomočjo velikanškega državnega dolga, je brez sledu izginilo. Socialne tvorbe Fourierja, Cabeta, prepričanega komunista Roberta Owena, četudi so imeli ti dušepolni družabni reformisti in prekucuhi in predhodniki modernega socializma na sočasno življenje dovelj upliva, so ostale brez najmanjšega sledu.

Družba se ni hotela izboljšati, nasprotno, sebična želja po vladanju in izkoriščanju je še naraščala; furija kapitalizma je ljudi duševno opustošila.

Socialistiška misel pa vkljub vsem neuspehom ni propadala, ampak se celo razvijala. Njeno prvotno sanjaško lice je postajalo bolj in bolj realistiško.

Ko se je pojavil Lassalle s svojim novim programom, hoteč izkoriščevanje delavca-producenta po močnem kapitalistu onemogočiti z ustanovitvijo produktivnih zadrug, se je vsem zazdela ta misel praktiška in zmožna se uveljaviti. Bagatela 100 milijonov državnega kredita bi po njegovem mnenju zadostovala, da se vsa produkcija v temelju izpremeni. Delavstvo je Lassalla slavilo in je glede njegove osebe gojilo nekako mistično razpoloženje. On je bil, ki ni sanjal, ampak izrekel praktiško misel; vsi so to prvi mah spoznali.

Kdo še danes uvaža in upošteva ta Lassallov predlog?

In vendar je bil Lassalle človek živeč v neprestani dotiki z resničnim življenjem, katerega je umel in imel

zanj nenavadno bister pogled. Najmanj njemu med socialisti se more očitati sanjaška natura.

Utopistiški socializem ni zapustil — razun v literaturi — nobenih pomenljivejših sledov in mnogo akcij modernega socializma — spominjam samo na gigantski Marxov načrt s pomočjo »Internacionale« preobraziti svet — je oslabeledih propadlo. Socializem se je končno zaril v vsakdanje podrobno življenje in njegovo neprestano gibajoče se vrvenje: postal je »znanstven«. K. Marxova kritika kapitala je izzvenela v trdi besedi: Delavec je izkoriščan, ker z nadvrednostjo svojega dela pita samogoltni kapital. Boj proti izkoriščanju v tej obliki je mogoč in potreben, da se omogoči osamosvoja delavskega razreda iz gospodarske sužnosti in odvisnosti. Ta boj je samoobramben boj delavskega razreda — je razredni boj. Marxov kategorični poklic: Delavci vseh dežel, združite se! je našel obilen odmev. Ali mislite, da se je zavedni razredni boj v tako obširni obliki zanesel iz spoznane teorije v življenje, da je delavstvo uravnavalo taktiko svojih bojnih organizacij zaradi sanjaško zamišljenih teorij posameznikov? Ne, delavsko gibanje je izšlo iz življenja samega.

Ampak kritika ni mirovala in se je lotila prav te marksistične pozitivne sklepne točke in omajala Marxov nauk o veljavi in delu. Kljub temu pa gre prepir za nadvrednost v praktičnem življenju dalje.

Delavec stori več vrednosti, kot je za vzdrževanje sebe samega prejme. Kapital si vzame nadvrednost in ta kapital je zasebna last posameznika. V tem tiči temeljna možnost izkoriščanja delavske moči po mrtvem, a oblastnem kapitalu. Četudi se uveljavi podružabljanje produkcijskih sredstev v smislu marksističnega nauka, bo moral delavec še vedno več vrednosti proizvajati, kakor pa jo bo prejel. On bo kapital s svojim delom obrestoval na ta način, da se bo nadvrednost dela porabila v drug namen, n. pr. za nadomestilo obrabljenega orodja. V tem slučaju pa bi se potrebna nadvrednost zelo zmanjšala, odnosno

producent-delavec bo imel pravico do tistega deleža nadvrednosti svojega dela, ki ga v kapitalistiško organizovani družbi porabi zase privatni kapitalist, ali pa kakšna druga personifikacija enakega pomena. Tudi bistvo bi se izpremenilo v toliko, da bi na mesto privatnega kapitalista ali trusta stopila družba sama (konkretno morda država) kot organizacija vseh produktivnih sil. Temeljna tendenca je torej stara, Platonova: Vzeti nebrzdanemu egoizmu posameznika možnost, s pomočjo privatne posesti izkoriščati one, ki so v gospodarskem pogledu slabejši.

Dr. A. Pavlica (Čas V, stran 67) pravi jako dobro, govoreč o Marxovem nauku o delu in veljavi: »Moderna zasebna last je pridobljena prav v mnogih slučajih brez lastnega dela. Drugi delajo, kapitalisti žanjejo. Proti tej krivici je Marx, ne proti pravični lasti (nini). Kar je bil v poganskih časih gospod in suženj, to je v našem času kapitalist in delavec (dninar, kolon). Moderni kapitalizem je nadaljevanje poganskega suženjstva«. Po mojem mnenju se dr. A. Ušeničnik (glej tudi Čas V, str. 68—74) brezuspešno trudi dokazati pomotnost tega svobodnega nazarja o kapitalistiško pridobljeni zasebni lastnini, čeravno idejno z njim soglašajo tudi nekateri socialistički kritiki. Marxov nauk o delu in veljavi je bil sicer močno napaden, vendar je doslej vzdržal. (Glej tudi Hohoffovo: Bedeutung der Marxschen Kapitalkritik.

Pričakovanje mnogih socialistov, da se skoraj odstrani vsaj proizvodjalni kapital kot zasebna lastnina po kolosalni ekspropriaciji (katero so idejno podprli že St. simonisti), se je izkazalo kot varljivo. Tudi mirna preuredba človeške družbe po legislativi še ni napočila, četudi je že ranjki Engels prepričevalno dokazoval, da si vladajoči kapitalisti sami žagajo vejo, na kateri sede. Ampak nekaj drugega smo lahko opazili.

Temperament in duša socializma sta se umirila. Prvotno, iz radikalnih početkov porojeno, sovraštvo proti zasebni lastnini v obče se je ublažilo; saj realistiško socialistička misel ni nikjer učila, da lastnina, pridobljena s

pravičnim delom, ni upravičena. Šlo je vedno le za izsesavanje in zatiranje; vsaka druga, revolucionarnejša tendenca je morala izvirati iz nerazumevanja in blodnega pojmovanja. In pa za to je šlo: Privatni kapital je emanacija človeške duše, človekove individualnosti. Gospodstvo tvarine v kapitalistiško organizirani družbi nad človekovo osebnostjo je znak kapitalizma in njegove družabne brutalnosti.

To razmerje smatra socializem za nezdravo in kvarno.

Kapitalistiški razvoj družbe je nepričakovano napredoval. Historična kategorija, ki jo predstavlja kapitalistiška zasebna lastnina, se je začela razvijati v novi, širši smeri in sicer v prvi vrsti tako, da se je kapital še bolj akumuliral v svrhu dosedanjega večjega dobička in spretnejšega odiranja delavskih mas (trusti), in da je končno tudi vodstvo produkcije same (akcijske družbe) prenesel na ramena mezdnih delavcev. Ni verjetno, da je s tem kapitalistiška tendenca družbe tudi že dosegla svoj višek. Izkoriščanje se je povečalo in pomnožilo, in kljub vsem napadom kritike na Marxovo teorijo o posiromašenju mas se je pokazalo, da se neprestano množe ljudje, katerih življenje je odvisno od meznega dela, in da vedno večje množice darujejo nadvrednost svojega vsakdanjega pridobivanja kapitalu za obresti.

Zato je zgodovina socializma zadnjih let zgodovina mirnega opazovanja človekove notranjosti in vseobčega družabnega razvoja. Stara nepokojna revolucionarna misel izumira in na njeno mesto stopa razumno brezstrastno preiskovanje, v koliko sta kapital in lastnina potrebna, da utešita človeško naturo, in v koliko sta ta dva činitelja potrebna za družabno kulturo in njen napredek.

Socializma torej ne smemo soditi zgolj po raznih njegovih teorijah in na pol pozabljenih sistemih. Ne smejo nas motiti njegove mnogobarvne variacije, ki v nas bude resignacijo, vsled spoznanja mnogobrojnih zmot. Ten-

denca je ostala stara in ta tendenca zahteva tudi socialne etike. Danes je moč socialne etike slabotna, onemogla. Glavno pa je to: Socialistiška misel se je razvila do problema, problem pa hoče rešitve. To je vse. Zato je upanje, da socializem izgine, se izkadi, zastara, varljivo. Tisti, ki so se nekdaj ironično posmehovali socialističnim utopistom, v tem pogledu sedaj sami padajo nazaj v utopijo. Četudi se znanstveni temelji socializma zamajô, socializem raste; danes je socializem družabni problem.

* * *

Kaj je torej s socializmom?

Ali naj zavržemo socializem kot družabno utopijo? Ali je socializem brez vsake vrednosti in resnosti za nas vse?

Neverjetno je, kako brez velikega šuma in ropota, neopaženo prehajamo tudi pri nas v kapitalistiško bistvo, kako ga usrkavamo v se in kako nehote tudi naše misli in vse naše življenje postaja bistveno kapitalistiško. Ko se rodi to izpoznanje, se nehote vprašamo, kakšen bo rezultat tega moderno-kapitalističnega življenjskega nazoru v svoji končni in zadnji posledici? Nedvomno je, da se bo izkoriščanje po kapitalu podvojilo, jasno je, da izgubi pri tem človek - nekapitalist svoj jasni človeški smoter, izgubi svojo osebnost sploh. Človek postane navadno trgovsko blago. Ali pa še to ne, če ne razpolaga z uporabno delavno močjo.

Ne rečem, da že nastopa revščina v vedno silnejši grozoti; širi pa se nedvomno proletarizacija. Najtrdnější dokaz za to trditve so rastoče številke vsakoletnih slovenskih izseljencev in pa rastoča množica delavskega ljudstva, ki je že moderno-kapitalistno proletarska. Vedno večji je krog onih, ki si služijo svoj vsakdanji preživetek kot mezdniki.

A v s t r i j s k a statistika v tem pogledu ne podaja jasne slike. Dunajska centralna statistična komisija izdaja tako nesistematične statistične slike, da si je le težko napraviti dejanskim razmeram odgovarjajoč vpogled.

Na N e m š k e m , kjer je gospodarsko življenje zelo visoko razvito, je znašalo število samostojnih gospodarjev (posestnikov, tovarnarjev, obrtnikov i. t. d.):

L e t a		
1882	1895	1907
45 $\frac{1}{2}$ %	42 %	32 $\frac{1}{2}$ %

Število gospodarsko nesamostojnih ljudi je v tem časovnem razdobju zelo naraslo. Delavcev je bilo:

L e t a		
1882	1895	1907
10,750.000	12,815.000	17,835.000

Poleg tega je nemška statistika naštel raznih nastavlencev (uradnike, upravno, nadzorovalno, pisarniško i. t. d. osebo):

L e t a		
1882	1895	1907
307.000	622.000	1,291.000

Te številke na eni strani dokazujejo, da se država industrializuje, vsled česar pada število majhnih kmetских posestnikov, na drugi strani pa se kaže kapitalistiška tendenca, ki akumulira vse premoženje v vedno ožjem krogu posameznih kapitalistov.

Ako se prištejejo k gorenjim številom še rodbinski člani, se pokaže nastopna slika:

	L e t a		
	1882	1895	1907
Delavcev	22,380.000	24,262.000	32,375.000
Nastavlencev	850.000	2,620.000	3,070.000

Značilen je rapiden narastek nastavljenecv, to je raznega uradništva, katerega število neprestano nepri- merno narašča. Obenem navedene številke dokazujejo, da pri razvitem kapitalistiškem gospodarstvu vedno silneje narašča število ljudi, ki so izgubili vsako gospodarsko samostojnost in postali navadni mezdniki. Mezdniški sistem je zmagovit in očitno vodi do družabne preure- ditve v smislu socializma.

V industrijski produkciji, kjer se vrši kapitalna akumulacija najhitreje in najbrezobzirneje, število gospo- darsko samostojnih ljudi naglo pada. Nemška statistika izkazuje nastopne številke:

L e t a		
1882	1895	1907
2,201.000	2,062.000	1,977.000
ali	ali	ali
34 $\frac{1}{2}$ %	25 %	17 $\frac{1}{2}$ %

Kapitalistiški sistem ne množi le število mezdnih delavcev, ampak, kakor dokazujejo gorenje številke, uničuje tudi posamezne kapitaliste, ki so postali za vedno silnejši konkurenčni boj preslabotni. Kapital se torej aku- mulira v rokah ljudi, katerih je vedno manj. In velika večina ljudi dela za posamezne kapitaliste. V nemški državi niti ena tretjina vsega prebivalstva ni več gospo- darsko samostojna. V ekonomskem pogledu je torej Marx kapitalistiško družbo prav analiziral.

Mezdniški sistem se širi in narašča. Vsakdanje živ- ljenje nas uči, da gremo vedno dalje v kapitalistni svet, da se sprijaznujemo s kapitalistnim načinom produkcije, z vsemi njenimi vrlinami in tudi z vsemi njenimi slabostmi. Rodi se kapitalizem, načelno zametujoč usmiljenje in so- cialno skrb.

Nastane vprašanje: Ali je s tem kapitalistiškim nazo- rom, ki je eminentno materialističen in protičloveški, mogoč kompromis? Načelen kompromis ni mogoč.

Kakor je Slovencem dala socialna misel, porojena iz zapadnega revolucijskega komunizma in socializma,

bistveno podlago slovenskega narodnega programa, tako nam daje moderni, čisti socializem bistveno podlago za naše javno življenje sploh. Socializem hoče jasne odločitve, zakaj pota, na katerem bi se mu dalo ogniti, danes še ne poznamo. Opazujemo, kako tudi slovensko delavno ljudstvo vedno bolj prihaja na socialistiška tla. Utrjuje se misel, da brez končnega podružabljenja produkcijskih sredstev iz kapitalistnega izkoriščanja ni rešitve. Misel postaja splošno družabna. Zakaj cilj čistega socializma gre za tem, da se s pomočjo kolektivne produkcije, družabne vzajemnosti, reši človeka in njegovo osebnost iz odvisnosti samovoljne, zgolj po izkoriščanju in dobičku hrepeneče kapitalistne produkcije in njenega ozkosrčnega, tiranskega sistema.

Ta cilj ne zametuje n a č e l n o zasebne lastnine in ne prezira njenega pomena za družabno življenje sploh. Izrek Proudihona — na katerega je bil tolikanj ponosen — »lastnina je tatvina«, moderni, čisti socializem zavrača.

Torej:

Bistvo socializma ni, da se odpravi zasebna lastnina sploh in vobče; bistvo socializma ni kakšna šablonska enakost v smislu starih utopistiško-komunističkih družabnih sanj; bistvo socializma ni uničba države kot nujne ni potrebne družabne organizacije; bistvo modernega socializma tudi ni materializem v marksističnem smislu; sovraštvo do religije ali do verstva v obče tudi ni bistveno s socializmom, ravnotako kakor na priliko razporoka ali pa utopija nista bistveno socialistiška pojma.

Priznati pa se mora, da ima danes socializem še polno nebitvenih priveskov iz stare liberalne dobe. Mnogo teh priveskov ali neokusnih ornamentov je družabno in socialistiško — naravnost pomotnih: Vkljub temu se proglašajo za bistveno socialistiške. Mnogi ljudje trde o sebi, da so socialisti; v resnici pa tiči v njihovih nazorih več starega, le v ostankih še živečega liberalizma, kot pa modernega socializma. Med žitom je še polno ljujke, ki zakriva pravo jedro.

Prvotno in temeljno načelo modernega, čistega socializma je, da se omeji in odpravi zloraba produkcijske svobode, zloraba zasebne lastnine produkcijskega, trgovskega, finančnega kapitala. Bistvo socializma je hotenje, ubiti kapital kot »krvoseja« ljudskih mas. Zasebna lastnina in premoženje sama na sebi nista socialistiška protivnika. Zakaj zasebna lastnina je upravičljiva v toliko, v kolikor ni s pomočjo vsestranske svobode kapitala, potem njegovega gmotnega nasilja protisocialno izsesana iz nepremožne delavske mase. Iz tega tudi sledi, da je nasilna ekspropriacija kapitalistov mahoma neizvedljiva. Ekspropriacija kapitalistov ne more nikdar biti stvar revolucije, stvar zgolj negativnega dela. Pač pa spada to vprašanje pod kompetenco pozitivnega dela in pozitivnih uspehov socialne vzajemnosti, temelječe v socializmu. Tu prihajamo do današnje meščanske države kot družabne organizacije. V prvi vrsti se od nje zahteva, da varuje slabotnega proti mogočnemu in močnemu. Država je v prvi vrsti poklicana, da postane kot predstavnica družbe lastnica velikega dela produkcijskega, konstantnega in variablega, kapitala. Država mora predvsem biti lastnica železnic, rudokopov, velikih tehničnih obratov, špekulativnih veleposestev. Ona ima v socialnem smislu urediti eksport in import blaga. Njena naloga je, da omeji bedo produktivnih mezdnih stanov že v kapitalistni družbi s pomočjo socialnega zavarovanja, z omogočitvijo pravičnih delavnih in tarifnih pogodb. Njej pripada vpliv na delavski trg. Država mora skrbeti za slabega. — Vse to so postulati modernega socializma. S takimi pozitivnimi vspeli se izravnava nasprotje v družbi, se pripravlja pot družabni harmoniji. S pozitivnim delom se stopnjeva družabno produkcijo, delo »socializira«. Na drugi strani ima samopomočna zadružna misel, temečča v ljudski solidarnosti in vzajemnosti, nalogo ukoreniniti kolektivizem, omejiti in naposled docela odstraniti oderuštvo velikega trgovskega kapitala. — Ekspropriacija velikih mednarodnih finančnih rodbin je

mogoča tudi potem progresivnega davka, ravnotako, kakor je mogoč socialno urejujoči dedinski davek.

Tako bi se bližali neki boljši enakosti med ljudmi, se bližali socialni pravičnosti. Popolna šablonska enakost ni mogoča, ker narava sama ne trpi vsega tega. Družabna enakost ljudi bi tičala v tem, da si vsakdo, svojim zmožnostim in talentom primerno, lahko z delom pridobi najmanj toliko, kolikor za svoje individualne ali družinske zahteve potrebuje. Omogoči naj se torej svobodna konkurenca duševnih sil. V tem tiči velik del zahtevane družabne enakosti ljudi.

Država, družina — vse to je nujen produkt dosedanjega družabnega razvoja. Naj so nastale državne organizacije tako ali drugače, dovelj je, da jih priznavamo. Država je danes organizem družabne celote. Socializem torej ne more načelno zametavati države. Država se mora po mislih modernega socializma le preorganizovati v smislu resničnega demokratizma; ona ne sme biti v nobenem pogledu organ mednarodno organizovanega kapitala.

Kaj je z družino? Družina je potrebna. Družina je danes delec v družabni organizaciji. Potrebna je za rast in plod človeštva. Objestnost kapitalistiškega bogastva je rodila misel o svobodni ljubezni. Kapitalizem s svojim brezmejnim hrepenenjem po uživanju je rodil nestrpnost v družinskem življenju, s tem da ga je korumpiral z bedo in s prostitucijo. Zahtevek po svobodni ljubezni in po odpravi družine torej ni nikak nujen postulat modernega socializma. Pravtako kakor razporoka ni bistveno socialistiška zahteva, temveč zahteva modernega kapitalizma, tako je še vse polno drugih »socialistiških« priveskov, ki jih je prinesel na trg že liberalizem. Nimajo nobene nujne zveze s socializmom in njegovim stremljenjem po občni blaginji.

Socializem in njegova misel sta nujna produkta kapitalizma in kapitalistiškega nazora o svetu. Ta nazor je materialističen. Socializem torej tudi tega kapitalisti-

škega materializma sprejeti ne more. Njegovo sredstvo je organizovan, vzajemen boj delavskega ljudstva proti izkoriščanju vsled zlorabe družabno potrebnega kapitala. Ta boj ima biti predvsem vzgojevalen. Njegova naloga je ljudstvo socialno zbuditi, izobraziti, organizovati. To bojno načelo pripravlja mezdnike, da potom vzajemne asociacije in razvitega kapitalistnega gospodarstva sami polagoma prevzamejo celo vodstvo preorganizovane družabne produkcije.

Skratka: Socializem je smotreno delo za družabno blaginjo celote. Njegov cilj je kolektivna produkcija. Njegovo bojno sredstvo pa boj proti kapitalistiški masni bedi in izkoriščanju po mrtvem kapitalu. Vsako delo izvirajoče iz resne socialne misli in namenjeno koristim in blaginji družabne celote, je že kos socializma. On je torej predstavnik kapitalistiško tepenega in družabno potrebnega dela. Zato pa tudi iz tega načela porojena politika ni nič drugega kot potrebno delo v korist skupnega ljudstva.

*

Ali nam more torej socializem koristiti? Ali ga moremo uporabljati?

Slovenci smo proletarski narod. Naše lastninske in kulturne razmere so mnogo bolj proletarske, kot pa kapitalistiško - buržoazne. Socialna vzajemnost in solidarnost sta nujna postulata naše sedanje in bodoče bitnosti. Ne le, da so slovenske kmetije — ta temeljni kámen doseďanjega našega narodnega življenja — v špekulativnem poljedelstvu, porojenem iz najčistejšega liberalizma, mnogo trpele, je tembolj neizbrisno dejstvo, da daje naša nova gospodarska in kulturna struktura vedno večjo armado mezdnikov občnemu delavskemu trgu na razpolaganje brez vsakih socialnih pogojev, kjer umirajo v najtežavnejših kapitalistiških produkcijah. Vsega tega ni mogoče zakrivati, niti utajiti. Vedno večja je armada tistih, da govorim marksistično, ki nimajo ničesar izgubiti, pridobiti pa vse. Ravno zaradi tega se socializma ne bomo

ognili, zakaj le z njegovo pozitivno mislijo je mogoče premagati tudi našo narodno - socialno krizo, ki je vedno glasnejša v splošnem gospodarskem in kulturnem življenju. Slovenski narodni program ima biti torej bistveno socialističen, ker ni in biti ne more drugega, kot program, gospodarski in kulturni, slovenskega delavskega ljudstva.

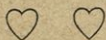
Ne poznam socialistiške teorije, ki bi nam mogla biti v vsem prikladna, ki bi se v vseh slučajih lahko opirali na njo. Opirajo pa se delavne množice na socializem kot na splošno pozitivno družabno idejo. Ne gre pri tem za to, ali je bil utopistični ali marksistični ali kakršenkoli socializem v svojih »znanstvenih« prvinah pomoten, nerabljiv i. t. d., temveč za to gre, ali postaja socializem kot družabna ideja tudi splošno družabno nujen.

Pri tem izvzemam vse tiste današnje socialistiške priveske, ki nimajo s čistim socializmom bistvene zveze.

Najprej mi je pojmljivo, da je nujna predhodnica socializma — demokracija. Ona je nekak molčeč prejudic bodoče družabne enakosti — socialne pravice. Demokracija zgolj pravne enakosti je pomanjkljiva, zakaj obče socialno zavedna je njena smer.

Torej temeljna socialistiška pozitivna misel je: Podružabljenje produkcijskih sredstev; konstantni in variabli kapital naj služi najprej celoti in njeni blaginji, ne posamezniku. Ali je treba to terjatev »znanstveno« dokazovati? Kdor je čital vsaj svetovnoznano Upton Sinclairjevo povest »Džungel«, ali preživel nekaj časa v večjih modernih obratih, kdor pozna vsaj notranji ustroj navadnih opekaren na naši domači zemlji — ta ne bo stavil takega zahtevka. Kdor sam čuti, da je tržno blago in nič več, komur je ubito družinsko življenje, kdor je bil z malo odpravnino ali pa celo brez vsake odpravnine pognan z domače grude, kdor je prisiljen pod težo današnje gospodarske organizacije prodati svojo delavno moč — edino svoje premoženje — pod vsakimi, dostikrat zelo nedostojnimi pogoji, ta čuti krivico in išče izhoda. Nehote se rodi socializem in njegova misel postaja tako dru-

žabno nujna. Socializem ni torej le brezmiseln lov za srečo na zemlji, temveč samoobrambna, samopomočna misel velike proletarizirane množice. Ta misel se pojavlja v enakih razmerah vsepovsod, vedno nova so pota, ki se skuša uveljaviti na njih. Zakaj vsak gospodarski ali kulturni napredek v kapitalistiški službi rodi nove neznosne konkurenčne boje, ustvarja nove trge, kjer se ljudje pehajo za osebnim dobičkom. Prevara in goljufija sta bistveno kapitalistiška. Vsaka kulturna pridobitev človeštva postane v tej družabni mešanici za del ljudstva usodna. Rodi nove prevare, nove sleparije. Kljub vsemu delu, naporu, poštenosti ni mogoče stalno vzdržati eksistenčnega ravnotežja velike mase. V tem lovenju postaja človek človeku volk. V vsakem človeku živi neutešljiva želja po vedno večjem bogastvu, po moči, po nadvladi. Kdo daje tem človeškim željam, temu neomejenemu hrepenenju po goljufiji, sleparstvu, brezsrčnemu izkoriščevanju večje pravo, kot družba z neomejenim gospodarstvom mrtvega, nečutnega kapitala. Oni ljudje, ki neomejeno razpolagajo s tem kapitalom na ta način, da druge izkoriščajo, si hitro domišljajo, da jim je njihova oblast, ki so si jo na ta ali oni način pridobili, dana od Boga. To neetično naziranje mora umreti najprej, če se hoče doseči socialno pravico. Temelj socialne oblasti je celotno ljudstvo. Ono more tudi odločevati o skupni blaginji. Skupna ljudska ali družabna blaginja je končni cilj, je izraz skupne socialne volje, družabne vzajemnosti — je socializem.

8. O kulturnem boju.

Zadnja leta se je tudi na Slovensko in med delavstvo zanesla živahna agitacija »Svobodne misli«, te svetovne organizacije vsega brezkonfesionelnega in proticerkvenega duha. Svetovnost te organizacije se ne dá tajiti; njene agitatoričnega pomena se ne more podcenjevati. Ta organizacija stremi za tem, da »osvobodi« človeka cerkvenih, verskih in enakih suženjskih spon, kakor pravi sama. Goji prepričanje, da sta svet in človek nekaj samosvojega, povsem neodvisna od kakršnegakoli višjega stvarstva. Naravnost fanatičen boj proti cerkvi in verstvu je bil spočet v tej organizaciji, boj, ki v svoji končni konsekvenci ne pomenja le duševne revolucije posameznika v tem smislu, da mu ponuja dvome v njegovem osebnem verskem naziranju, temveč tudi totalni preobrat v naziranju družabnega sestava v čisto individualistiški, anarhistični smeri.

Ni moja naloga pisati natančneje o »S. M.« in njenih ciljih in nalogah, pač pa se mi zdi potrebno pripomniti to-le:

Globoko sem prepričan, da pri nas, malem proletarskem narodu, ni nikoli dovolj močno povdarjano, da je za nas in poleg naših razmer socialno delo za ljudstvo in z ljudstvom prvo načelo, ki ga je treba respektirati z vso strogostjo. Ravno tako, kakor je bila zmagovalna misel demokratizma za nas vse naravnost življenskega pomena, prav tako je zavedno in organizovano socialno delo prva dolžnost vsakega izobraženca naše krvi. To neomahljivo, bojevito prepričanje se je nujno rodilo v potrebah in težavah našega vsakdanjega življenja. Pri tem mi je precej

jasno, da more vsprejemati to čustvo le tisti, ki živi v neprestani dotiki z ljudstvom, živečim od vsakdanjega, neizprosno trdega dela, ali pa oni, ki se je preril do zadostnih ekzistenčnih pogojev iz resnične, dejanske proletarske bede. Vse to je razumljivo. Rekel sem besedo o zmagovitem demokratizmu. Res, kdor pozna naš razvoj, mora pritrditi, da je med nami demokracija sijajno zmagała. Ali je to konec? Nič jasnejšega ni kakor to, da se je iz te odločne zmage ni moglo roditi ničesar drugega, kakor pomnoženi in v svojih posledicah povišani socialni boji. Ti vsakdanji družabni konflikti so mnogokrat tako komplicirani in zapleteni, da se jih mora dobro umevati, če se hoče pri njih sodelovati. In kaj hoče močan demokratizem? On hoče sodelovanja vseh, ne izključuje nikogar in ne trpi nevednosti v masah. Iz tega se rodi druga nujna posledica, namreč ta, da vsak posameznik pri tem delu napravi lastni pravni čut odgovornim napram samemu sebi in celoti, ki pripada k nji. Predaleč bi me vodilo, če bi hotel razmotrivati, v kolikem pomenu prihaja tu vprašanje o verstvu posameznika v poštev; pripomnim le, da smatram versko naziranje posameznika za silno važno ravno v ti točki. To zadeva predvsem one, ki jih imenujemo izobražence in ki se posvetijo ljudskemu delu, javno ali skrito.

V boju proti strahotni bedi mas in proti neumljivi lahkomiselnosti v kapitalistiškem svetu leži rojstvo vzajemnosti ljudskega socialnega in družabnega dela. Ta enkrat rojena samopomočna misel vede do dejanj časih tudi nehote in mnogokrat nevede. To socialno misel vzajemnosti vzbuditi in izobraziti med ljudstvom pa se more praktično le s pomočjo treznega razumevanja vsakdanjih dogodkov, ki so za posameznika kakor tudi za celoto važni. Če se je rodilo jasno in odkrito izpoznanje skupnega dela in npora kot družabne potrebe, mi še nikakor ne zadostuje zunanja forma tega izpoznanja. Od vsakega posebej zahtevam, da natančno pozna cilj in pota priznane vzajemnosti. Kaj hočem tedaj?

Hočem socialne in umstvene izobrazbe skupnega ljudstva zato, ker le ona more voditi v boljšo bodočnost. In to je glavno. Vse ostalo je le neizogiben privesek. Vsakdo, kdor se je kdaj praktično bavil s temi mislimi in s tem delom, dobro ve, kako težko je pri gospodarsko in kulturno še ne popolno razvitem, z vsakdanjo bedo se otepajočem ljudstvu vzgojiti ne samo prepričanje o potrebi socialne vzajemnosti, temveč tudi samostojno razumevanje družabnih, socialnih bojev.

Socializem, ki ga kot nauk hočemo praktično uveljaviti, razjasniti in uporabljati záse in skupno ljudstvo, pa neoporečno in brezpogojno zahteva, da se mu mase vzgoje, napravijo razumne in dobre ne samo intelektualno, temveč tudi нравno. Ta vzgoja ne more biti samo nekaj splošnega, temveč vplivati ima tudi individualno, to je, dotikati se mora naravnost posameznika. Ne samo vzbuditi čut ljubezni do bližnjega je naloga te težavne in velike vzgoje, ampak tudi pošteno in odkrito misel, da je posameznik te celote dolžan podrediti se skupnim ciljem, skupnim interesom in skupnemu poštenju.

Delavni človek, ki se čez dan trudi za vsakdanje življenje, in katerega žitje obstoji v tem, da se podnevi fizično ali duševno utruja, ponoči pa zopet odpočije, ki nepretrgoma živi v tem železnem kolobarju z edinim namenom, prislužiti potrebnega kruha sebi in svojcem, je težko pristopen taki duševnega napora zahtevajoči vzgoji. Njegove moči so izčrpane in vsled tega more le počasi razumevati svoje družabne naloge, čas in razmere, v katerih živi. Ne le zanj je vsled tega ta družabna in socialna vzgoja utrudljiva, temveč tudi in še bolj za one, ki to vzgojo prinašajo.

Nastane torej vprašanje, kaj je važnejše, vzbuditi pri tem človeku iz ljudstva zanimanje za lastni socialni in gospodarski položaj, ali pa mu iztrgati iz duše verstvo, ga pahniti v duševne dvome o resničnosti Boga in njegove ekzistence? Ti dvomi v priprostem človeku, ki mu manjkajo predpogoji globlje duševne izobrazbe, enkrat vzbudijo

jeni, morajo imeti grozne posledice in lahko bi iz lastnega opazovanja navedel primere moralne in intelektualne propasti. Ti dvomi v zvezi z neznosno gmotno bedo vodijo koncem konca v fatalizem in popolno brezbriznost.

Meni odgovor ni težak. Prvi del gorenjega vprašanja je važnejši že zaradi tega, ker beda mase — torej tudi posameznika — in ekzistenčni boji niso nastali zaradi vere, cerkve, ali celo Boga, temveč zgolj in samo vsled gospodarskega in duševnega razvitka preteklosti in sedanjosti. Naravnost greh pa se mi zdi — to povem, četudi riskiram, da se me proglasi za nazadnjaka — dokazovati slovenskemu delavskemu ljudstvu, da je edino njegova iskrena in naivna vera v Boga, da je njegova molitev kriva njegove današnje družabne onemoglosti in gmotne revščine. Taka propaganda se mi vidi že samaobsebi protisocialna, neiskrena in demagoška. Ne more prinašati ljudstvu nobenega sadu. To se mi zdi tako, kakor bi hotel enoletnega otroka napraviti za pijanca ali pa abstinenta.

Kaj pa kultura? Ali ne trpi pri tem mojem, mogoče ozkosrčnem, naziranju napredek kulture sploh? Kulturo ustvarja gmotnost. Človek, ki se težko bori za svoj obstanek v rudnikih, na polju, v tovarni, ne bo mislil mnogo na gledališče, ne bo si ubijal glave s tem, kako bi si omislil umetniško sliko, šel na koncert. Še navadne beletristične knjige si običajno ne more omisliti. Vse to more in hoče samo gmotno kolikortoliko razvito ljudstvo. Slovenske umetnike, slikarje, kiparje, pisatelje — kdo jih ubija? Razširjena, posplošena ljudska beda največ. Če hočejo veliki postati, morajo se dobro ukoreniniti v domovini. A tu jim manjka še ugodnih, vsprejetja zmožnih tal. Le če se ljudstvo v celoti gmotno močnejše razvije, bo reklamiralo tudi višjo kulturo záse, imelo bo večjih kulturnih potreb. Danes jih slovensko ljudstvo v veliki večini še nima, ker jih imeti ne more. Ampak dobilo jih bo — o tem nobenega dvoma. Kultura se bo rodila sama, razširjala iz lastne potrebe. Vsak posili napredek v tem pogledu bi bil nenaraven, postal bi smešen. In prav zato sem že enkrat zapisal

trdi stavek, da kulture, ki bi slonela na revščini naše mase, ne potrebujemo. Časih se pri nas o »kulturi« toliko govori in piše, da se zdi, da vsa naša takozvana kultura obstoja iz — besedi. Navadno pa se prezira in prezirljivo bagatelizira ono drobno delo za splošno ljudsko izobrazbo.

Kakor pa je pojem kulture za nas zelo važno in hvaležno polje, tako je tudi s — krščanstvom. Naše dosedanje narodno in ljudsko življenje, naša zgodovina — ki navsezadnje tudi ni tako skromna, čeprav nimamo mnogo opraviti s cesarji in kralji in ministri — nas zelo ozko veže s krščanstvom. Krščanstvo je prineslo novo kulturo, povsem različno od rimsko - paganske. Kulturno in narodno življenje krščanskih ljudstev je bilo in je mogočno prepojeno z nauki krščanstva. Ono je nam dalo prvo umetnost, pismeni jezik, in največji socialni in družabni boji slovenskega ljudstva — kmetški upori — so se vršili v znamenju krščanstva. Vsaka beseda našega delavca in poljedelca priča o vplivu krščanskega naziranja na mišljenje in čustvovanje posameznika. Zato drzno trdim, vsak košček naše narodne kulture — in ta ima dokazati našo narodno individualnost, — vsako socialno čustvo slovenskega ljudstva je prepojeno s krščanstvom. Naslanjam se na zgodovino; ona je izborna razlagateljica sedanjosti. In tam najdem, da je bil duh krščanstva temelj našega dosedanjega kulturnega prerekanja, naše vztrajne odporne sile v težkih momentih. Odrežite kjerkoli košček slovenskega ljudskega življenja in preiščite ga z mikroskopom: Našli boste sledi krščanskega naziranja in njegovega kulturnega vpliva. Ali naj iščemo zgolj grehe tega spočetja in ničesar drugega?

Ali naj ima vse to kakršnokoli zvezo z menoj kot socialnim delavcem s socialističnim prepričanjem?

Gotovo! Poznati hočem kot socialen delavec smeri in dušo slovenskega ljudstva, in to izpoznanje mi je nujno. Ljudstvo in razmere, v katerih živim, moram vzeti take, kakoršne so v resnici. Naj mi je dejstvo ljubo ali ne, vzprejeti ga moram. Ž njim delati in ga respektirati mi je

sila in potreba. In če vse to izpoznam in brezpogojno priznam za resnično, vem, da ni moja naloga, izpodbijati kulturni temelj in pogoj svojega ljudstva. Zakaj moje družabno in socialno načelo je prvo in poglavitno je, da to prodre, kar sem izpoznal za koristno in potrebno. Socialistiški nauk pa ne zahteva in tudi ne potrebuje kulturnega boja — kakor si ga misli »Svobodna misel« — in tudi vsprejeti ga ne more. Verski kulturni boj je namreč samo vprašanje družabne moči. Nič idealističnega ne vidim v tem. Tudi proletariat socialistiškega naziranja stremi po družabni moči. Ampak v njegovem prizadevanju, postati družabna moč, verski kulturni boj ne more prihajati v poštev. Tisti naivni, nedozoreli časi so prešli in z vso strogostjo se mora poudariti, da propaganda za brezverstvo, ateizem in podobno nima z osvoboditeljskim bojem delavskega sloja nič skupnega. Teoretični in praktični vzgledi so bili dani. V Franciji se je dobojeval »kulturni boj«. Ne brez uspeha in brez pomena. Denarna meščanska buržoazija je hotela priznati nasladno življenje neizmerne uživanja; zahrepenela je po družabni in umstveni moči. Ta moč se danes, na vrhuncu, javno kaže kot nasilstvo. Francoski proletariat, ki je bil zapeljan v ta boj kot odločilen faktor, je bil enostavno ogoljufan. Dobil ni za svojo navdušeno pomoč buržoaziji ničesar drugega, kakor izdajalca iz svoje srede, ministrskega predsednika, ki je bil seveda marioneta v oblasti, po starih paganskih nasladnostih in polnem neizmernem uživanju hrepeneče, svoje velike družabne moči se zavedajoče denarne aristokracije. Socialne in družabne reforme so ostale tam, kjer so bile. Milioni, ki jih je obetal kulturni boj delavnemu ljudstvu, so zapadli brezmejni korupciji. »Piston«, kakor Francozje imenujejo današnjo protekcijo in korupcijo v svoji domovini, je neomejeno zavladal. Prestopil je meje možnosti. Ne samo francoski uradniki, vsi sloji ljudstva so izročeni razuzdani korupciji; tudi senatorji, parlamentarci, ministri . . . »Piston« jih sili, da ostanejo v vednem, neprestanem nasprotstvu z resnico

in socialno pravičnostjo. Te razmere, ki jih je rodil anarhizem buržoazije, so rodile anarhizem v ljudskem taboru, v socialistički organizaciji. Rodil se je nesmisel v gospodarski organizaciji delavstva — »action directe«. Dokaz, da je postal vsak up množice v legislativen uspeh ničeven, nemogoč...

Verskih kulturnih bojev pri nas ne potrebujemo. V preteklosti smo imeli verskih bojev dovolj. Evropa je napredovala, mi, ki smo bili njeni branitelji, smo zaostali. Zato moramo z ljudskega in socialnega stališča biti brezpogojno zato, da se dá verstvu slovenskega ljudstva prosto pot. Našemu ljudstvu kot proletarcem daje tudi neskajeno krščansko naziranje odporne sile dovolj, in zgolj protisocialno meščanstvo zmore pobijati religijo ljudskih mas kot temelj našega današnjega narodnega in kulturnega spočetja.

A kje ostane svobodomiselnost? vprašate. Svobodomiselnost se ne krije z nasilstvom. Proti nasilju je mogoče samo nasilje. Princip večine je opravičen, a samo tam, kjer to zahteva neizogibna korist skupnega ljudstva. V socialnih in gospodarskih bojih je princip večine nele neizogiben, temveč naravnost potreben, da se doseže pravica. Da se na primer doseže postavni osemurni delavnik, socialno zavarovanje ljudstva, da se ubije oderuštvo — je večina potrebna, njena diktatura neizogibna. Zakaj princip demokracije hoče, da delaj večina samo ono, kar je v korist skupnega ljudstva. V zgolj kulturnih stvareh siliti ljudstvo v gotov nazor, pa je resnično nasilje. Kogarkoli prisiliti, da prizna neumetniško sliko za umetniško, lepo knjigo za umazano — ne more opravičiti nobene večine in nobene sile tega dejanja. Tudi ločitev cerkve od države je zgolj tirjatev kapitalistiške buržoazije in ni ta postulat nujen produkt socialističke misli; posebno v smislu teženj ateistov ne.

To misel imam tedaj, da se socialnega dela propaganda za brezverstvo, ateizem ali magari teozofizem itd.

ne more dotikati. Našemu še ne razvitemu delavnemu ljudstvu pa more danes naravnost škodovati, ker ga zadržuje v njegovi socialni in gospodarski izobrazbi, katera je predpogoj vsega napredka. Verski problemi bodo ostali še, ko bo delavno ljudstvo že davno prestopilo ozke meje svojega sedanjega uboštva in vsestranske odvisnosti. Če je kdo ateist, prosto mu; jaz ga ne bodem izpreobračal. Toda taka povsem individualna mnenja spravljati v zvezo s socialističkim družabnim načelom, dokazuje le totalno neumevanje jasnega družabnega cilja in pomanjkljivost socialnega čustva. Tudi v imenu svobode in napredka izrabljavati delavno ljudstvo more samo demagoštvo. Demagogija rodi domišljavost; kakor smo ubili fanatizem, tako ubijamo tudi to. Ne eno ne drugo ne more koristiti ne nam, ne ljudstvu, iz katerega prihajamo.

Tendenca »Svobodne Misli« je kapitalistiška.

* * *

Ta moja izvajanja so napravila v naši javnosti nekaj prahu. Da ostanemo pri jasnosti, naj dodam še to.

Smatram socializem v prvi vrsti za ekonomski program proletarskega sloja. Pri tem mislim na socializem, ki ga imenujemo »znanstvenega« — torej na socializem, ki mu je dala znanstveno utemeljitev matematična glava Karla Marxa. Kapitalistiška družba se je razvila do take višine, o kakoršni niti Marx ni sanjal. In Marx je gotovo najgenialnejši analizator kapitalistiškega gospodarskega sistema. Kapital je danes tako mogočen činitelj v gospodarskem in kulturnem življenju vsepovsod, da ne izkorišča le delavskih mas na ta način, da kopiči izžeto nadvrednost že izvršene produkcije v posameznikovih rokah, da izziva na borzi in z velikanskimi goljufivimi špekulacijami oslabuje vsakdanjo ljudsko kosumpcijo, temveč kapital je prenesel že vodstvo produkcije same na ramena mezdnih ljudi s tem, da vlada z vrednostnimi papirji, nakaznicami na denar, ki bo šele zaslužen, in ne več samo z realijami, kakršne so: posest zemlje, lastnina produk-

cijskih sredstev intakodalje. Vodilne so postale mogočne akcijske družbe, karteli in trusti; kapitalizem se je še poglobil. Dobiček je vodilno in poglavitno načelo vsega napredka in gibanja v kapitalistnem svetu.

Ta velikanski, še nepregledni razvoj kapitalizma sega globoko v vsakdanje življenje ljudstva in posameznega proletarca, ki živi od dela in zaslužka. Proletarizacija nevzdržema napreduje. To padanje pa se ne razlaga s tem, da bi bili ljudje vedno večji reveži, ampak s tem, da se število ljudi, ki živijo od zaslužka vsakdanjega dela, vsak dan pomnožuje. Akumulacija kapitala v posameznih rokah je neutajljiva. To je učinek kapitalizma.

Na nasprotni strani stoji socializem. To je nauk, ki ga vsakdo razlaga po svoje, ki pa ima končni namen kapitalne vrednote zopet privedi v posest ljudstva, ki je te vrednote s svojim delom in gladom ustvarilo. Naloga socializma je torej na kratko: Odpraviti gnotno revščino in tej sledečo brezpravnost tiste široke plasti, ki dela in ustvarja bogastvo.

Nastaja pa vprašanje, kako to hotenje in čustvo uveljaviti? Kako se povspeti do praktiškega socializma? Socialna demokracija, kakor vemo, teži za tem, da s pomočjo politiške moči uveljavi diktaturo proletariata. To je ena stran praktiškega socializma. Gospodarska organizacija delavstva pa skuša prisiliti podjetnike, da skrajšajo delavni čas, povišajo mezde, priznajo koalicijsko svobodo delavstva, uvedejo bolniško in starostno zarovanje i. t. d. Delavci ustanovljajo konsumne zadruge, da omeje oderušstvo trgovskega kapitala, produktivne zadruge, da sami vodijo produkcijo, hranilne in posojilne zadruge, da si omogočijo konkurenco in kredit.

V vseh teh in enakih stremljenjih ne vidim ničesar, kar bi zahtevalo kakršenkoli kulturni boj; krščanstvo ne prepoveduje vsega tega. Nasprotstva v tem ni. Če bi krščanstvo vse to prepovedovalo, potem šele bi mogli reči, da socializem potrebuje kulturnega boja, boja proti veri, ravnotako, kakor bi n. pr. estetika dobila najljutej-

šega nasprotnika v ljudskih masah, če bi proglašala strem-ljenje po socializaciji vrednot za — neestetično.

Poudarjal sem, da vse to stremljenje po boljšem, po socializmu, zahteva umstvene izobrazbe ljudstva. Čustvo samo ne zadostuje, hrepenenje je le predgovor realnosti. Ta umstvena izobrazba naj se dotika vsega, karkoli more izpodnesti nevednost, malodušnost, obup v masah. Dose-danja kultura ljudstva bo temeljni kamen bodoče socialne stavbe. Zato pravim, če je vsa naša dosedanja kultura prepojena s krščanstvom in njegovim etičnim naukom, ne more nihče vsega tega iztrebiti, če noče, da se sploh vsa stavba podere. To bi bila anarhija. Socializem potrebuje kulture; brez kulture, močne in tisočletne, socializma ni. A ne le socializem kot ekonomski nauk, temveč še bolj ljudstvo potrebuje utrjene in doslej malo pristopne kulture in njenih iniciativ. To, kar se nam danes ponuja namesto krščanstva, ta moderna mešanica anarhistične znanstve-nosti o religiji in etiki še nima stalne cene in še ne more služiti nobeni resni stavbi, ne more utemeljiti socialne za-vesti naše dobe. Ko sem govoril o socializmu posamez-nika, sem dejal, da naša doba nujno potrebuje socialne etike. Kje je ta etika danes? Ali je kje naivnež, ki bi ve-roval, da se dá ta zaželjena etika izumiti in paragrafirati, kakor se je n. pr. izumil gromofon? In če bi se dala iz-umiti, potem bi imela takšno vrednost, kakršno ima gra-mofon, ki ni muzika, temveč samoskrumba glasbe. Kje bo vzel socializem to etiko? Iz dosedanje kulture, iz doseda-njega življenja jo bo vzel, torej tudi iz krščanstva. Kr-ščanstvo ima baš v etičnem pogledu toliko sorodnega z moderno socialistiško mislijo! Naj spominjam — da se mi ne bo očitalo — le na že pozabljenega in danes samo še zasmehovanega socialista Weitlinga, ki je svoje so-cialistične misli utemeljeval z evangelijem. Naj se sklicu-jem na svojo razpravo o socialnih bojih slovenskih kmetov.¹

¹ Reformacija in socijalni boji slovenskih kmetov. Ljubljana 1908. L. Schwentner.

Moderni socializem je doslej izvršil šele polovico svojega dela — analiziral je kapitalistiško družbo. Socializem kot praktiški nauk bodočnosti pa je danes še nejasen, meglen. Kdo more reči, kakšen bo novi družabni red?

Največ nezadovoljnosti je povzročilo moje mnenje, da socializmu pri nas nujno zahtevati ločitve cerkve od države. To svoje mnenje sem zadostno podprl; toda pridam naj še:

Ločitev je terjatev kapitala, ne toliko produkcijskega, kot pa finančnega in trgovskega kapitala. Ta ločitev ni toliko idealna, kolikor je gmotna. Vprašanje ločitve cerkve od države je vprašanje kapitalove moči, vprašanje dobička in zaslužka. Torej buržoazno vprašanje, ki bo postalo aktualno tudi v naši državi takrat, ko bo finančni in trgovski kapital postal dovolj močan, da to izvede. Kapital bo hotel zaslužiti, napraviti dobiček, pravtako, kakor so v srednjem veku nemški knezi postali luteranci, da so mogli opravičiti ekspropriacijo cerkvenih posestev.

Tak kulturni boj pri nas torej nima pomena in specielno med Slovenci še nobenih predpogojev. Slovenska široka masa se je šele zbudila, komaj genila je. Ali naj vodi kulturni boj slovensko malomeščanstvo, ki je razpadlo, ker je bilo trhlo? Ali naj ga vodi slovenski delavec, ki ni dosegel še ugodnih delavnih pogodb — ne da bi govoril o drugem? Če bo kdaj prišel dan kulturnega boja i pri nas, potem bo ta boj vodila slovenska masa, ko bo že povsem zbujena, gmotno utrjena, politiško izšolana in tradicionalna v kolektivističnem naziranju.

*

Socializem je znanstveno dognan le kot ekonomska nujnost meščanske družbe. Kot družabna ekonomska znanost je socializem nekak načrt za gmotno dobrobit ljudstva, pravtako, kakor je kapitalizem ekonomski sistem za dobrobit posameznega kapitalista. Ekonomska sila kapitalistiške družbe daje kapitalistom zmožnost se tudi duševno - kulturno razvijati. Zakaj kapitalu služi i duševna

kultura, i umetnost, i verstvo. Ta dejanski stan čisto jasno dokazuje, da so razne zgolj kulturne smeri našega družabnega življenja podrejene temeljnemu principu kapitalistiške organizacije. Kaj umetnost, omika, vera? Vse to s socializmom kot družabno ekonomijo nima nobenega direktnega posla.

Da sem socialist — to je zgolj fakt družabne potrebe, gmotnega in vsled tega tudi duševnega nasilja družabne organizacije. Spoznanje socialne krivice, na kateri sloni in s pomočjo katere se vzdržuje meščanska družba, vodi v socializem. Videl in spoznal sem dano socialno krivico. Ta krivica ni tičala v tem, da je bila tiste čase umetnost v naši domovini v blato pohojena cvetlica, ni tičala v tem, da sem veroval, kakor me je naučila mati in tudi ni tičala v tem, da se nisem izpoznal v lepi literaturi in znanosti. Socialno krivico sem spoznal po njenem odurnem obličju. Po brezmejnem in brezčutnem izkoriščanju delavne moči. Ljudje so ustvarili to socialno krivico; množili so svoj kapital na ta način, da so množico izstradali, jo potisnili v gmotno bedo in jo izžemali. In človeštvo je genilo. Čutilo in hotelo je po novem, po boljšem; naraslo je hrepenenje po pravici, po socialno harmonično organizovani družbi.

* * *

Moje misli, o kulturnem boju pri nas so vspodbudile tudi Vladimira Knafliča, da je v »Naših zapiskih« nastopil proti njim. On je zagovornik kulturnega boja, ker je ta boj potreben za neodvisnost verovanja od prerealne gospodarske in politiške cerkvene organizacije. Branil sem se nekako tako:

Knaflič lepo logično piše. Izprevidim pa, da je jama v sredini preširoka, da bi se mogel povspeti čez njo. Jaz vidim povsod najprej le ljudi, njihovo življenje izpoznavam in razmere, v katerih žive. Iz vsega tega šele si skušam pridobiti nekak pogled v bodočnost. On narobe. Najprej teorijo, v mislih logično, v stavkih lepo in na to skuša iz teh svojih teorij slikati življenje, socialne potrebe

množice, njeno bodočnost. Jaz se opiram na domačo zgodovino, na našo sedanost, on iz splošne svetovne zgodovine črpa svoje misli. On temelji na zgodovinskem materialistiškem svetovnem nazoru; jaz se naslanjam na krščanstvo, njegovo etiko in pa na socialno zgodovino kot gospodarski determinizem. Torej je umevno, da se ne strinjamo docela v načelih, ravno tam, kjer postajajo važna vsaj za našo javnost.«

Pozneje (Naši zapiski štev. 4—5, 1911) je Vladimir Knaflič pripomnil, da je moja izvajanja napačno razumel, ravno ker sva govorila drug mimo drugega; »kulturni boj« nama je kril različne pojme.

Pravi:

»Nisem pobijal Abditovih izvajanj proti verstvu, a sem priporočal kulturni boj kot boj za ločitev cerkve od države, kot političen in gospodarski boj, kot politično in gospodarsko organizovanje naprednih sil v demokraciji. Pri tem sem se držal zgodovine in njenih nauk, ne aprioristično, in moja zgodovinska filozofija, če hočete tako, ni materialistična, ampak realistična. Dobro vidim, da je verstvo ostro orožje v rokah cerkve, in zato želim tem večje zgodovinsko kritične izobrazbe mas in simpatizujem z necerkveno, t. j. proticerkveno, ker protireakcionarno in protikapitalistično moderno proletarsko politično in gospodarsko organizacijo, ki je sredstvo za izvojevanje države. Saj predno more proletariat dobiti državo v svoje roke, se mora rešiti cerkvene zavore, ki je s svojo organizacijo močna opora malomeščanskega, fevdalnega in agrarnega kapitalizma in reakcionarnosti.«

Ponovim: Socializem kot družabna znanost in ekonomski program je protivnik kapitalistiške meščanske družbe. Kapital kot izkoriščevalno sredstvo hoče socializem odpraviti. Zadet v srce — z odpravo proizvodjalnih sredstev zasebni lasti — mora omahniti z vsemi svojimi posledicami in vzroki kapitalistiške družabne bede. Zato kulturni boj in posebno boj proti verski etiki ni bistven del socializma in ni nujna posledica socialističkega gibanja,

kakor na priliko ni republikanska državna oblika nobeden bistven postulat socialističkega nazora.

*

Dnevnik »Slovenec« je tudi večkrat in živalno posegel v debato o kulturnem boju. Poleg »Časa« (dr. A. Ušeničnik) in »Omladine« so »Slovenčeva« izvajanja zanimiva, ne le zaradi njegovega stališča, temveč še bolj zaradi tega, ker je skušal dokazovati, da sta si moderni socializem in krščanstvo bistvena nasprotnika. To je preporna točka o kateri si mnogi resni katoliški znanstveniki še niso na jasnem. »Slovenec« se je opiral na dr. Aleš Ušeničnikovo »Sociologijo«. Ta pravi: Osnovna misel marksizma je velika herezija. — Socialna demokracija je dejansko pomešana s herezijami; načelno in programatično, če ne izpoveda marksizma, pa vsaj izpoveda zmote o religiji, ki jih je cerkev zavrgla. — Zmoten, če ne naravnost heretičen, je tudi načelni ekonomski socializem. — Braniti dejanske težnje ekonomskega socializma sploh p a s e z d i glede na sodbo Leona XIII. drzno.«

Torej na to načelno stališče se je postavil proti socializmu tudi »Slovenec«, govoreč v debati o kulturnem boju.

Če prebiramo zgodovino prvokrščanskega komunizma in spoznamo njegove korenike, njegovo bistvo in njegov razpad, imamo dovelj povoda dvomiti o resničnosti trditve, da je moderni socializem bistven protivnik krščanstva. V srednjem veku lahko proučujemo samostanski komunizem in krivoverski komunizem ter njegov splošni značaj. Arnold iz Brescije, Valdenzi, apostolski bratje — vse te krivoverske komunističke sekte so črpale svojo umstveno in moralno moč iz nauk krščanstva. Na krščanstvo se je sklicevalo Wiclifsko gibanje in ravnotako češki Taboriti. Ali ne šteje zgodovina vseh teh mnogobrojnih socialnih bojnikov srednjega veka med predhodnike modernega socializma? Merodajna mi je pri presojanju tega vprašanja zgodovina in praksa. Ako govorimo v o b č e o socializmu in krščanstvu moramo imeti

pred očmi ekonomske družabne postulate socializma, pa četudi nam je te postulate matematično izračunil marksistični socializem in utemeljil njihovo družabno nujo. Morda leži prav v tej družabni nujnosti sami, da so mnoga dejanja meščansko-kapitalistiške družbe bistveno socialistiška in kljub temu, da jih izvršujejo ljudje, ki niso socialisti. In kakršna je v tem pogledu sedanost, ravno tako je bilo v preteklosti. Zgodovina preteklosti to potrjuje.

Vsi socialni boji srednjega veka so umstveno temeljili v krščanstvu. Iz krščanstva se je črpal pojem o človeški pravici in krivici. In kaj je socializem umstveno drugega kot hrepenenje po družabni pravici? Stari Mojzes s svojo primitivno kmetско demokracijo je sovražnik srednjeveške in moderne gmotne aristokracije, je antipod kapitalistiške prevzetnosti. Zato molčimo, kadar izpregovori Mojzes, ljubljeneц ljudstva, vodnik njegov. Najsrditejši sovražnik kapitalizma, ki ubija z izkoriščanjem delavne moči, je sv. Frančišek Asiški s svojo krasno ljubeznijo do priproste narave, v kateri je vsem dano svobodno živeti, tudi žuželkam in pisanim metuljem. Revolucijska misel, porojena iz krščanstva, je bila, ki je hrepenela, vroče in strastno, po ubijanju družabnega nasilja, ki je rodila solidno sekto »prekrščencev«, vodila slovenske kmete v krvavi boj proti fevdalni gospodi. Bogata je globina krščanske kulture, ki je prevzela tudi razna dobra poganskih vekov. Pa kaj zgodovina. Ozrimo se na sedanost. Kdo je na Slovenskem ubil oderuštvo, srce bahatega, malomeščanskega liberalizma s tem, da je organizoval hranilne in posojilne zadruge? Kdo je prvi poskušal odbiti oderuštvo malega trgovskega kapitala s tem, da je snoval konsumne zadruge? Kdo je po Lassallovem vzgledu ustanovil razne mnogobrojne produktivne zadruge in s tem ustvaril temelj kolektivističnim živlenskimi nazorom med slovensko ljudsko maso? Kdo se je zavzemal za starostno zavarovanje malih kmetov in kočarjev — proti magnatom, ki jim je poljedelstvo le špeku-

lacija in trgovina? Kdo je zagovarjal politiško demokracijo, ki bistveno ni nič drugega kot prejudic ekonomskemu socializmu? Kdo je bil, ki so mu kmetski oderuhi, kateri so posojali denar na 36 %, očitali socializem; kdo je bil, ki so mu stari, politiško onemogli fevdalci in subvencije uživajoči veleposestniki, očitali socialistiške tendence, ker je sklenil nedolžno postavo o prisilni ekspropriaciji splošni ljudski koristi pripadajočih vodnih sil?

Ali ni bilo vse to kos — socializma, prvi dih nezavedne socialistiške misli, ki hrepeni po radikalni družabni reformi? Ali ni ta zapadna misel našla med nami ugodnih tal, ko se je pravilno aplicirala na naše domače razmere? Ali baron Vogelsang, katerega more podcenjevati le nevednež, ni svoje protikapitalistiške tendence snoval na etiki krščanstva in s tem utemeljil svoj socialni nauk? Ali ni vse to početje bistveno socialistiško? Vse to vodi naravnost v socializem:

Ponovim: Socializem je nauk življenja, ne knjig. Danes ima različne forme v vsakdanjem praktičnem življenju; imamo politiški in poznamo gospodarski socializem. Imamo ga v revolucionarnih in reformistiških tendencah. Danes že preplavlja vse življenje, ki ga poznamo; v vseh mislih in filozofijah je gibalno pero. Kakšna bo oblika, ki se končno utrdi v njej, na kateri poti bo propadel in na kateri bo zmagal? Kdo ve!

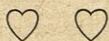
Socializem je potreba, ravna je njegova cesta in ni mogoče, da bi se ga ognili. Rodi se iz življenja, — dokaz, da mu je prisojeno dolgo življenje. In če bi misel o družabni pravici in resnici bila tuptam zatrta, še silnejše bo pognala znova. Vse to vemo že iz zgodovine. To je tako, kakor bi sejali plevel in želi pšenico.

*

Moderni socializem res v posameznostih ni enoten, dasi je v kapitalistiški družbi socialistiška misel bistveno zaokrožena in povsem samosvoja.

Srednji vek je imel svoj krščanski socializem, ki je umstveno temeljil zgolj na krščanstvu. Ta socializem je

bil revolucionaren. Ta socializem pa se ni pečal z družabno matematiko, se ni pečal z različnimi problemi tedanje dobe tako intenzivno, kakor se peča moderni socializem. In ni imel široke umstvene podlage. Ta resnični krščanski socializem je kot realna sila družabnega življenja končal v šestnajstem stoletju. Šestnajsto stoletje je namreč rodilo moderno državo in kapitalizem in je vsadilo seme, iz katerega je pognalo veliko gibanje modernega socializma.

II.

PROBLEMI.

1. Misel o politiki.

Mladi idealisti so navadno nezadovoljni ljudje.

Svobodno in poljubno raziskavanje vsega kar pride v bližino — to je geslo mladih idealnih ljudi. Bilo je tako in bo tako.

Princip mladih ljudi je, ne delati tako, kakor dela večina ljudi.

In zato jim je njihov delokrog vedno preozek in zahoče se jim dela in novih dejanj.

Nekoč so šli mladi ljudje, idealisti in poštenjaki, in so organizovali novo politiško stranko. Zaničevali so staro pravovernost, našemljeno svobodoljublje in domoljublje, korumpirano politiko in splošno priznano lenobo.

Nastopili so sami svojo pot. Navdušenje je bilo med njimi razcvetelo ...

Tedaj sem jim dal — Bog mi to nerodnost odpusti! — na pot pismo. In ta malovredna popotnica, s katero sem se ljudem čisto po nepotrebnem zameril, se je glasila takole:

Zgodilo se je. Brez manifestov, brez programov in širokoustne slavnosti. Sedaj pričakuje »narod« novega, nepoznanega in — to je beseda — še neustvarjenega »evangelija« upanjapolnih in po življenju koprnečih »mladih«. Med skromnimi dnevnimi novicami, giljotinami slovenskih dnevnikov, je bil razglašen mistični dogodek. Rodilo se je novo politično dete na pestrih poljanah nesresnega in tudi zelo ponižnega slovenskega javnega življenja.

Sedaj pa se nadaljuje jadrno.

Rodila se je torej stranka »mladih« iz nezadovoljnosti s »starimi« liberalci. Nezadovoljnost — je prvi stavek njihovega življenja. V nezadovoljnosti so se rodili, iz nje bodo nadaljevali; zakaj njihove pozitivne besede bodo skromne; zato bodo skromne, ker so se rodili v negaciji — vsake teorije.

Moderna meščanska stranka je v resnici kulturna, administrativna in politiška potreba Slovencev. Naša meščanska ali mestna kulturna smer je postala v zadnjih letih vsled svoje neenotnosti in razcefranosti ubogljiva in vredna neupoštevanja. Temelji socialnih enot, ki se je ta smer opirala na nje, so ji deloma zrastle preko glave, deloma pa so se razsuli. Družabno gibanje, na katerem je temeljil naš vulgarni liberalizem, je napredovalo na enem koncu in je nazadovalo na drugem. Ta notranja kriza je postala očita — najprej v političnem življenju te smeri. »Mladim«, ki so umstveno prehiteli »stare« liberalce, se je zahotelo po delu, preozek in premajhen se jim je videl delokrog, v katerem so se rodili. Njihove roke so se iztegavale in niso dosegle ničesar; tudi noge so se prestopale in so se vrtele v vedno istem kolobarju. Preko praga torej.

Ne dvomim, da bo program »mladih« lep in moder. Po tem se ne vpraša, temveč vpraša se: K d o se bo brigal zanj, k d o ga izvrševal in k d o urejal svoje nehanje po njem?

Ne gre za program, ki ga ob uri, ko se to piše, ni. Najslabši in najboljši programi se prodajajo zelo ceno! Ne zaničujem programov in tudi smešiti jih ni treba. Toda političar mora vedeti, da program ni in ne more biti nič drugega, kakor zunanji, vidni izraz nastopajoče, po vplivu in gospodstvu hrepeneče socialne skupine in enote. Povsem napačno je tedaj hoteti dosegati v življenju vspehe s politiškiimi programi; program je samo beseda našega lastnega hrepenenja in hotenja. Nekoč sem zapisal: Da politika ni nič samosvojega, samoniklega,

temveč samo odsvit notranjega, v vsakdanjih borbah ljudi se tvorečega življenja. Vsaj biti bi moralo tako. Dr. Dermota pa je dobro pripomnil tako: »Političen program mora torej biti originalen produkt oseb in razmer.«

Le neumevanje tega, nepojmovanje vseh principov ljudskega življenja, more roditi stranke, nota bene politiške stranke, ki niso drugega kot ornament rokoko sloga. Brez simetrije. In seveda brez življenja. Od tod pojavi, da ima vsako društvece svoj »politiški« program, svojo »takorekoč« stranko in — ornamente.

Naši »stari« liberalci — to se mora priznati — so tvorili za časov svoje polne moči neko družabno celoto. V administrativnem, gospodarskem in političkem pogledu so bili besedniki — nič več — pri nas tako zanemarjene in šibke mestne kulturne smeri. Tvorili so nekaj skupnega, lepo zaokroženega: meščansko demokracijo, filozofično slonečo na strahopetnem Büchnerjevem materializmu. Büchner je pozabljen in filozofičnega temelja ni več. Bilo je to skratka neko omejeno družabno gibanje, ki je začelo razpadati in se ločevati, kakor hitro so se nekateri deli tega sestava začeli razvijati v modernejšo, po kapitalističnem razvoju hrepenečo življenje. To družabno gibanje še ni končano. Izgubilo je zgolj politiško vlado (ker so padli privilegiji sovraženi od množice), vkljub vsemu: denarju, gospodarski nadvladi, časopisju. Velike sile še leže tu nerazvite in neuporabljene.

»Mladi« nastopajo pod vtiskom političnega propada »starih« liberalcev. In zdi se, da so prezrli, da je in mora biti vsako politiško gibanje tudi družabno gibanje in obratno. Družabno ali socialno gibanje ljudstva rodi v politiki pozitivno delo.

Ali so »mladi« mislili na to, računajoči le na malkontente »starih« liberalcev in na malkontente katoliških demokratov, uveljavljajoči se zgolj negativno, brez temelja vsake teorije?

Če se bodo »mladi« uveljavili, se bodo morali trpko pokoriti za ta mladinski greh.

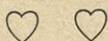
Kakor je videti, se bodo »mladi« skušali pozitivno uveljaviti v narodnostnem principu. Toda: Ali potrebuješ ti, prijatelj Benjamin, stranke za to, da si in ostaneš »naroden« in »narodnjak«. Beseda namreč ni tako enostavna, kakor se to vidi na prvi pogled. Vestni zgodovinarji ta pojem precej pazno in tudi nezaupno ogledujejo od takrat, ko je Bismarck prenehal biti državni kancelar in Napoleon III. cesar. Sicer je že stara stvar, da si je že genialni in zgovorni grof Mirabeau dal plačati svoje dolgove od kralja, da je ostal svojemu času primerno »naroden«.

Narodnost ni idealni fantom. Ona se uveljavlja sama, ker je izraz — tudi v politiki! — gotovega, po danih razmerah vezanega družabnega gibanja. Bodite trdno prepričani: »narodne dame«, »narodne veselice« i. t. d. nimajo z mojo narodnostjo več opravka kakor kralj Portugizov. Narodnost ni ideal, narodnost je več — je moje življenje!

Ne gre za politiko in politiško stranko — kot tako namreč! — marveč gre za nekaj globljega. Za življenje živih ljudi gre, za hrepenenje v socialnih in družabnih bojih ljudstev doseči in si osvojiti kar največ mogoče.

Kakor se politika proletariata ni rodila zaradi poslanskih mandatov, temveč v socialnih, gospodarskih in kulturnih bojih proti izkoriščanju, gospodarski nadvladi, pravnemu brezpravju, tako velja to pravilo za vsaki drugi sloj, za vsako drugo socialno ali pa kulturno enoto naše družbe. Politika je samo neizogibno breme, sredstvo za dosego namena.

Le razumevanje in popolno, totalno poznanje temelja, na katerem stojimo in na njem delamo, more tudi roditi res politiške misli.

2. Politiški poraz socialne demokracije.

Zgodi se, da je pri političkih volitvah časih tudi socialna demokracija poražena. Čudno pravzaprav! Saj črpa socialna demokracija svojo političko moč iz državljanske in družabne nezadovoljnosti in te je vedno dovelj. Kapitalistiško organizovana družba neprestano in z vzorno vnemo skrbi za to, da se nezadovoljnost širi in raste.

Leta 1907. je bila ponosna nemška socialna demokracija poražena pri državnih volitvah. Ta poraz ni zadel le nemških socialistov, temveč ves evropski socialistični svet. Nemška socialna demokracija je vzor vsem marksističnim socialistom. Teoretično najgloblje organizovana socialistična stranka! Politiška stranka s štirimi milijoni glasov! Gospodarsko in zadružno sijajno organizovana politička stranka! Stranka stremeča po absolutni politički nadvladi. Od leta 1890. ni imela nemška socialna demokracija tako minimalnega zastopstva v centralnem parlamentu, kakršnega so ji dale volitve leta 1907. Pri državnih volitvah leta 1890. si je priborila 40, leta 1893. — 60, leta 1908.—58 in leta 1903. celo 81 mandatov. Leta 1907. je rešila komaj 43 mandatov. Brez prostovoljne pomoči političko mislečega katoliškega »Centruma« bi imela morda komaj 30 mož v celem nemškem parlamentu.

Tako se je zgodilo z nemško socialno demokracijo, ki je prva smotrno političko se uveljavljajoča socialistična stranka na vsem svetu.

Njeno nazadovanje je torej očitno? Njen politički nauk — osvojiti državo proletariatu — utopija?

Poglejmo.

Leta 1871. je dobila socialna demokracija 124.655 glasov; deset let pozneje (1881) 311.061, leta 1890. pa že 1.427.298 glasov. To leto si je nemška socialna demokracija priborila priznanje kot politiška stranka. Njeni glasovi so neprestano naraščali in leta 1903. — ob veliki socialistiški povodnji na Nemškem — je združila stranka na svoje oficijelne kandidate tri milijone glasov. Leta 1907. ko si je priborila nemška socialna demokracija komaj 43 mandatov in še od teh nekatere s tujo prostovoljno pomočjo, pa je bilo oddanih zanjo $3\frac{1}{4}$ milijona glasov. Kljub očitnemu porazu so se njeni glasovi pomnožili za — 250.000! Samo v Berlinu, središču države, je socialna demokracija nanovo pridobila 32.276 glasov. Leta 1867. je dobil pri volitvah socialno demokratični kandidat v Berlinu, tiskar Feistel, 73 glasov. Leta 1907. so dobili socialno demokratični kandidatje v Berlinu — 250.514 glasov.

Nemška socialna demokracija ima tedaj dvakrat več pristašev, kolikor je vseh Slovencev skupaj. Njena politiška in družabna moč se ne dá podcenjevati.

Človek se nehote spominja na početke krščanstva v antičnem Rimu. Ta mogočna in sijajna antika, stari Rim, kako žalostno in neslavno je umrla ob nastopajoči krščanski povodnji. Stari, slavni, samozavestni Rim je bil dolgo socialno oblegan; njegovi nasprotniki so ga obkolili s podzemeljskimi katakombami. Ti nevidni rovi so mesto počasi zvezali in končno prodirali naravnost proti njegovi sredini; in vedno več je bilo nasprotnikov, ki niso zahtevali enakopravnosti in tolerance, temveč brezpogojno prepodajo. Absolutno priznanje vsega tega, kar so sami učili in v kar so verovali. Pogin paganstvu! je bil bojni klic, ki ni poznal nobene tolerance in nobenih kompromisov. In ko so bili podzemeljski rovi prenapolnjeni, se je krščanstvo razlilo po mestu in državi in udušilo antično samozavest, njegovo silno moč in njegovo bajno krasoto. David je ubil Goljata.

Leta 1907. je hotela nemška vlada oslabiti socialno demokracijo, udušiti jo, izkoreniniti. Tudi katoliški »Centrum« naj bi dobil po zobeh. Toda vsi tisti, ki se je buržoazna vlada na nje opirala — ti liberalci, svobodomiselniki, konservativci — so bili preslabi, da bi zmogli dano nalogo. »Centruma« sploh niso mogli zadeti, niso mu bili niti političko, niti duševno dorasli. Pač pa je nenaravni blok veliko in malomeščanskih in kmetijskih in veleposestniških strank odvzel socialni demokraciji kup mandatov. Pristašev ji ni odvzel; njihovo število je celo naraslo. Bogato meščanstvo si je obetalo iz vratolomne nemške kolonialne politike novih dohodkov, nova bogastva. Zato je bil boj proti proletarski socialni demokraciji brezobziren in silen.

Vspreh? Vspreh je bil deloma dosežen, toda bil je navidezni. Podzemeljski rovi kapitalistiške družbe so vedno bolj obljude in v teh temnih rovih je up na zmago siguren: Upaj na zmago in zmagal boš!

Napačni so tisti proroki, ki v političkih porazih socialne demokracije vidijo njeno duševno okamenelost in škodljivost njenih dogem. Pogledaj v globino! Socialna demokracija stremi po politički moči. Absolutni politički moči. Njen cilj gre za tem, da si osvoji parlament in uveljavi diktaturo proletariata. S tem hoče pospešiti razvoj socializma in smrt kapitalistiško-meščanske družbe. Z avtoriteto zakonodaje! Dokler se socialistička taktika drži tega pravca, je seveda izključeno, da bi kot manjšina hotela in mogla participirati na vladi meščanske družbe. Vsled tega programatičnega cilja je politika nemškega proletariata negativna, obsojena na brezpogojno opozicijo. Posebno na Nemškem je socialna demokracija naravnost prisiljena ostati na tem svojem ekskluzivnem stališču. Nemška konstitucija je namreč pravitako navidezna, kakor avstrijska. Parlament ni namen vlade — kakor na Angležkem, Francoskem in celo v Italiji — ampak zgolj njeno sredstvo. Demokracija ljudstva se ni še povsod uveljavila.

Nastane nujno vprašanje, ali bi ne bilo za socialno demokracijo pametnejše nekoliko zanemarjati revolucionarni končni cilj in se prilagoditi življenju meščansko-kapitalistiške družbe? Zakaj bi socialna demokracija ne postala razmeram prikladna ljudska stranka, stremeča le po socialnih in družabnih reformah? — To vprašanje razjasnuje krizo v socialističkih vrstah.

Tudi krščanstvo se je prilagodilo paganski državi. Ono je imelo svoje pristaše in vernike na vseh mestih: v uradih, vojski, javnih korporacijah, na zadnje celo na dvoru. Prepreglo je celo tedanjo družbo. Ali se ne razliva socializem prav tako — rekel bi — tihotapsko? Da se socialna demokracija tako krčevito oklepa svojega končnega cilja, smatrajo mnogi njeni kritiki za dogmatiziranje in okamenelost. V tem da tiči vzrok njenih mnogih političkih porazov.

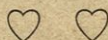
Marksistična taktika pa utemeljuje to tako:

Stranka negacije kapitalistiške družbe se ne more udeleževati vlade, četudi bi ta uspeh lahko dosegla. Ko bi socializem zapustil svoj absolutni up na popolno končno zmago, bi zatajil svojo preteklost in bi nastopil v tem trenutku svojo pot — navzdol. Podobni eksperimenti na Francoskem in Angležkem to nedvomno dokazujejo. Marksistično misleči proletariat pa ni dovzeten za političke eksperimente.

In res.

Tak eksperiment na Francoskem (Millerand, Briand) se ni obnesel in na Angleškem (Burns) je doživel popoln fiasko.

Politiški porazi socialne demokracije so efemerni, trenutni pojavi in nimajo globjega pomena, ako socialistiška povodenj kljub temu narašča.

3. Socializem mladine.

Da dandanes socializem ni zgolj vprašanje noža in vilic, temveč da je socializem nov, svež nazor o svetu in življenju, menda ni treba dokazovati. Kljub lepemu slogu in rafiniranim občutkom buržoazne družbe, pomenja socializem za mlade učeče se ljudi nekaj novega, čilega, svežega. Vsaka svetla zgodovinska doba združuje delavni razred z mlado, resnično idealno, učečo se mladino; drug drugega izpopolnjujeta. Ta naravna duševna vez ni samo teoretiškega, temveč zelo praktiškega pomena. Sedanja doba pa je majhna. Velik del dijaštva se prostovoljno vprega pred voz raznih buržoaznih politiških strank, se ponuja o priliki mezdnih bojov — ki so v kapitalistiški družbi neizogibni — za stavkokaze, se politiško prostituira in — z malimi izjemami — skrbi za to, da se ne izobrazí več, kot je za bodoči stanovski poklic neobhodno potrebno. Od svoje duševne nerazvitosti, ki jo navadno prinese dijak iz srednje šole, se nerad loči in njegov nazor o svetu in življenju ostane tak, kakršen je bil na gimnaziji ali realki na podlagi Waplerjevih učnih knjig.

Kaj naj započne takle človek v javnem življenju? Njegova duševna sila je tako neznatna in zanemarjena, da omaga ob najnežnejšem vetrčku.

Toda poznam dijaštvo, ki mu takih-le stvari ne more nihče očitati. To je predvsem socialno in socialistiško misleče dijaštvo, ki je zavzeto za socialno delo med ljudstvom, razlagujoč si družabno organizacijo in njene silne funkcije s pomočjo zgodovine, filozofije in literature. Zato ni moči zakriti, da je to dijaštvo zelo praktično, delujoče z novimi, samostojnimi družabnimi mislimi za kulturno in

gmotno povzdigo delavnega ljudstva. Budimpeštansko dijaštvo na priliko poučuje vsako zimo v triintridesetih (sedaj že večih ¹) delavskih društvih in sicer poučuje delavce v čitanju, pisanju, pravopisju, matematiki, geografiji in geometriji. Poleg vsega tega prireja društvena predavanja za delavce iz zgodovine, medicine, tehnike, socializma; sodeluje pri ljudskih izobraževalnih listih in izdaja poljudno-znanstvene brošure. Juristi-dijaki dajejo pravne poduke, ki se jih posluži vsak mesec več sto delavcev. Ali so ti inteligenti morda znani socialni demokratje? Politiški delavci? Ne. V celi ogrski socialni demokraciji je bil doslej en sam akademik na vodivnem mestu.

In poljska akademična socialistiška mladež? Ona prireja podučna predavanja v mestih in po deželi ne da bi pri tem zanemarjala svojo lastno samoizobrazbo. V svojem glasilu »Promien« se bojuje proti sedanji birokraški pedagogiki. Že v gimnazijskem dijaštvu razširja nove ideje in vzbuja med njim zanimanje za nove kulturne pridobitve. Stvarno kritikuje slabe, protekcionirane učne knjige, razpravlja zelo živahno o narodnem gospodarstvu, o zgodovini, o domači in svetovni literaturi, o filozofiji . . . Poljsko socialistiško dijaštvo je bilo organizovalo delavske in kmetske šole, javne izposojevalne knjižnice, nabiralo je denar za socialno propagando, neprestano delujoče se je tudi samo izobraževalo. To marljivo dijaštvo je osnovalo družbo za pospeševanje socialne znanosti, ki je izdala zgodovino o kmetiških vojnah, Erfurtski program, neko delo znanega nemškega učenjaka W. Sombarta, prepovedane pesmi in članke velikega Mickiewicza. Intakodalje.

To dijaštvo je tudi v političkem pogledu zelo zrelo in se ne dá zapeljati dnevnim strastem. Ko so svoječasno maloruski akademiki zapustili Lvovsko vseučilišče, da na ta način ponove svojo zahtevo po ustanovitvi lastnega vseučilišča v Avstriji, je bila poljska socialistiška akademska mladina na svojem mestu. Zavzela se je za svoje

¹ Dokumente d. Soc., zvez. III. št. 10.

maloruske tovariše proti lastnorodni buržoaziji in reakcionarjem, ki v svojem egoističnem šovinizmu odrekajo Malorusom pravico do lastnih šol in lastne univerze.

Pri nas je drugače. Večina našega dijaštva je družabno zelo skromna. Pred socializmom ima tak strah in polaga na dan v tem pogledu toliko neumevanja, da je njegova pasivnost pri praktičnem socialnem delu razumljiva. In kadar bruhne vendar plamen na dan, navadno kmalo tudi ugasne. Naše dijaštvo se namreč vse prerado peča s sklepanjem raznih resolucij v prid te ali one političke stranke. Od reakcionarstva navadnih političkih strank se odtrgati, se jim dozdeva povsem nemogoče. Dobiš takega nepokvarjenega dijaka, ki je ves solzen za narodni blagostan, in mu poveš, da bi bilo dobro in lepo, ako bi o priliki stopil pred ljudstvo, ne navduševat ga za prazno in žalostno preteklost, temveč podučevat ga o dobrih, koristnih in praktičnih zadevah, bo to dobro razumel. Toda ostal bo pasiven. Nemogoče mu je, se povspeti od misli do dejanja.

Slovensko dijaštvo še nima sijajne zgodovine za seboj. Ali jo bo kdaj imelo? Bo. Ako bo umelo, da njegova naloga ne tiči v politički agitaciji, temveč v resnem kulturnem ljudskem delu. Stafaža (ah, tako žalostna!) političkim srankam, je dijaštvu zgolj v škodo in ne more prinašati nikomur nobenega sadu. Za socializem in njegove probleme se velika večina slovenskega dijaštva ne briga. Dasi sinovi malega proletarskega naroda, navadno zaničljivo govorijo o socializmu in socialnem delu, še predno so prečitali eno knjigo o tem. Drugi del slovenskega dijaštva pa posnema nemške burše in njihove odurne šege. Društvena čepica in poln vrč jim je simbol akademskega dostojanstva. V tej pompozni stoji se trka samozavestno na mlada prsa, zatrjujoč, da je naroden in svobodomiseln in napreden. Ampak zameril bi se ji ti buržoarno misleči proletarski mladini, ako bi povedal, da je mnogokrat vsak najnižji ročni delavec koristnejši, kot pa oni s svojimi reklamnimi veselnicami »za narod«.

Naloga resnega dijaštva je, da proučuje našo domačo zgodovino, naše kulturne, gospodarske in politiške razmere; njegova naloga je, da se izobrazuje tudi v rečeh, ki niso obligatorično za kak urad predpisane; njegova naloga je, da dela kulturno med ljudstvom s tem, da ga uči pisanja in računanja, da mu daje svete v težkih in zamotanih stvareh — časih pa tudi v najbolj vsakdanjih... Naloga slovenskega dijaštva je, da pozna sebe samega in da znanje, ki ga pridobiva preda tudi ljudstvu med katerim živi in ki ga časih navdušeno imenuje »naš narod«. Njegovo delo je kulturno delo in tako praktiško kulturno delo lahko imenujemo: Socializem dijaštva.

Ali se ne približa že skoro doba, da spoznajo mnogi in mnogi izmed naših dijakov, kako nepraktiško, neekonomsko porabljaajo svoj zlati čas mladih študij? Kajti če se bo nadaljevalo v sedanji smeri, bo stopila zopet nova generacija med Slovenci na površje, ki bo s svojim duševnim razvojem, s svojo duševno izobrazbo še sama pod povprečnim površjem potrebne splošne izobrazbe, ki jo od nas zahteva — če že nihče drugi — srednja Evropa. Nujno je, da prinese nova generacija še kaj drugega, nego samo kesanje radi doprinešenih nepotrebnih nespametnosti in trdni sklep poboljšanja, spoznanih lehkorniselnosti ne več ponavljati?

Toliko trdnih sklepov in kesanja je storila že slovenska inteligenca, da bi lahko pekel tlakovali z njimi. In zato je napočil čas, da se spozna, da mora naša nova proletarska, duševna inteligenca priti z bogatim duševnim fondom, na katerega podlagi bo sezidala in dozidala to, česar dosedanje generacije niso mogle izvršiti, ker jim je manjkalo velike duševne sile in pozitivnega kažipota...

Kje najdemo ta kažipot?

V socialnem delu in samoizobrazbi!

Kdo more privedi slovensko inteligenco iz dose-danje letargije?

Socializem!

Kdo nam razloži naše nujne potrebe in naloge in nas
privede do resničnega, pravega ljudskega in demokratič-
nega dela?

Zgodovina in poznanje družabnega razvitka!

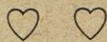
In kdo nas more intelektualno, čustveno in družabno
dvigniti?

Socializem in kultura!

In kdo privede slovensko inteligenco zopet nazaj
med ljudstvo in jo z njim tesneje duševno zedini? Kdo
nam poglobi našo socialno in narodno vzgojo?

Študija socializma!

Spoznajte resnico mladi, dobri ljudje in v Vaših
srcih se zjasni!

4. Pot po samoti.

I.

Socialisti, pripadniki znanstvenega socializma, niso bili nikdar prijateljski pospeševalci poljedelske produkcije. Vsa dosedanja zgodovina socialističkega gibanja to neoporečno dokazuje. Literarni pomenki in knjige o slabosti ali pa močni vstrajnosti malih kmetij ne izpremene na tem dejstvu ničesar. Poseben, lahko rečem, izrazito konservativen način poljedelske produkcije pri nas, rodeč primitivno in nekomfortno kmetsko življenje, nosi lasten izrazit obraz. Poljedelca poznaš že od daleč; ne po njegovem orodju in preprosti, časih okorni obleki, temveč po obrazu in besedah njegovih. Seveda prav tako industrijskega delavca, agenta, literata. Obraz tega kmetskega življenja ni prav nič podoben mestnemu, niti ne malomestnemu življenju, pa tudi strahotni bedi in neumljivi lahkomiselnosti industrijskih središč ne. V mestih temelji življenje na individualni moči razuma in fizični moči mas. Kapital, ki se lahko premika, ki ni nikjer vezan in ne more poznati obzirnosti, je gonilna, vsemogočna moč. Zdi se, kakor bi viselo v zraku ljudstvo, zbirajoče se okrog trgovskega in industrijskega kapitala. Ne zemlje, ne doma. Poljedelska produkcija, izražajoča se v zmerni kmetski kulturi, pa temelji na trdnem, omejenem objektu — na zemlji. Na čigavi zemlji? Na rodni vsekakor.

Dve poti imamo tu. Ali pa imata ti dve poti končno vendar le en cilj? To vprašanje je važno.

Ta temeljni razloček loči poljedelsko prebivalstvo od socialistične propagande v marksistični svetlobi. Mno-

gobrojni so bili poizkusi pridobiti kmetški proletariat, male kmete, poljedelske dninarje za socializem, ki je svet industrialnemu prebivalstvu. Vsi so se izjalovili. Življenje jih je razbilo z brezobzirno roko. Ali je kaj naravnejšega, da so si socialisti tudi na Slovenskem zaželeli več industrije, večjih mas nekvalificiranih delavcev; vsled tega manj, mnogo manj poljedelske produkcije? Želja je ostala. To je bil skromen uspeh, nevreden besede. Vsa upanja v rudokope, ki naj bi rastli pri nas iz tal, up, da se usmili domačih vodnih sil nemški ali pa francoski kapital — so ostala. Nič več, a tudi nič manj. Iz tega se je rodila teorija »čakanja«, neka povsem nova iznajdba. Občudovanja vredna. V sijajni veljavi je ta teorija še danes na Slovenskem in, tako se dozdeva, tudi ostane.

Ko to pišem, se spominjam veselega dogodka. Tako drastičen je bil, da ga ne bom pozabil. Pred 10.—12. leti je izhajal na Slovenskem list »Delavec«. Socialističen list. Časih je pisal urednik ali kdoržekoli tudi agitatorične članke za kmetško ljudstvo. Teorija je bila sledeča: Vsa zemlja naj postane skupna, vsi bomo srečno in zadovoljno živeli in tudi kmet bo rešen skrbi in eksekutorja. Tako nekako in podobno se je glasila naivna pridiga naivnega agitatorja. Slovenski kmet tedaj še ni imel stanovske in gospodarske organizacije, ki jo ima danes. Tudi politiške moči ne. Tedaj je »Delavca« vprašal neki kmet takole prefrigano: Jaz sem socialist, toda pojasnite mi še to: Kaj pa nastane v socialistiški družbi tedaj, ko pride toča, vihar, naliv, ogenj, suša, moča, — vse bo pokončano in splošna revščina nastane? Ne vem, ali je to vprašanje spravilo listovega urednika v zadrego ali ga ni spravilo, ampak njegov odgovor je bil pravzaprav drugo Kolumbovo jajce. Na dolgo je odgovoril približno tako: Takrat, ko bomo imeli socialistiško družbo, bo vsestranska veda, znanost, tehnika že tako daleč razvita, da bo z lahkoto preprečila take gotovo neprijetne elementarne pojave.

Ta visoka pesem mi je ostala v spominu; morda je imel urednik ženialno slutnjo; o tem soditi danes ni treba. Takrat še nihče ni poznal Zeppelina. Drugi del tega vprašanja se mi zdi danes važnejši: Ali je bil radovednež s kmetov potolažen in zadovoljen z odgovorom? Dvomim. Poljedelec, vezan vsled svoje produkcije na mali košček zemlje, je realist in racionalist. Tudi njemu ugaja proročanje lepe bodočnosti, brezskrbnosti. Na večer ali ob nedeljskih popoldnevih. Čez dan so njegove misli drugje. Pri letini, suhi košnji, plačevanju obresti, žetvi.

Kaj sem hotel torej povedati?

Umevanja praktičskih posledic socialističkega nazora, socialne misli, je bilo tedaj malo. Danes? Nekaj več; naravno. Vendar premalo; ne govorimo o tem. Opažati je preveč praznega navdušenja za ponesrečene Briandove aspiracije in premalo praktičkega socialnega dela, ki je potrebno za slovenske zemlje, za slovenske razmere in slovensko ljudstvo. Ponavljajoče dogmatiziranje vsakovrstnih teorij vodi v brezplodnost.

Gospodarska, kulturna in narodna situacija slovenskega ljudstva ni sijajna. Industrialni proletarijat še davno ni tam, kakor pri naših mogočnih sosedih, Nemcih. Urejenega delavskega trga še ni in tudi trg je preskromen. Velik del proletariata je še neuk in tudi zelo nepraktičen.

Inteligenca? Njena narodnostna borba za več prostora je ostala doslej brezuspešna. Ne le brezuspešna. Vsled neugodnega narodnostnega staleža preti v akademičnih poklicih nadprodukcija. To sicer še ni nesreča, ki bi dala priliko objokavanja, ampak moment sam je čeden ilustrator za to, da imamo premalo zemlje.

In ona velika, napol proletarizirana masa na deželi! Narodno napol nezavedna, z mlado politiško rutino, še skromno gospodarsko šolo, išče intenzivno novih potov. Nekam se mora — kamorkoli. Velika večina, živeča v skromnosti malega posestveca, omahujoča v nestalnem dninarstvu, tvori stalno nevarnost za urejene tuje delav-

ske trge; velikanska rezervna armada za grobo industrijo. Tu je cesta široka — najbližja, najpriprostejša rešitev iz tega drenja je tujina.

Kulturno in politiško hočemo biti višji kot Črnogorci in Makedonci. A naše trume so samo kazalci pota. Velika široka cesta pelje iz celega zaostalega Balkana mimo slovenskih koč na daljni sever in dalje. Moči se izgublajo v negotovosti in kapitalistiški bedi. Dvakrat so prodane slovenske izseljeniške duše: kapitalistiško in narodno.

K tem našim bednim masam, katere posamezniki vise večinoma na zadolženi domačiji ali pa tudi zgolj le na docela nesigurnih poselskih bukvicah, hodi socialistiška propaganda. Kaj jim nudi? Sanje nepraktičnega in neizkušene agitatorja, koncert bodočega v megleni dalji skrivajočega se raja.

Premalo! Nič!

Realistično oko našega ljudstva hrepeni po drugih potih. Bolj realnih in praktiških. Črni gozdovi, vredni tisočakov, rode ljudske želje. Krasna, težka pšenica po poljih, lepa živina dobrih kmetij — so objekti opazovanja. Že se je rodila ideja in iz nje se je rodilo stremljenje. Ta produkcija, ki jo že imamo, ki sedaj živimo od nje, naj se pomnoži in izboljša, da bo več kruha in blagostan večji. Ne lačen v sanjah, ampak sit v življenju, se glasi prvi stavek tega evangelija.

Četudi prijeten, je ta nazorni krog za socialista preozek. Umevno je, da teži ljudstvo, ki se socialno vzbuja, po pomnoženi in izboljšani produkciji. Ampak konca stremljenja ne pomenja. Preveč je danes v ti produkciji ljudi, ki imajo premalo zemlje, premale kajže. Ta pritisk po blagostanju in zasigurani ekzistenci nedvomno vodi k radikalni družabni reformi. Ta reforma se dotika lastninskega vprašanja.

Navdušiti za ekspropriacijo mase naših poljedelcev? Za podružabljenje produkcijskih sredstev v poljedelski produkciji enako kakor v velekapitalistiških obratih industrije?

Taka misel bi bila abotna, ker je nepraktična. Vodila bi v stare socialistiške sanje. Neporabna se mi dozdeva taka misel, mrtva že ob rojstvu, ker vodi pot razvoja dregam.

Na čem temelji dosedanji razvoj našega ljudstva?

Na političkih uspehih? Neresnično. Politika je zgolj zrcalo resničnega ljudskega življenja. Na samopomočni misli temelji ves dosedanji napredek slovenskega ljudstva. Zadrugništvo je rodilo cen in pristopen kredit, ki je bil tako potreben kot jelenu studenčica. Tem potom se je izboljšala produkcija in postala ponekod predmet eksporta. In na tej poti se dá pravičnejše urediti tudi lastniško vprašanje, ki postaja pereče. Kar po začrtani poti dalje brez revolucionarnih manifestov in tudi brez nasilstva. Ne pravim, da bi se n. pr. produktivne poljedelske zadruge povsod obnesle in sijajno prodirale. Zadrugništvo je imelo začetkoma težave, o katerih je bilo težko verjeti, da se odstranijo. Šlo je, ker je socialna, družabna potreba zahtevala zmago. Zakaj bi ne šlo z zadrugnimi pašniki, gozdovi, košenicami i. t. d. kljub temu, da se danes podpira posamično gospodarstvo v poljedelstvu.

Ta proces samnasebi tvori radikalni družabni reformizem, ki bi imel pomena ne le v socialni, gospodarski, temveč tudi v narodni smeri.

S tem pa niso rešena druga socialna vprašanja, tičoča se prezirane delavne mase našega ljudstva. Predvsem bodi omenjeno socialno zavarovanje, ki bi vestno in umljivo izvedeno pomenilo pridobitev, o kateri se pri nas še nedavno ni sanjalo nikomur. Da se omogoči posamezniku resno gospodarsko delo, mu je treba dati zagotovilo, če ne življenja, pa vsaj eksistence. Za slučaj bolezni, ki mnogokrat težko rani rodbinsko gospodarstvo, ni preskrbljenega ničesar, še tisto malo ne, kar ima industrialni delavec. Že danes pereče poselsko vprašanje na deželi čaka rešitve. Način te rešitve je važen prav tako za večjega producenta, kakor za poljedelskega dninarja

in njegovo družino. — Rešitev poselskega vprašanja je koncem konca lastninsko vprašanje. Izobrazba in stanovska zavest sta le predhodnika končnega neomajnega prepričanja.

Široko polje potrebnega socialnega dela se odpira pred očmi. Le tako zavedno in potrebno delo more roditi uspehe in bodočnost. Danes je tako jasno: Če sem socialist in hočem socialno delati, imeti moram ta cilj pred očmi. Soditi mi je vse druge družabne pojave samo s tega, gotovo — ne preozkega stališča.

Tako socialno delo je obenem tudi kulturno. Religija ljudstva je še danes temelj ljudske kulture. Za socialista pri nas tisto »kulturno delo«, ki ima edini cilj, izpodbiti ta temelj našega ljudskega kulturnega življenja, nima pomena in se ga ne more dotikati. Odklanjati se ga mora kot disharmonijo. Izrabljanje proletariata in njegove družabne moči po bogati in siti buržoaziji v boju proti cerkvi i. t. d. po francoskih vzorcih, pri nas nima pomena in pomenja zgolj brezmiseln plagiat vzorcev tuje, dozorele in prenasršene kapitalistiške družbe, stoječe na pragu ljute socialne revolucije. Naše zemlje še davno niso tam in brezumna je tedaj želja po taki višini razvoja; »čakalna teorija« je torej le fatalizem. Taki vzori ne morejo voditi nikamor, tudi do resničnega socialističkega prepričanja ne.

Pot po samoti lahko nazovem pot, po kateri hodi danes večina res socialno in narodno-gospodarsko izobraženih Slovencev. To je pot proč od življenja. Brezdelnost je končni cilj. Iz brezdelnosti se rodi otopelost. Socialist pa stremi, stremeti mora, po življenju, zakaj on ni le človek čuta, ampak tudi razuma. Njemu mora biti jasno, če noče poginiti v luži brezdušne malomestne in trške zakonolomnosti, da je delo, sistematično in zavedno delo, najvišja funkcija socialnih bojov naše družbe, operacijski nož za boleznimi bede in propasti.

Le iz sedanjosti vodi pot v bodočnost.

II.

Menda ni potrebno dolgočasiti s statistiko, če hočem pokazati Slovence kot proletarsko maso. Tistih par parvenijev, ki se dolgočasi po naši domovini, ne prihaja v poštev. Tako se mi dozdeva, da se skoraj osemdeset odstotkov slovenskega ljudstva preživlja od trdega dela po tovarnah, delavnicah in na polju. Ker nam je velika industrija takorekoč še nepoznana, ostaja kljub vsemu velik kos slovenske delavne mase na kmetih. Ta del tvori jedro našega ljudstva, o katerem med nami danes nihče ne ve, kam hoče, kakšen socialen program ima. Življenje, ki ga nahajamo tu, ni zavisti vredno; prežalostno je. Vendar se v sedanji dobi socialne renesance tudi to ljudstvo zbuja, družabno in socialno. Opažamo lahko neko sveže družabno gibanje, opirajoče se na socialno solidarno silo. Dano je stremljenje po gospodarski in politiški moči z neomejenim vplivom na administracijo, ki je — mimorede bodi povedano — silno beraška. To je vsa teorija tega gibanja; priprosta je, ker je naravna, rojena v provociranem gibanju samem.

Krasna Marksova teorija, ki je ne bo mogoče docela prezreti, temveč kakor vsako završeno stvar le izpopolnjevati in v posameznostih prenavljati, je dala mlademu kapitalistiškemu delavstvu smer. Dala mu je cilj. Četudi Marxov sog ni vabljev, se mora vendar objektivno priznati, da je njegova teoretična razlaga kapitalistiške družbe zasnovana tako globoko, da še danes črpajo iz nje največji družabni miselci, kakor n. pr. W. S o m b a r t. Marksizem ima danes čisto drug pomen, kakor ga je nekdaj imel. Lahko sem marksist, ne da bi moral prisegati na Marxa, biti materialist ali pa brezverec. Še več: Vsak resen in čist socialni mislec postaja marksist, ker drugega izhoda ni! Cilj, ki ga je namreč Marx podal je bil tako velik, da se je mogel roditi le v glavi od buržoazije zaničevanega genija. Kaj vidim danes, po preteku polstoletja? Ne cilj, ampak gibanje, ki ga je povzročil in povečal, je

glavna pridobitev. Dana smer, izpremenjena v hotenje, se je končno sama praktično uveljavila. Nov temelj evropskemu gmotnemu in političnemu življenju je bil dan. Velikanski boj proti bedi m a s je započel. Ta boj, ki je skozinskoz eleganten in temelji na širokih ramenih ljudstva, se je v novejšem času izkazal v generalni stavki na Švedskem. Švedski boj je bil res prava slika moderne socialno-gospodarske tekme, proti kateri pomenja po romantičnih starih revolucijskih dejanjih hrepeneči barcelonski upor prosto divjanje. Taki upori rode reakcijo, ki zahteva največkrat nedolžne žrtve, zakaj vsaka reakcija je grozovita in prav tako neusmiljena, kakor revolucija sama. Zakaj hudodelstvo se rodi iz hudodelstva. Zgodovina leta 1909. polna socialnih in kulturnih bojov, nam je dala možnost, vsaj oddaleč si napraviti nekak približni pojem, koliko vzgojevalnega dela zahteva vsako družabno gibanje, ki hoče biti moderno socialno. Če listamo po zgodovini švedskega socializma, izpoznamo, koliko ogromnega vzajemnega dela zahteva ljudska kultura in vzgoja.

Slovenci nimamo povišja se bahati s svojo kulturo in ljudsko posplošeno izobrazbo. Priznati pa se mora brezpogojno, da tudi med nami splošna ljudska izobrazba narašča, in dalje se mora reči, da se v tem oziru tudi resno dela. To delo in njegove vspehe — če ga hočemo pravilno spoznati — moramo premeriti z nekega širšega stališča, s stališča pozitivnega rezultata. Reči moram, da sta mi v tem oziru delavec, ki se trudi s svojimi tovariši v društvih, hoteč jih spraviti na višjo in solidnejšo stopnjo duševnega preobrata, in pa v samoti živeči duhovnik, ki se v daljnih hribih resno trudi s svojimi farani v izobraževalnih društvih, enako ljuba. Zakaj oba se naslanjata na resnično življenje priprostega ljudstva. Oba delata nesebično in iz prepričanja, ki ne more in ne sme biti omahljivo. To so zgolj zidarji temelja. Šele iz pomnožene splošne ljudske izobrazbe more pognati sad stanovske in potem razredne zavesti, ki ne more voditi nikamor

drugam, kakor do pozitivne misli in pozitivnega dejanja. In streha te stavbe ni ničesar drugega, kakor z a v e d n a socialna solidarnost.

Spoznanje tega dejanskega položaja nam rodi naš kulturni cilj. Potujoč po velikem svetu vidimo in okusimo kulturno in duševno življenje, ki o njem pri nas še ni sledu. Preslabotni smo, da bi v tem oziru konkurirali na kakršenkoli način s svetom, z ogromno industrijo in bliščečim bogastvom. Svet, kjer na priliko delavci nočindan delajo, da morejo izvršiti vsa naročila za letalne stroje, kjer zadnji človek vé, da ima znani zrakoplovec čez morsko ožino, Blériot, slabe, nesigurne, Paulhan pa mnogo boljše, trajnejše letalne stroje, svet, ki meče milijone v docela nesigurne poskuse novih iznajdb, je nam povsem neznan. Preslabotni smo, da bi sami živeli. Še drug primer: Kulturni boj na Francoskem in Laškem v zadnjih letih, je spraval tam toliko duševnega bogastva na obeh straneh na površje, da bo še dolgo, dolgo zadoštoval za duševno hrano množice. To novo, iz najsvetlejših duš izčrpano bogastvo je neizmerno dvignilo splošno duševno omiko in je prižgalo toliko luči! In ta boj še ni odločen in ne bo še tako kmalo, ker končna zmaga ne pripada postavi, ampak duhu. Pri nas je zgolj poskus — reven in beraški — spraval na dan toliko gnjusobe, da mlaka še sedaj smrdi.

Nalašč sem zapisal te primere, — da dokažem brevi manu, kako slabotni smo še. Gmotno in duševno.

Ali naj spoznanju sledi resignacija in bridkost, ta sijajna poteza naše malomarnosti? Posledica spoznane slabosti ne more roditi drugega, kakor hrepenenje po večji moči. Zavedno socialno delo za ljudstvo je kazalec pota. Drugje tega ni treba več dokazovati, pri nas so, žal, druge navade. Davno bi že moralo priti spoznanje, da tudi kulture, ki temelji v ljudski bedi, ne potrebujemo, da pa potrebujemo več splošne in višje ljudske izobrazbe, da se more roditi vera v socialno in družabno moč množice.

* * *

»Siromaku smo dali rož dovolj, ker razen rož nismo imeli ničesar, zdaj pa se ozri ter izprašuj, kdo mu bo dal kruha!« pravi lepo Cankar v »Beli krizantemi«.

Kruha potrebujemo! tako se glasi klic delavnega ljudstva na Slovenskem. Bodite trdno prepričani, ta klic bo vedno glasnejši, neudušljiv, trobenta nezadovoljnosti bo čedalje glasnejša, zakaj nezadovoljnost se na dolgo ne dá omehčati z lepimi besedami in paradami.

Naše industrijsko in obrtno delavstvo je glede svojega gmotnega staleža še daleč zadaj. Ne s siromaštvom, z besedo se bori. Kdo danes pospešuje njegov boj resno? Ali rodoljubarstvo, ki ne vidi ničesar, ker je neprestano solzno. Kvečjemu se najde kak politiški naivnež, ki vidi v dosledni poti delavskega boja zgolj brezsrčni terorizem. Ta delavska beda doslej naši ofi­cielni siti javnosti ni bila nevarna, niti družabno niti politiško. Pa če od tu ne preti nevarnost, vstaja pač v drugem kotu. Polagoma nastopajoča socialno-agrarna kriza je bolj­jinbolj vidna. Slovenski poljedelec ljubi svojo zemljo neizmerno. Njemu ni do prašnega dela po tvornicah in delavnicah, ker preveč ljubi poljedelsko produkcijo zaradi prostosti in neodvisnosti, ki jo v nji uživa. Ta trdna in neomajana želja po lastni zemlji je rodila neko gospodarsko posebnost: splošno razširjeno zvišanje zemljiške vrednosti. Poljedelci, ki se vračajo iz prekmorske industrijske Amerike, gredo navadno naravnost na deželo. Zemljišča, ki se mu je prikupilo, ne ceni; dá zánj, kolikor ima, če je treba. Kaj se je porodilo iz te psihologije? Povišek kapitalne vrednosti, ki ni v nobenem razmerju s čistim doneskom zemljišča. Vse to je znano.

To se zgodi na ta način, ker je premalo zemlje na ponudbo. Večji ali srednji posestnik prostovoljno zelo nerad proda; tudi ne, če je sila. Kredit je postal pristopen, odkar se je ubilo oderuštvo, srce malomeščanskega liberalizma. Povpraševanja je torej mnogo več, nego ponudb. In tako mali kmet ne more zadostiti svojemu hrepenenju po zemlji. Vedno manj posestnikov, več delavcev je

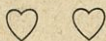
končni rezultat te naše gospodarske tendence. Naravno pa je tudi, da se višajo mezdne plače poljedelskim delavcem. Saj ti imajo zaslužka le o poletnem času, pozimi pa žive na kredit in ob stradanju. Druga posledica tega je, da se tista majhna posestveca kajžarjev bolj in bolj zadolžujejo. Ta dolg, ki tirja obresti neusmiljeno, zahteva večjega zaslužka; če ga v domovini ni, je izselništvo zadnja rešitev. In število izselnikov zelo narašča. Med tem se neprestano pomnožuje napetost med večjimi in malimi posestniki. Že se kaže to nasprotje pri raznih občinskih volitvah na deželi, kjer mnogokrat ne odločuje politiška pripadnost, temveč zgolj razlika med bogatini in zemlje lačnimi.

Neutešljiva želja po pridobitvi zemlje in nemožnost ti želji zadostiti, zahteve po višjih mezdah ob času košnje in žetve, socialno nasprotje med bogatimi in revnimi posestniki, vse to so znaki neutajljive agrarne krize, ki prihaja pri nas na dan. Ta socialno-agrarna kriza se ne bo dala potlačiti, niti zakriti, ampak rodila bo slejaliprej družabno gibanje, ki bo novo. Vsako družabno gibanje pa je tudi socialno, ki se bo hotelo uveljaviti gospodarsko in politiško. Gibanje bo našlo jako ugodna tla: Izboljšano splošno ljudsko izobrazbo. Na Slovenskem ni danes nobene politiške stranke, ki bi imela gospodarski program glede te silno široke mase slovenskega ljudstva. Nejasno je vsepovsod, kam ima iti konkretni cilj. Govori se sicer že, da čaka poselsko vprašanje rešitve. Toda pozablja se, da je poselsko vprašanje samo košček v verigi te nastopajoče krize. Ni se mi mogoče odtegniti misli, da pomenja ta rešitev — kakor sem že enkrat povedal — tudi dotaknitve lastninskega vprašanja. In socialno-agrarna kriza ne pomenja v temelju nič drugega, kakor razrešitev lastninskega vprašanja.

Cilj danes ni jasen, dasi se v praktičnem življenju že pojavljajo dvomi, kod in kam, da se pride na pravo pot, ki vodi do družabne in socialne zmage. Nepoznanje zelo kompliciranega družabnega in socialnega položaja te

široke plasti našega ljudstva, vodi v zmote in nejasnosti. Zato molk, ki bi sicer ne bil razumljiv. Tako se mi dozdeva, da bo ta splošna lakota po pridobitvi zemlje vodila na pot zadružništva pod državnim varstvom. Misel poljedelskih produktivnih zadrug bo končno tudi na Slovenskem pronicnila do površja, ker je ta oblika edina zmožna resnega dela pri uravnavi lastninske zmede. Kakor so morala nekdanj pasti graščinska posestva, da se je dobilo zraka za kmetsko odvezo, tako bo naravno tudi sedaj se ponovila zahteva po ekspropriaciji zemlje, v kolikor služi le v zapravljanje rente raznih bogatašev. Če pa je bila nekdanj ta delitev individualistična, je sedaj gotovo, da v bodoče ne bo več. Socialistična misel skupnosti bo rodila ne skupni konsum, pač pa mora voditi v skupno produkcijo. In v ti smeri pomenja dosedanje slovensko zadružništvo šele pričetek nadaljevanja.

Vsaka resna socialna in družabna misel vodi do radikalne družabne reforme.

5. Prepir o ženskah.

Ženska emancipacija.

Kadar besedičimo o popolni enakopravnosti med spoloma, čestokrat naletimo na absurde besede.

Zakaj tako?

Mislim, da zato, ker večina ljudi živi v zmotnem prepričanju, da bi se dalo »žensko vprašanje« rešiti kar ex offio. Prerado se namreč pozablja, da problem žene kot enakopravnega družabnega bitja, razteza svoje korenike tako na široko in na globoko v našo splošno družabno organizacijo, kot vseobče socialno vprašanje meščanske družbe sploh.

Vprašanje o ravnopravnosti žene in moža je pravzaprav le majhen delec celotnega ženskega vprašanja. Ampak že ta mali in površni delec nam zadostuje, da lahko spoznamo kompliciranost ženskega vprašanja vobče.

Prvo kar moramo pri tem vedeti in priznati je to, da je žena za človeško družbo nujno potrebna, da je človek in da je o s e b a. Nič več, ampak tudi nič manj. Ona je socialno živeče bitje. Že kot taki ji gre priznanje enakopravnosti.

Žensko vprašanje se je zajedno s socialnim vprašanjem pojavilo na površju vsakdanjega življenja. Vendar pri razmotrivanju ženskega problema s stališča družabnega raziskovalca ne smemo ženo jemati le kot spol, temveč tudi kot družabno živeče bitje.

Primerjajmo za poskušnjo dve ženi, eno bogato in dobro vzgojeno, drugo revno, s pomanjkljivo vzgojo, ki se mora vsaki dan boriti za svojo družabno eksistenco.

Kaj hočete ti dve?

Prva se hoče iznebiti moževega vpliva, v katerega jo oklepa zakon in postava. Njen cilj je: Enakopravnost z možem! Druga?

Ona ima, recimo, pravico proste volitve ljubezni, ima pravico študirati in doseči, kar je danes sploh mogoče doseči i. t. d. Toda vsega tega ne zmore, zakaj pred njeni prosti korak je postavljena stena. Ona mora temveč v tovarno, k šivilji, modistinji, v kakršenkoli obrat. Tam postane zoprni konkurent možu, ki jo vsled tega zasovraži.

Skratka: Ako hočemo karkoli popraviti in reformirati, moramo svoj predmet poznati. Žena je družabno živče bitje. Če hočemo njen položaj spoznati, — moramo preiskati družbo v kateri živi. In v kakšni družbi živimo? Ne lovimo cilja tam, kjer ga bomo zaman iskali, temveč sezimo naravnost pod odejo. Naša družabna organizacija, pod katere vplivom živimo, sloni na izraziti kapitalistiški gospodarski osnovi. Ta kapitalistiški družbeni sistem pa deli ljudi — kakor vemo iz narodno gospodarskih proučevanj — na dva neenaka dela: na gospodujoči in služęči del.

Ako to spoznamo in priznamo, smo prišli do mrtve točke.

Žena, ki se ji v današnji družbi dobro godi, ki ji je omogočeno se udati razkošju in uživanju in lepoti n o č e biti enakopravna z ženo, ki se neprestano bori s pomanjkanjem in bedo v skrbi za svoje golo življenje.

Proklamirajmo torej enakopravnost žene z možem! Učinek? Učinka ne bo nobenega, ker s tem, da smo proklamirali in dekretirali to namišljeno enakopravnost in odpravili vse navidezne predprave moškega spola, nismo dosegli nobene bistvene izpremembe. Le peščica ženâ gospodujočega razreda se bo čutila počaščeno — s praznim lišpom!

A materialistiško čuteči svet — ne dolgih obrazov, prosim! — uči, da ima le resnični užitek neko vrednost.

Kaj sledi iz teh izvajanj?

Socialni položaj žene je treba spremeniti!

Da se more uveljaviti enakopravnost med ženo in možem, je treba najprej premagati družabni — ali če hočete — razredni razloček med ženo in ženo. To pa je absurdnost. Če hočemo doseči ta cilj, moramo najprej ozdraviti družbo, odnosno jo tako popolniti, da stopi na mesto razredne ločitve in razrednega boja — družabna harmonija.

Boj za žensko družabno enakopravnost torej logično pomenja boj kapitalistiško organizovani družbi in buržoaznim umstvenim dokazilom ter duševni površnosti današnje meščanske družbe. Prihajamo torej do zaključka, da je zveza žene in proletariata naravna, morda celo potrebna.

To je punctum saliens »ženskega vprašanja«.

Med moškim spolom ima ženska emancipacija odnosno enakopravnost dovelj nasprotnikov. Na spomin mi prihajajo dijaški nemiri na neki nemški univerzi. Dijaki so vznemirjeni protestirali proti svojim kolegijam na medicinski fakulteti. Zakaj? Morda iz zavisti, morda je bila njihova stanovska čast užaljena? Dvomim.

Dijaki so zapopadli, da jim utegne žena postati v življenju nepriljubljeni in nezaželeni konkurent. Torej gmotno bi bili oškodovani. Ali ne gleda tudi tovarniški delavec svoje stanovske kolegije po strani? Tudi!

Primimo stvar kjerkoli hočemo in zavijajmo jo kakorkoli se nam poljubi — vedno prihajamo zopet do mrtve točke, ki ne moremo čez njo — do razmer v katerih živimo. Stremljenje po ženski enakopravnosti je nekaka os, okolo katere se vrti želja in volja po izboljšanju današnje družabne organizacije.

Družba v kateri je svobodna, neomejena gospodarska konkurenca regulativ vsega družabnega življenja, ne more izvesti ne bistvene in tudi ne zgolj formalne enakosti

med obema spoloma. Zakaj tam, kjer vlada reklo: homo homini lupus, je sleharna emancipacija nemogoča. Tam je celo mogoče, da ima prvi neumni mladenič večjo pravico kot pa recimo gospa Staël ali Ellen Keyeva.

V tem nezdravem razmerju temelji tudi prostitucija. Prostitucija je nujen produkt družbe. Kadar izkoreninimo prostitucijo, ki jo kapitalistiška gospodarska osnova naše družbe s svojim pritiskom in s svojo vzgojo naravnost goji, takrat lahko rečemo: Družba se je izpremenila ne samo na zunaj, ampak tudi v svojem temelju, v svojem bistvu. Takrat ne bo treba nobenih zakonov, nobenih dekretov, nobenega parlamenta: Ženska enakopravnost bo sama našla svojo pot in svojo zmago.

Toraj manj morale in manj dvojne morale; zakaj tu se skriva polno perišče družabne hinavščine!

Danes, ko se družba ponaša s svojo svobodomiselnostjo, kakor se ni ponašala še v nobeni dobi človeškega rodu, je Mamon premagal in usužnjil Amorja. Prijaznosti in kompromisov med njima ni. Ali se odločimo za enega ali zavržemo drugega!

Žensko enakopravnost pa je dotlej lišp, ki si ga zaradi zunanje formalnosti želi od uživanja utrujena, v luksurioznem razkošju živeča, po vednih izpremembah svoje okolice in po senzacijah hrepeneča — bankirjeva dama!

Družabni razvoj in žena.

Že v šestnajstem stoletju je fevdalna družabna oblika začela omahovati pod udarci mladega, svežega, revolucionarnega kapitalizma.

Fevdalna oblika družbe je temeljila v kmetskem in rokodelskem proizvodnem načinu. Proizvajanje je bilo združno organizovano. Način proizvodnje je vplival tudi na duševni razvitek ljudi; kakor danes, tako je bilo že

pod fevdalizmom vse javno in zasebno življenje zrcalo gospodarskega in gmotnega razvitka.

Polagoma se je pripravljala globok preobrat. Že v štirinajstem stoletju najdemo po nekaterih severnih italijanskih mestih podjetja s kapitalistiškim načinom proizvodnje. Podjetja so se industrializirala. Italija je pravzaprav rodila kapitalizem. Kajti tudi italijanska trgovska mesta so bila prva, ki so se vsled svojega naglega razvitka najprej rešila ozkosrčnega fevdalizma. Italijanski trgovec je privažal v svojo domovino iz daljnih tujih dežel razne sirovine in jih doma pretvarjal v porabne izdelke s pomočjo svobodnih in plačanih delavcev. Ta način proizvodnje je trčil ob ovire. — Mnogokrat ni bilo dobiti pripravnih svobodnih delavcev, ki bi bili prisiljeni prodati svojo delavno moč podjetniku. Bistvo tega novega proizvodnega načina je zahtevalo svobodnega delavca. Ne morda zaradi tega, da bi mogel ta novi človek - producent to svobodo sam uživati, temveč zaradi tega, ker je bila potrebna njegovemu gospodarju in novemu podjetju. Novi proizvodni način je torej zahteval svobodne ljudi - delavce za to, da so mogli gospodarsko vladajoči ljudje to izrabiti za sebe. To je bil temelj mladega kapitalizma in njegovega cilja: Izkoristiti vse za sebe.¹

Dasi tedaj kapitala v današnjem pomenu še ni bilo, vendar je bil zbran že trgovski kapital. Ta kapital pa je razbijal stare življenjske oblike. V šestnajstem stoletju sta si bila fevdalizem in kapitalizem že očitna nasprotnika. Zahteva kapitalizma po svobodi je kmalo našla odmev v rokodelskem stanu. Obenem se je tudi v učenjaških glavah izvršil preobrat. Rodil se je humanizem, ki je protitežiral monarhistični absolutizem, razvijajoč se paralelno

¹ V kolonijah je bil razvoj kapitalizma odvisen od osebne sužnosti. V južno-ameriških plantažah je bila osebna sužnost pogoj njihovega obstanka in razvitka. Ta sužnost pa je bila strašnejša in ostudnejša od fevdalne odvisnosti. Tudi v Evropi je bila osebna odvisnost za razvoj kapitalistiške produkcije v začetku potrebna, ravnotako, kakor pozneje sužnost v kolonijah. Primerjaj: Karl Marx, Kapital I. (Fabrikant und Bojar). Vendar je bistvo kapitalistiškega proizvodnje pozneje rabilo „svobodnega delavca“.

s kapitalizmom in ki je dosegel svoj vrhunec v izreku Ludovika XIV.: »Država sem jaz!«

Razlika med kmeti, rokodelci in deloma meščani na eni strani in plemstvom na drugi strani, je v dobi novega načina proizvodnje sprejela novo obliko. Na mesto naravnega gospodarstva je stopil denar. Naturalije se ni moglo prenašati daleč po svetu in jih ne pošiljati v oddaljene kraje, vsled primitivnih prometnih zvez. Denar pa je hitro potoval in brez težav; bil je za menjalni ekvivalent pripraven in je imel sploh prijetne lastnosti. Z razvitkom kapitalizma je rasla tudi moč denarja.

Kapitalizem je rodil nove ljudi: Proletariat. V gospodarskem oziru je proletarijat hodil po stopinjah nekdanjega antiškega proletariata, četudi je bila družabna pozicija modernega delavca drugačna od one antiškega delavca. Industrija je zapričela in rodila ceneno tovarniško delo v velikem štilu. Razloček med delavcem in kapitalistom, ki je vedno brezobzirneje izrabljeval dozdevno delavčevo svobodo v svoj prid, se je večal in širil.

Nastala je doba razrednega boja.

* * *

Novi proizvodni sistem je rodil tudi nove misli. Vsebinska pa se je — naravno — menjavala mnogo hitreje nego zunanja oblika. V Italiji se je vsled trgovine z orientalskimi deželami spoznala stara helenska literatura, ki je novemu materialnemu in duševnemu življenju vstrezala mnogo boljše ko rimska. Gospodarstvo se je iz fevdalnih vezi razvilo v svobodnejšo kapitalistiško obliko in nov svetovni nazor se je bojeval s starim.

Ta družabni proces je mogočno vplival tudi na razmerje med spoloma in na rodbinsko življenje sploh.

V prvotni komunistički družabni organizaciji je bila žena zelo vpoštveni družabni ud, kajti skupnost je bila od njenega dela ravnotako odvisna, kakor od moškega. V javnem življenju sta si bila mož in žena enaka. Patriarhalna srednjeveška družina je imela že drugačno lice.

Žena je bila sedaj družabno docela izolirana. V javnem življenju je bila nepoznana reč, v družini pa je bila dekla svojega moža. Čim so izginile tradicije prvotnega komunizma, je padel tudi vpliv žene. Vzdrževanje hišnega gospodarstva ni bila več zadeva skupnosti.

* * *

Vsled novega družabnega razmerja, je postalo tudi plemstvo ekonomsko nepotrebno. Večina plemstva je vsled potratnosti, ki je prihodom kapitalizma zavlada na plemiških in kraljevih dvorih, ubožala. Kralj je z veseljem gledal potratnost, luksurioznost plemstva. Upal je, da še vsled tega poveča njegova absolutistična moč. Na nevarnost, ki je tudi njemu pretila, ni mislil. Kmalo niso ne kralju in ne plemstvu zadostovali dohodki iz njihovih posestev. Sedaj je moralo pomagati obogatelo meščanstvo in čas, ko postane kralj s plemstvom vred odvisen od meščanskega kapitala, ni bil več daleč.

Meščanstvo se je svoje gospodarske moči zavedalo in je bilo ponosno na svoj kapital. Meščanski pisatelji so se naravnost norčevali iz rapidnega propadanja plemstva, ki je postalo gmotno odvisno od bogatega, sitega meščana. Lep dokument tiste dobe je slavni »Don Kišot«.

Velika francoska revolucija je rodila vprašanje: Ali ostane kraljestvo orodje plemstva, ali pa se podvrže kapitalu? Kapital je zmagal. Kot viden znak te zmage, je bila odsekana glava Ludoviku XVI. Kmalu je nov, silnejši car prevzel kraljestvo brez kralja, ali kakor so ga zvali idealisti »meščansko republiko«. Da ni prišel genialni Napoleon, bi prišel najbrže kdo drugi na površje. Temeljev za pravo ljudsko republiko tedaj še ni bilo. Zmage meščanov so bile zmage kapitalizma. Še enkrat, leta 1830, je zmagal kapital s pomočjo »svobodnega« delavca nad plemstvom. Proletariat je postal zadnja in najsilnejša funkcija meščanske kapitalistiške družbe. Od antikega proletariata se je razločeval v tem, da je imel oni še en sloj pod seboj, ki ga je izrabljaj in izkoriščal, dočim današnji proletarijat tiči na popolnoma golih tleh.

Zato je njegovo hrepenenje po enakosti, po harmonizaciji družbe, razumljivo.

* * *

Prej je bilo posamično hišno gospodarstvo ekonomska nujnost nižjih stanov: kmeta in rokodelca. S posamičnim hišnim gospodarstvom pa je ozko zvezan tudi posamičen zakon. Niti kmet, niti obrtnik ali rokodelec ni mogel svoje obrti uspešno izvrševati, če ni bil oženjen. Kakor sta obrt in kmetija v svojem gospodarju imela vodnika, tako je tudi hišno gospodarstvo, h kateremu so spadali hlapci, dekle, pomočniki kot družinski članje, potrebovalo gospodinjjo — voditeljico, ki je — naravno — bila tudi gospodarjeva žena. Ta dva sta bila drug za drugega potrebna, nujna, četudi je bila možu dana vrhovna oblast.

Drugačna pa je bila stvar pri mestnem juristu, zdravniku in posebno pri trgovcu. Tem ženitev ni bila ekonomska potreba. Z njihovega socialnega stališča jim je bilo enako, ali so se oženili ali ne. Tak človek se je oženil, ako se je zaljubil. Če je potreboval denar, se je oziral za bogatimi nevestami, kakor to opažamo še danes. Ta juristova, zdravnikova, trgovčeva žena pa ni sama opravljala hišnih del. — Za taka dela si je najela socialno slabejšo žensko. Del ženske emancipacije leži v emancipiranju od posamičnega hišnega gospodarstva.¹ Meščanska žena se je od hišnega gospodarstva emancipirala na ta način, da je svoje delo naložila svoji soženi — proletarki recimo. To je bila osamosvoja z zaslužnjenjem svojega bližnjega.

Vsled te emancipacije meščanske žene pa je trpelo staro patriarhalčno družinsko življenje. Ta emancipacija se je izvedla ravnotako, kakor svoje dni v cesarskem

¹ Friedrich Engels, Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates.

Rimu. Potrebna delavka se je sprevrgla v nepotrebno izkoriščevalko. Tako emancipirana žena se je sedaj pečala tudi s stvarmi, ki so bile »neženske«; uprla se je starim tradicijam. Tudi je hotela govoriti v javnosti; toda smejali so se ji, ker je bila osamljena. Vsled teh razmer so bile »emancipirane« žene svobodnejše, ustvarile so nove šege in navade. Na dan so prišle stvari, ki so korumpirale družinsko življenje. V tem trenutku pa je bila tudi pobita svetost in brezpogojna nujnost rodbine ter posamičnega hišnega gospodarstva.

Razvoj kapitalistiške družbe je neprestano napredoval in ustvarjal nove ekonomske in družabne potrebe. Brez tega napredka bi se vladajoči meščanski sloj ne mogel vzdržati na višini. Taka ekonomska potreba in sila je n. pr. prostitucija. Nemogoče je prostitucijo ubiti, ker jo socialne razmere kapitalistiške družbe nujno provocirajo.

Kapitalizem ne pade nikoli in če socialisti trdé, da bodo vrgli meščansko - kapitalistiško družbo, moramo to tako razumeti, da hočejo s pomočjo slojnega boja pospešiti razvitek kapitalizma v kolektivismu.

Rekel sem: V meščansko - kapitalistiški družbi je ženska emancipacija in emancipacija sploh mogoča samo na ta način, da svoje breme odvalimo na svojega bližnjega. Ženska emancipacija v meščanskem smislu je mogoča le tako, da se del ženskega sveta oprosti vseh socialnih vezi na račun drugega dela.

Pred nami je torej zazijalo brezno. Kje je most čez to brezno? Tega mostu danes še ni. Cilj je: Splošna ženska emancipacija. Ne samo ženska — obče človeška emancipacija. Kako se emancipira, osvobodi delavski sloj, je važno vprašanje za ženo. Delavsko in žensko vprašanje sta namreč vzajemna.

Pismo.

Draga Matilda!

Prisrčna Ti hvala za ljubeznjivo pismo. Čitala si nekje moje misli o »ženskem vprašanju« in te misli Te niso zadovoljile. Razumem! Prisrčna Ti hvala tudi za Tvoje odkritosrčne besede. Preveč banalnosti si našla v mojih nazorih — tako čitam med vrsticami Tvojega ljubeznjivega pisma. Ti, ki nisi nikoli poznala banalnih skrbi pomanjkanja in gmotne bede, me ne moreš razumeti, in če bi me hotela razumeti in mi pritrditi, bi se izpostavila mučnim udarcem lastnega egoizma. Oprosti mi odkrito besedo: Navadno se najde malo resnično globokega duševnega življenja tam, kjer se prešerno šopiri preobilen blagostan. Izpoznanje sebe samega, raziskovalna misel, odkod in kam gre naša pot, ni sad vsakdanje brezskrbnosti in brezbržnosti.

Saj je resnično: Resnični individualni užitek je naš smoter. In vendar si ne morem predstavljati hujše banalnosti, kot je na priliko — polni trebuh. Gmotna beda milijonov, grehi prostitucije, družabni grehi sploh — imajo svoj glavni pritok v grdem, razbrzdanem individualnem egoizmu. Tu najdemo prvotno misel kapitalistiškega odeduštva, ki je zavrgla človekovo pravičnost kot družnega bitja, zavrgla in poteptala tudi vrojeno nam ljubezen.

Propaganda po »ženski emancipaciji« Te je povsem zmedla. Vedno in vedno zopet govoriš o teptani pravičnosti, o neki enakopravnosti intakodalje.

Poznam Te. Tvoj zakon je srečen, Tvoj mož je bogat, sploh, Ti uživaš srečo, ki ni bila dodeljena vsem. Vendar si nezadovoljna. Meni očitaš ozkosrčnost, moški egoizem, prirojeno hrepeneje so nadvladi. Pozna se Ti, da živiš v nekakšnih družabnih dvomih in da se v svoji duševni negotovosti in nejasnosti opiraš zdaj tu, zdaj tam. Svojega moža ljubiš in mu očitaš nadvlado, tiranstvo, krivičnost. Zakaj? Ker vlada! Koga! Tebe!

Te nadvlade se hočeš rešiti.

Genialni Multatuli pravi nekje:

»Toda kdo vladaj potem? Odgovor je zelo preprost:
Nihče ne bo vladal.

Dobro! Toda komu pripade največji vpliv?

No . . . tistemu, ki ga bo zaslužil.

Prav dobro, toda . . . kdo ga bo zaslužil?

Tisti, ki je kot človek najbolj razvit. Spol ima pri tem tako malo opravka, kot barva las.«

Tako Multatuli, ta ženski ljubljeneec.

Jaz pa Ti naj povem tole:

Duševni dvom je otrok človeške nejasnosti; spoznana resnica, ki je duševna jasnost, ne trpi dvomov in omahovanja. — Da preidem torej naravnost na Tvoja, predme vržena očitanja, ki temelje v tem, da zagovarjam slojni boj, mečem moderno žensko vprašanje z delavskim vprašanjem v en koš in tako odrivam rešitev ženskega vprašanja v nejasno, megleno daljo, naj še najprvo prosim, da si zapomniš mojo že ustmeno izgovorjeno izpoved: »Emancipiranih« ženâ nimam rad!

Zgražaš se nad delavskim slojnim bojem. Kot podjetnikova soproga dobro poznaš njegove praktiške posledice. Pozivaš se na krščanstvo, ki slojnega boja baje ne trpi. Četudi se jasno ne izražaš, Te vendar dobro razumem. Res, krščanstvo hrepeni po neki čudovito lepi družabni harmoniji. To hrepenenje je že staro. Torej nobena novost. Mnogo modrosti je v tem hrepenenju. Že stari pogani, če se ne motim tudi spoštovani gospod Aristotel, so se zavzemali za družabno simfonijo. Ne enakosti, ravnopravnost in enakovrednost so hoteli. In vendar so tudi gospodje pogani imeli sužnje; prodajali in kupovali so jih!

Več resnosti! Ti proglašáš slojni boj za nekak družabni zločin. Prav! Slojni boj, nalašč in brez potrebe uprizorjen, bi bil neumeven, bil bi celo družabni zločin. Vendar pozabljaš, draga Matilda, da slojni boj naše družbe ni umetna cvetlica, ampak da je iz resničnega

življenja porojen. Torej je nujen, morda potreben in nezadržljiv. Naši kapitalistiški družbi manjka harmonije, ona niti od daleč ni podobna simfoniji. Če bi v tem oziru hotel primerjati kapitalistiško organizovano družbo, z njenimi vzroki in posledicami, tedaj bi jo primerjal močno razglašenemu klavirju.

Slojni boj ne more biti sam sebi namen. On ima služiti zgolj dobremu namenu na ta način, da odstrani in poseka hude izrastke kapitalistiško organizovanega individualnega egoizma. Ti se zgražaš nad »nadvlado« svojega dobrega moža. Kapital je res tiran in zoper njegovo nadvlado nastopa zavest slojnega boja. Sila proti sili.

Morda Ti je sedaj jasneje, da žena, ki je prisiljena stopati po ozki poti slojnega boja, ne more biti s Teboj enakih misli. Njej, ki je delavka, kontoaristinja, je rodbinsko življenje zgolj solnce, ki iz daljave gleda vanj. Tebi je dano biti zgolj žena, mati, hišna gospodinja . . . Kaj hočeš še? Ali morda hrepeniš po tem, da dobiš vsakih par let enkrat tiskan listek, ki Ti daje dovoljenje, se vdeležiti volitev v zakonodajo? Meni te vrste sufragetke ne imponujejo. Ali Te bo morda ta malenkostna zunanost utešila, Ti dala ubrano duševnost? Ne veruj frazam! Priznam Ti pravico se bojevati proti družabnim predsodkom napram ženskemu spolu. Kakšni so ti predsodki? Poznaš jih; jaz Te le zagotovim, da so ti močno razširjeni družabni predsodki navadno plod umazane duše. Kultura, ki neprestano raste in se večja kakor povodenj, ubija ljudi, ki vidijo v ženski zgolj spol.

Nasprotno pa priznavam ženi - delavki, proletarki, pravico se tudi socialno uveljavljati. Njen boj gre v prvi vrsti za tem, da se odstrani umetna razlika med moško in žensko delavno močjo. Ta žena imej ne le kot oseba, ampak kot potrebna delavna moč besedo v javnem življenju in sama naj odloči, kakšen bodi njen življenjski poklic, ki ga vtemelji na svojo individualno zmožnost. Predsodek je, da so gotove poklice zmožni opravljati le moški. V tem predsodku odseva umazana egoistična

konkurenca med žensko in moško delavno močjo. Volilna pravica za ženske pri tem ni noben bistven postulat. Zahteva po volilni pravici za ženske le dokazuje, da je ponekod kapitalistiška produkcija spravila tolikšno število ženâ pod svoje okrilje, da se žena čuti tudi že kot socialno živeče bitje. Kot socialno živeče bitje in kot delavna moč zahteva žena ravnopravnosti. Hoče, da jo smatramo za več, kot zgolj spolno figuro.

* * *

Kako vtemeljuješ Ti svojo zahtevo po ravnopravnosti? Stari Bebel je dokazoval enakovrednost žene z možem (sarkastično!) tudi z množino možganov. Jaz nisem za take reči. Tudi nimam nobenih idealov glede ženskih možgan. Tako se mi dozdeva, da ženska navadno v duševnem naporu ne dosega moškega. Ženska je umno bitje, enakovredno socialno bitje. Oprosti mi to: Ženska in ideja si nista pobratima. Ona je pridna učenka, izborna delavna moč, toda njeni duševni sili navadno primanjkuje izvirnosti. Meni se zdi, če bi bilo drugače, bi imeli na svetu preveč mrzlih ženâ, brez gorkote, brez ljubezni, brez požrtvovalnosti.

Ni Tvoj cilj, draga Matilda, postati razgreta politiška agitatorica. Ostani mati, skrbeča vzgojiteljica, posebljena ljubezen. Pusti, da Tvoj mož išče mrzlo misel in jo uveljavlja, Ti pa si ohrani — ljubezen. Raje Te imam kot lepo in krasno ženo, skrbno mati, ljubečo vzgojiteljico in gospodinjo, kot pa strastno »emancipiranko«. Tudi te pravice Ti ne odrekam, ampak lepše je tako, kakor je sedaj. Sedaj se mi dopadeš. Kje bi bila sicer Tvoja gorkota in Tvoja lepota? Lepota nas vodi, z njo zmagujemo, z njo se dvigamo iz blatnih mlakuž nižine. Lepota je najvišji dar razumne nature. Ti si lepa. Naj živi lepota!

Kako se imaš s svojimi deklami?

Socialni problem „Magdalene“.

I. S. Machar je znan moderni češki pesnik, ki je modern tudi v tem oziru, da dobro pozna življenje moderne meščanske družbe. Kot socialni mislec razkriva prikrite rane naše moderne kulture.

Znamenit je njegov roman v verzih »Magdalena«,¹ ki ga nam je v slovenščino prevedel Anton Dermota, sam dober poznavatelj češke literature in poseben Macharjev prijatelj.

Naj opozorim na nekatere socialne probleme, ki sem jih našel v I. S. Macharjevi »Magdaleni«. Machar se je v tem sijajnem romanu dotaknil najdelikatnejše rane moderne meščanske družbe, tako silno razvite prostitucije. Prostitucija je socialni problem. Temelji na dveh podstavkih: Na razširjeni bedi brezpravnih mas in na buržoaznem nazoru o svetu, o družini in o ženi kot socialnem bitju in družabni činiteljici.

Ne samo vsled umetniške vsebine, še bolj zaradi globokoumne odkritosrčnosti vživa »Magdalena« svetovno slavo. Machar z brezobzirno in sijajno satiro razkriva lažnjivo st moderne kapitalistiško razvijajoče se družbe. Ta družabna laž — je naša morala. Buržoa ima dvojno moralo, s katero lahko opravičuje in zagovarja vsa svoja dejanja in nehanja. Z njeno močjo in potuhnjeno brutalnostjo se zgraža nad svojim bližnjim vsled dejanj, brez katerih sam ne more živeti. V »Magdaleni« je narisana veliki boj bivše prostitutke s to lažnjivo družabno moralo, boj za osvoboditev bednih in nesrečnih, ki imajo pošteno voljo, vrniti se zopet v pošteno življenje. Machar s pogumom idealnega revolucionarca razkriva intimnosti našega moralnega propadanja. Moralno propadanje moderne družbe provocira korupcija kapitalistiško organizovanega življenja in brezobzirna ošabnost mogočne denarne

¹ I. S. Machar: Magdalena. Poslovenil A. Dermota. Ljudska knjižnica I. zvezek. Cena 2 K.

buržoazije. Umetno ustvarjene meščanske stranke bijejo boj zgolj vsled osebnih mrženj posameznikov, izkoriščajoči zaslepljenost in neumnost ljudstva. Obrekovanje in blatenje ljudi boljše vrste med seboj, veliko in uničujočo težo »očetovskih pravic« propadlega individua, izkoriščujočega svojo bedno hčerko, ki mora služiti svoj vsakdanji kruh njemu in sebi v javni hiši, frazerstvo »narodnih voditeljev« in bistvo ustanov, ki se rode v tem blatu vseobče moralne pokvarjenosti moderne družbe — vse to nam plastično opisuje silno pero Macharjeve muze v »Magdaleni«.

Machar sam je zastopan v lepi češki literaturi z resnično lepimi deli. Njegovi sijajni feljtoni, kipeči od satire na politiške, gospodarske in družabne razmere, so znani tudi preko mej njegove ožje češke domovine. Ravno v tem se odlikuje Machar pred pesniki naše dobe, da je ljudski in socialni pesnik, ki zasleduje življenje tudi v njegovih temnih globinah.

Oglejmo si torej socialni problem »Magdalene«. Ne glede na to, da je Machar v popisovanju s svojo široko, izrazito plastiko sličen Zoli in je torej resnični umetnik, je »Magdalena« literaren pojav, ki po svojih globokih mislih spominja na učenega in raziskujočega sociologa.

Glavna junakinja romana — Luci — je izginila v blatu prostitucije. Krive so bile žalostne rodbinske razmere. — Prostitucija je plod kapitalistične družbe, ki ima za družbo isti pomen, kakor militarizem, policija i. t. d. Prostitucija je povesod doma: v nizkih kočah in mestnih palačah, kajti enake socialne razmere rode enake socialne pojave. Prostitucija je torej last družbe! Njen glavni sedež je tako veseli Pariz, kakor Dunaj, ruski Petrograd, nemški Berolin ali pa krščanski Rim in vsa mesta od severa do juga; prostitucija je mednarodna družbena ustanova. Ona ima svoje lastne postave, svoja predmestja, svoje rojstne kraje, svojo policijo, zgodovino, literaturo, ječe in bolnice. Njen glavni vir so bakhanalije in orgije premožnega sveta. Prostitutka torej subjektivno ni odgovorna za svoja deja-

nja, temveč družba, katera jo je rodila in potrebovala. In taka prostitutka je bila Luci.

V javni hiši jo najde mlad buržoa Juri, ki se je usmili in reši. Kako je prišel do tega sklepa, to je stvar psihologov. Sedaj se pričenja boj vlačuge Luci za obstanek med buržoazijsko družbo, ki ga opisuje Machar z zgovornostjo Dostojevskega. Ta družba pa, ki je rodila prostitucijo, ki je zakrivila bedo Luce, sedaj ne vidi v nji človeka, temveč le — bivšo vlačugo. V tem tiči genialna misel Macharjevega peresa, katere rešitev pomenja tudi rešitev tega boja za priznanje človečanstva. Juri ne ljubi Luci in ne zahteva od nje ničesar, on smatra za svojo poštenost, rešiti jo! Toda družba se mu smeje in ga smeši. Pred temi ljudmi sedaj beži Juri s svojo Luci iz velike Prage v malo mesto, hoteč se iznebiti izkušnjav družabne morale. Pa tudi tu se kmalo razkrije njena trpka preteklost in on in ona postaneta predmet občnega zgražanja in obrekovanja. Kdo se zgraža? Bogate gospe in gospodje, ki varujejo družabno moralo, ki sami skrivaj prelamljajo zakon in zakonsko zvestobo. Denar je Bog teh ljudi, ki v resnici živijo po nazoru, s katerim se je tolažila Luci v težkih dneh svojega življenja:

Saj le enkrat smo na svetu,
kras je nam le enkrat v cvetu,
lice zguba nam starost —
aj, kje naša bo mladost . . .

Vsi živijo po tem, a priznati tega nečejo, ker tako velevala — družabna morala, ki je dvojna!

Juri je bogat mož; takega se lahko izrablja. Dve meščanski stranki ste v hudih bojih med seboj. Morda so splošna načela temu kriva? Morda napredek ali pa nazadnjaštvo? Kaj še! — Pred leti so bile doktorica, županja in sodnica velike prijateljice. Toda sodnik je bil prestavljen v drug kraj in doktorica in županja ste sedaj pridno dopisovali svoji prijateljici sodnici. Čez dve ali tri leta pa sodnica umre in njen mož, star satir, pošlje županji in doktorici velik zaboj, v katerem sta bila dva zavitka:

Zavitka

odpečatijo previdno:
pisma v njih so, sama pisma!
Doktorica tiste ima,
ki pisala jih žpanja
in obratno ...
Skoro bili bi se zbili ...

Moža, župan in doktor, sta se vsled tega seve tudi sprla med seboj, ustanovila vsak svojo stranko in izdala liste. Juri je postal kandidat doktorjeve, mladočeške stranke za državni zbor. On bo zastopal ljudstvo! Vsi ti ljudje pa, ene ali druge stranke, so bili enega mnenja o Luci. Sedaj je tudi čast kandidata Jurija zahtevala, da se loči od Luci in ravna z njo, kakor z vlačugo. Ko so vprašali Jurija, če je njegova ljubezen do Luci res samo platonična — v to niso verovali! — in jim je on to potrdil, mu je rekel vodja stranke, gospod doktor: Juri, ti so osel!

Tu je Machar zadel v živo. Dandanes žena nima nobenih pravic, moški vse. Ženska ne sme grešiti, moški pa lahko! Če se ženska vsled bede prodaja, je to grešno — po meščanski morali — če pa moški to blago kupi, to ni grešno, nasprotno, moški, ki odkloni izrabljanje ženske bede, velja za reveža na duhu. Da, ta morala gre še dalje. Danes je uslužbenih vse polno žensk po prodajalnah, pisarnah i. t. d., ki ne zaslužijo toliko, da bi se pošteno preživele. Gospodarji sami svetujejo v takih slučajih, naj si ženska pridobi prijateljev, ki ji bodo dajali postranskega zaslužka! Če bi se danes obelodanile vse ženske boljših slojev, ki se tajno prodajajo, bi morala takoj nastati socialna revolucija, ali pa bi se moralo ljudstvu odkrito priznati, da so današnji pojmi o časti in enakem sleparija. In tu nisem mislil na one ženske, ki pripadajo revnim stanovom. Evo morala! Nekemu agentu za ženitve sta pisala dva pruska višja častnika, da sta pripravljena se oženiti z bogato damo; na zunanost se ne gleda! sta rekla. »Midva seveda smatrava to za častno zadevo!« sta končala aristokrata.¹

¹ Die Frau und der Sozialismus, od A. Bebla.

Tako moralo je imel tudi zaščitnik uboge Luci, Juri. Ko se je zaročil z meščansko hčerjo, je hotel izkoristiti svojo »pravico« do Luci. Prišel je k nji, jo pričel poljubljati, ji odpenjati modrec, toda ona — bivša prostitutka! —

gnus jo trese, kakor da bi
segal vanjo rodni bratec . . .

Jetičen študent, »roter Jakobiner«, ji je že preje pravil, da jo buržoa ne bo pustil živeti pošteno, on gleda le náse. Ubil jo bo in vsakdo jo bo lahko onečedil s svojim blatom:

Buržoa nič ne odpušča,
ne pozabi nič. Oh, rad bi
vendar še doživel dobo,
ko se gnili svet njegov in
vredba njega vsa lažnjiva,
in prevara, glupstvo, zloba,
ko se to na kosce grudi!

Tolažil jo je, da v 20. letih bo drugače. Sedaj pa sta oba obsojena v tej družbi z lažnjivo moralo na smrt. Ko je Juri prijel Luci, ga je pahnila od sebe in zbežala. Nazaj se vrne v Prago. Tam strmi v Vltavo in strah pred družabno morilno jamo — sužnjim življenjem — jo za trenotek prevlada. En sam trenotek in peneči valovi reke jo odrešijo. Toda ne! Ona je še mlada, tako rada bi še živela. Nazaj gre v staro hišo. Brez pomoči družbe nima zadostne moči, da se obdrži na površju. Tam, kjer so okna vedno zakrita, zopet pozvoni; besede rdečega študenta so bile resnične, bitka je zanjo izgubljena . . .

Nad mestom se oglase zvonovi:

Ave Marija!

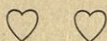
To je žalostna, a resnična zgodovina ženske, ki je padla in ki je obsojena na žalostno življenje in gnjusno smrt.

Vsakdanja povest.

Statistika je dognala, da se vsaka četrta prostitutka poskusi usmrtiti in da se vsaka dvanajsta tudi resnično usmrti. Prostitucija je družabna rana, ki se z nobenimi

moralnimi nauki ne dá odpraviti, zakaj ta priznana morala moderne kapitalistiško organizovane družbe je — laž. Machar ima zaslugo, da je brezobzirno razkril rane naše družbe, njeno gnilobo in njeno podlost. Kdor obožuje to lažnjivost in podlost, ta je sovražnik »Magdalene«; kdor hoče resnico, jo pozdravlja. »Magdalena« ni samo Macharjev evangelji, ona je evangelij nove socialne pravice in pogumne resnice!

Dobri ljudje, ne ustrašite se blage resnice, priznajte jo z menoj!

6. Vagabundi in ničvredneži.

Poglavje o otrocih.

Vprašanje o zanemarjeni, zapuščeni in pokvarjeni mladini je v prvi vrsti vprašanje družabne bede. Današnja družba je tako komplicirana; da ga ni socialnega vprašanja, ki bi se moglo obravnavati povsem samostojno. Kopičenje kapitala, razširjajoča se proletarizacija, alkohol, moralna propalost, zanemarjena in zapuščena mladina — vse ena veriga z brezštevilnimi členi, ki se sama podaljšuje v brezkončnost. — Ne le pri nas, po vseh kulturnih državah se silno hitro množi število zaradi hudodelstev obsojenih mladoletnih ljudi. Nimam pri roki tozadevne statistike, toda če se ne motim, je število radi hudodelstev obsojenih mladoletnih ljudi v Avstriji v enem desetletju naraslo za okroglo 70 odstotkov. Družba, odnosno država, mora prejalislej izpoznati, kaka nevarnost ji preti; zakaj vzroki tega propadanja so globoki. Tudi za hudodelstva in nasilnosti je treba vzgoje, dolgoletne in sistematične. Ta vzgoja je tu, in sedaj gre za to, odpraviti jo ter nadomestiti z drugo, boljšo in kulturnejšo, brez ječ in prisilnih delavnic.

Kje se rodi zanemarjena mladina? Ponajveč so to otroci zapuščeni od starišev ali prepuščeni sami sebi. Oče na delo, mati za zaslužkom in otrokov dom je cesta. Tam se zanemari, potem pokvari in prihaja z leti v nasprotje z zakoni. Mnogokrat, dá, ponajvečkrat so stariši zanemarjenih otrok alkoholiki, ljudje, izgubivši v bedi in alkoholu vsak moralični čut. Tako nam poroča sodnik

Milčinski¹ v svojem spisu n. pr. o slučaju Franceta T. Po smrti matere, ko ga je zapustil tudi oče, je prevzela skrb zanj občina. Pa kako! Da se je najedel, je moral deček sleharni dan na hrano k drugemu kmetu v vasi; zato je pa moral pomagati pri delu. Seveda se je mlada duša uprla takemu življenju, mrzila ljudi in se privadila samotarskemu potepuštvu. Izginilo je tudi veselje do šole in pouka, in zatekal se je tja samo časih — zaradi mraza.

Posebno preži propast na nezakonske otroke, za katere obstoje tudi posebne metode, da se jih spravi s sveta. Kako strašna je v tem oziru morala družbe, je znano. Par primer. Leta 1888. je n. pr. v Galiciji umrlo v najdenišnicah (večinoma nezakonski otroci) 31·25 odstotkov otrok; od onih, ki so se zaradi pomanjkanja prostora v najdenišnicah nahajali v privatni oskrbi, pa celo 84·21 odstotkov. Gotovo ni nič boljše v drugih deželah. Dasi umrje nezakonskih otrok vedno več kot zakonskih, je vendar gotovo, da jih tudi od onih, ki ostanejo pri življenju, propade pozneje gotovo 60 odstotkov, ker so bili pač prepuščeni zanemarjenosti, ki je mati vsega zla v individualnem življenju človeka. Umrljivost nezakonskih otrok je posebno bogato poglavje v tem vprašanju. Na Pruskem je umrlo n. pr. že v šestdesetih letih od nezakonskih otrok po 33·11 odstotkov, od zakonskih pa le 18·23 odstotkov. V Parizu je umrlo na 100 zakonskih 193 nezakonskih otrok in na deželi celo 215. Enako povsod.

Glede zanemarijene mladine se mora poudarjati, da je kriva ponajveč socialna beda in pomanjkanje vsakega nadzorstva. V spisih Milčinskega beremo, da je imelo ljubljansko okrajno sodišče v zadnjih dveh letih mnogo opravila s pekovskimi vajenci. Tu se dá gorenje trditve lepo utemeljiti. Komur so razmere v ti obrti nekoliko znane, se navedbam Milčinskega ne bo čudil. V času od

¹ Verwahrloste und entartete Jugend in Krain. Vom Gerichtsekretär Franz Milčinski. Laibach 1906. — Aus der Werkstatt des Jugendrichters. Franz Milčinski. Laibach 1910.

1. julija 1904. do 30. junija 1905., se je nahajalo med sodno kaznovanimi mladoletnimi ljudmi 19 pekovskih vajencev, in sicer 11 zaradi tatvine, 4 zaradi poneverjenja, 1 zaradi goljufije, 8 zaradi telesne poškodbe (od teh sta dva zaradi tatvine že prej kaznovana). Kaj imajo le tatovi, poneverjalci in goljufi veselje do pekovske obrti? Krivo je brezmejno izkoriščanje teh ljudi. Mali mojstri — in ti prevladujejo v tej obrti — imajo navadno po več vajencev. To zaradi cene delavne moči. Največkrat ti vajenci stradajo. Videč veliko nesnago po delavnicah, se jim obrt gabi, in ker ostajajo domalega tudi brez pouka, si iščejo razvedrila drugje. Da se pa morejo razvedriti, utešiti si hrepenenje, je treba denarja... Pisatelju teh vrstic je n. pr. znan slučaj, da je pekovski vajenec kradel denar, ki ga je nosil svojemu gospodarju — kot izkupilo za neprodani kruh, katerega je prodajal po mestu. Mojster je namreč zahteval, da kruh proda in da se prej ne sme vrniti. — Treba je, da sodimo človeka po njegovem socialnem stališču. Med mesarskimi vajenci, ki so dobro hranjeni, najdemo le redkokdaj tata ali goljufa.

Najžalostnejša vloga je med pokvarjeno mladino pri-sojena pokvarjenim deklicam. Tu se vzgaja in množi prostitucija. Sv. Avguštin je sicer dejal: Zatrte javne prostitutke in moč strasti bo preobrnili vse na glavo. — Četudi je prostitucija nedvomno potrebna nadloga kapitalistiške meščanske družbe, je vendar gotovo, da bi se število prostitutk zmanjšalo, če bi se manj grešilo nad mladino, če bi država ali kdorkoli primerno skrbel za zanemarjeno in zapuščeno mladino. Nemški pisatelj Bade pravi:¹

»Vzroki brezmejne moralične propalosti, iz katere izhajajo prodajajoče se deklice, tiče v sedanjih socialnih razmerah... v meščanskem propadanju srednjih stanov in njih materialnih ekzistenc, posebno obrtništva, od katerega dandanes le še neznamen del živi samostojno. Sila materialne ekzistence, ki je družino srednjega stanu de-

Über Gelegenheitsmacherei und Tanzvergnügen. A. Bebel, Die Frau.

loma že uničila, deloma jo še bo, vodi tudi k moraličnemu propadu družine, posebno pa žensk.«

Velika množica prostitutk se vda razuzdanemu življenju že v zelo rani mladosti. In čudno ni. Nezdrava, mala stanovanja, kjer so ljudje natlačeni, pomanjkljivost nadzorstva in vzgoje in še mnogo drugih vzrokov vabi deklice proletariata v ta propad, odkoder ni vrnitve. Pa tudi grehi bogatega sveta pripomorejo k temu. V septembru 1894. so n. pr. razkrili v Budimpešti velik škandal. 400 deklic od 12 do 15 let starih je postalo žrtev četi bogatih pustolovcev. Med 2582 v Parizu zaradi tajne prostitucije aretovanimi deklicami je bilo 1500 mladoletnih. Enako povsod, tudi pri nas. Milčinski nam pripoveduje slučaj Ivane K. Oče alkoholik in navadno pod policijskim nadzorstvom, mati skrbi za zaslužek. Ta Ivana K. je po policijskem poročilu že v sedmem letu začela občevati z drugim spolom. Posebno je rada prenočevala v vojašnicah in je bila večkrat policijsko kaznovana po § 5. postave o potepuštvi. Zadnje čase je jemala na svoje nočne izlete neko desetletno spremljevalko seboj.

Mnogo je vzrokov, ki zavajajo mladino k slabemu in nelepemu življenju. Recimo n. pr. stanovanja. Po malih luknjah se natlači vsakovrstne ljudi obojega spola, in tu ima potem otrok priliko opazovati marsikaj. Otrok posnema, kar vidi. Ne v londonskih »slums«, temveč v srednjih in manjših avstrijskih mestih je doma stanovanjska mizerija, ki pa se skrbno pokriva. London ima 4.5 milijona prebivalcev, izmed katerih jih 492.370, t. j. 12 odstotkov prebiva v prenatlačeni stanovanjih, dočim v 15 avstrijskih večjih mestih s skupnim prebivalstvom 2.5 milijona prebiva 560.000 ljudi, torej 21.9 odstotkov v prenapolnjenih in nezdravih, premajhnih stanovanjih. Seveda je to uradna statistika. V resnici so razmere še mnogo slabše. Za Ljubljano n. pr. je ta trditev notorična.

Gotovo, tu je kriva beda in vzporedno z njo idoča zanemarjenost ne le otrok, temveč tudi starišev. Kakor starši, tako so tudi otroci brez vzgoje, posvečeni propasti;

eni kakor drugi, tavajoči v temi neznanja in bede, in kakšne bede...!

»Padlim« deklicam se navadno njihovo življenje kmalu zagnusi. Toda vrnitve ni; zato izredno mnogo število poskušanih in izvršenih samomorov med njimi in tudi vobče med pokvarjenimi otroki. Čim bolj narašča število v raznih obrtih in podjetjih službujočih žensk, tem več prostitucije in sploh npravne pokvarjenosti. Mezdni zistem je v tem oziru jama greha. Ženska mezda je povprečno navadno taka, da se ne more ob nji ne živeti ne umreti. Zادنje sredstvo je prostitucija. Od natakarič pa do guvernant in slavnih gledaliških igralk in še višje — išče vse postranskih dohodkov v tej obrti. Javno ali tajno. Ne le blago in izdelki, tudi ljubezen je postala predmet kupčije. In čim večja je ponudba in manj je povpraševanja, tem nižje so cene, uče nacionalni ekonomii; tem večja je tudi beda med onimi, ki se prodajajo. Otroci, rojeni v tej strupeni atmosferi, so izgubljeni že vnaprej. Nikogar ni, ki bi se pobrigal za nje, ki bi skrbel za njih vzgojo in moralno silo. Kjer pa ni te, vse razpade. In vedno večja je armada zapuščenih in zanemarjenih otrok. Pokvarjenost prihaja vkljub vsem šolam, vkljub šolskim obiskom; zakaj zdi se, da država ne razumeva, da današnja ljudska šola poučuje, a ne vzgaja.

Morda kdo opomni: Vedno stara pesem o bedi in izkoriščanju. Toda dejstva govore preveč glasno, da bi se mogla ta tendenca oglušiti. Poslušajmo! Zaradi beračenja je bilo na Saškem obsojenih leta 1889. 8566 oseb, leta 1890. 8815 oseb, leta 1891. 10.075 oseb in naslednje leto celo 13.120. Leta 1873. je prišel v Avstriji 1 berač na 724 oseb, leta 1882. že na 622 oseb. Zaradi hudo delstev in prestopkov je bilo leta 1874. v Avstro - Ogrski obsojenih 308.605 oseb, leta 1892. pa nad 600.000 oseb. Istotako v Nemčiji in Italiji. Revščina se po otrokih širi dalje; vsaka nova generacija je bolj tepena, in čim večje je število revnih, tem strašnejša je tudi revščina. Rezervoar zanemarenih, zapuščenih in moralno pokvarjenih otrok postaja

brezmejen. In nihče se ne gane. Država in dežela in občina — povsod ravnodušnost. Razširite torej ječe, da bo vsaj tam dovolj prostora!

* * *

Dvojni so vzroki propadanja mladine. Zunanji in notranji. O prvih sem že govoril, ker so očitnejši in močnejši. Notranji vzroki so: duševna omejenost, slaboumnost, abnormalno razpoloženje itd. Največkrat so te lastnosti podedovane od staršev, in znano je, da so taki otroci po navadi potomci alkoholikov. Mnoge duševne bolezni otrok pa so naravnost privzgojene. Milčinski pripoveduje o raznih otrocih, ki uhajajo svojim staršem in hodijo na »popotovanje«. Nagon do prostega življenja, katero si mlada glava predstavlja še bolj romantično nego je v resnici, je mnogokrat pridobljen v slabi tovaršiji, še večkrat pa z berilom. Če se tem boleznim pridruži še gmotna beda in pomanjkanje vsake vzgojevalne roke — kar se dogaja v večini takih slučajev — je popolni propad gotova stvar. Revščina, alkoholični starši, neznanje in nezaupnost — vse to ustvarja zanemarjeno in pokvarjeno mladino in zdi se, da je ona postala prav tako potrebna nadloga meščanske družbe, kakor prostitucija, militarizem itd.

V pravniških krogih se že dalje časa razpravlja o tem, kako naj bi postopala judikatura v kazenskih slučajih pokvarjenih otrok. Nekateri so mnenja, da bi se s tako mladino postopalo kot z duševno nesamostojnimi ljudmi, ljudmi, ki niso zmožni samostojno, pametno preudarjati izvršenih dejanj, vsled katerih prihajajo pred sodišče. Drugi se upirajo temu generalizovanju, misleč, da je treba vsak posamezen slučaj povsem individualno presojati. Poslednje mnenje je gotovo pravičnejše in modernejše. Toda vsa ta vprašanja so brezpomembna, dokler ne poseže vmes država, katere dolžnost je, da preskrbi za zapuščeno, zanemarjeno, pokvarjeno ali duševno bolno mladino posebnih vzgojevališč. Če država to stori in obenem ustvari — kakor zahteva Milčinski — tudi zakon za var-

stvo mladine, je storjen v tem oziru velik napredek. Taka mladina spada v prvi vrsti v nalašč zanjo prirejene vzgojevalne in poboljševalne zavode in ne v zapore ali prisilno delavnico. V tem zmislu se je govorilo tudi na kongresu psihiatrov, ki je zboroval začetkom oktobra 1907. na Dunaju. Kar je v tem oziru storila država do danes, so edino pupilarni oddelki pri sodiščih. To varstvo pa je — kakor dovolj jasno pove pupilarni sodnik Milčinski — povsem na papirju. Danes pupilarna sodišča nimajo drugega posla, kakor poizvedovati, pisati dolge zapisnike, vabiti varuhe in starše k zaslišavanjem itd. In konec? Konca ni in uspeh je večinoma minus: Zapravljene čase in izgubljeni zaslužek na dninah. In varstvo? Saj je znano, da se postavljajo posebno nezakonskim otrokom za varuhe ljudje, ki imajo po deset, dvajset do petdeset, časih še več takih varuštov in ki se za ta svoj posel toliko menijo, kakor za lanski sneg. Tudi takozvani »sirotinski sveti«, ki so jih organizovali po občinah, ne morejo privedi do praktičnih uspehov. Zakaj, to bom precej povedal. Pupilarni sodnik je brez moči, ne glede na to, da je mnogokrat v pedagogiki lajik. Saj so celo mnogi učitelji lajiki v vzgojeslovju. Nemški pupilarni sodnik dr. Ernest Goldmann je napisal v tem oziru v svojem spisu »Der Richterstand und die sozialen Aufgaben der Gegenwart« svoje misli približno tako:

Pupilarni sodnik se po svojem poklicu vglablja v problem varstva mladine. Za svoje varovance bo skušal pridobiti pomoč privatnih dobrodelnih zavodov. Nedvomno je, da more socialno izšolan in čuteči sodnik delati zelo blagodejno za varstvo otrok, če mu stoje ob strani primerni vzgojevalni zavodi. Ustanovitve takih zavodov mora stopiti v ospredje vseh stremeljenj za rešitev za nemarjenih otrok.

Iz teh izvajanj se vidi, da tudi v Nemčiji niso razmere boljše. Država je v prvi vrsti dolžna skrbeti za to, da bo imel od nje določeni pupilarni sodnik tudi kak delokrog in da bo lahko uspešno in v blagor družbe izvrševal svoj poklic. —

Že francoski konvent je l. 1793. proglasil, da je fizična in moralna vzgoja zapuščenih otrok stvar naroda. In sedaj, po več ko sto letih, je človeška družba v tem oziru tam, kjer je bila.

Na Kranjskem ni nobenega javnega zavoda za zapuščeno in zanemarjeno ter pokvarjeno mladino. Edino Salezijanci so ustanovili na Rakovniku pri Ljubljani nekak podoben zavod. Toda tudi tja ne morejo otroci brez premoženja. Mesečni stroški znašajo sicer samo 24 K, toda kjer tudi teh ni —? Sicer je dala dežela ustanov po 200 K. Pa tudi tisti, ki dobi to ustanovo, mora še gledati, kako bo plačal ostalo. Dogaja se, da časih propadejo vsa prizadevanja spraviti tega ali onega v zavod radi nesrečnih letnih 88 K. Toda, kakor poizvemo iz spisa Milčinskega, je deželni odbor ustavil tudi te ustanove — ker nima pokritja.

Kjer pa je pozabila država na svojo dolžnost, bi ne smela v svojem ožjem krogu tudi dežela. To tem manj, ker ima že itak skrbeti za svoje dobrodelne zavode.

Naloga javnega mnenja in onih, ki so poklicani v to, da zastopajo ljudstvo, je ta, da pritisnejo moralno na državno upravo, da stori v tem velevažnem in eminentno kulturnem vprašanju svojo dolžnost. Nič manj kakor država pa so tudi dežele in občine zavezane po svojih močeh prispevati k vzgoji zanemarjene ali pokvarjene mladine. To je njihova socialna dolžnost!

* * *

Skrb za zanemarjeno in pokvarjeno mladino je torej socialna dolžnost meščanske družbe same. Zanemarjena, fizično in duševno propadajoča mladina je namreč nujni produkt kapitalizma in njegovega velikanskega razvitka. Zakaj ta zanemarjena in pokvarjena mladina je v prvi vrsti — delavska mladina. Kapitalizem je rodil modernega proletarca in iz tega je izšla mladina, ki postaja družabni strah. Kakšen je proletarec? »Svet je njegova domovina. On je svetovni človek. Izgubil je duh zemlje, konkretnost. Komaj, da si je obdržal še posebni jezik. In tudi tega iz-

gublja«, pravi Sombart. A proletarec ni izgubil le duha zemlje, on je izgubil tudi družino, ki jo je razdejal in skorpupal kapitalistiški mezdni sitem. Kakšni naj bodo njegovi potomci, ki ne poznajo ugodnosti in prednosti dobre meščanske družine. — V družini se zatirajo sirovi nagoni in se rode nežni srčni utripi. Nesebičnost in požrtvovalnost, spoštljivost in zavest za dolžnosti, skratka vse, kar ustvarja temeljitega, dobrega človeka, se rodi v skupnem življenju rodbine — pravi Sombart.

Razbitemu družinskemu življenju je sledila zane-marjena in pokvarjena mladina v masah. Nizke mezde, družinski prepir, nastajajoč vsled revščine, alkoholizem obupa in hipne utolažbe — vse to takoj ob rojstvu občuti delavski otrok. Proletarska družina ne more izpolniti svoje kulturne dolžnosti ob postanku novega človeka. Njegovo spremstvo je usodno: Pomanjkanje, vzgoja brez matere, stanovska beda... Sicer pobere smrt že dobro petino vseh novorojencev še kot dojenčke. Statistika umrlih dojenčkov je značilna za socialne razmere naše dobe. Dr. R e c k je izračunal, da je od tisoč novorojenčkov, ki so umrli še pred petim letom življenja, imelo stariše, ki so imeli mesečnih dohodkov:

0—75 mark		413
75—100 »		344
100—150 »		330
150—200 »		272
200—250 »		241
nad 250 »		230

V Gradcu je umrlo dojenčkov:

Bogatim stanovom		0%
Srednjim stanovom		4.2%
Nepremožnim stanovom		35.9%
Čisto revnim stanovom		59.9%

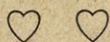
Te številke so jasen dokument, da je socialna beda kriva velike umrljivosti med delavskimi otroci. Od tod izvirajo tudi mnogobrojne bolezni med delavsko mladino. Med šoloobveznimi otroci so največ delavski otroci fizično ali duševno pohabljeni. Zdravnik profesor dr. Hart-

mann pravi: »Vzrok boleznim« — med šolskimi otroci — »tiči ponajveč v neugodnih domačih razmerah, v nezadostnem prehranjevanju, pomanjkljivem varstvu in v slabih stanovanjskih razmerah.« — Gmotna beda pa ne ugonablja delavske mladine le fizično, ampak ima tudi druge zavrattne spremljevalce, ki segajo tudi na otrokov duh in njegov duševni razvitek. Tam kjer so socialne razmere najslabše ne najdemo le fizičnih slabotnežev med delavsko mladino, temveč tudi vedno več slaboumnežev in idiotov. V temnih, žalostnih luknjah delavskih stanovanj se rode in množe slaboumni otroci... Zakaj v fizično zanemarjenem otroškem telesu ne more prospevati mlada, nerazvita duša. V družabni bedi potlačena otroška duša zamre in ugasne že zelo zgodaj.

Šoli še ne odrasla delavska mladina zapade že otroškemu delu po tovarnicah ali na polju. Odtod pride mnogo dečkov v kriminal, mnogo deklic naravnost, v rani mladosti, v prostitucijo. Velika večina prostitutk izhaja iz delavskih družin. Tja jih žene gmotna beda in pomanjkljiva vzgoja. Na vprašanje, kakšen nagib jih je spravil do te obrti je izmed 5183 vprašanih prostitutk odgovorilo tako: 1255 jih je, kot polotroci brez starišev, zašlo na to pot; 1441 se jih je opravičilo z lakoto, brezposelnostjo in bedo in le 280 jih je trdilo, da so postale prostitutke, ker jih je zapeljal ljubimec.

Kapitalistiški družabni tendenci ugaja nastopajoča socialna beda. Dana je možnost, povoljno razpolagati s preobilimi delavskimi močmi, zniževati mezde in kopičiti kapitalni dobiček. Moralna izprijenost in splošna intelektualna propast mora koristiti samo individualnemu egoističnemu izkoriščanju. Kapitalistiška družabna tendenca nima povoda polagati važnost na ljudsko moralno moč in silo. Koristi posameznih kapitalistov so najboljše varovane v splošni masni fizični in duševni pokvarjenosti, v razširjeni družabni bedi in breznačelju.

Varstvo zanemarijene in pokvarjene mladine je socialna akcija, temelega na načelu, da ima vsak človek pravico do vzgoje, razvoja in svobode.

7. Fragment o verstvu.

Verstvo je v naši dobi zadobilo neki globji pomen. Odkar se je razsul materializem Büchnerjeva malomeščanskega kova. Ta je verstvo, ki tli v človekovi duši, kratkomalo utajil in sicer na zelo priprost način. V svojem romanu »Očetje in sinovi« nam je naslikal ljubeznjivi Turgenjev junaka, ki je svoje duševno življenje, teoretično izpiljeno, nosil takorekoč kar v žepu: Priročno knjižico »Stoff und Kraft«. In kako lepo je Turgenjev narisal tega simpatičnega Bazarova! Versko vprašanje je tiste čase izginilo iz človeških glav in prisegalo se je na materializem z najdobrodušnejšim obrazom in z odkritim prepričanjem.

V novejši dobi pa je moderno misleči človek zopet začel iskati verstva. Zakaj? Stari, že dobro poznani nagon po harmoniji mišljenja, čustvovanja, hotenja in delovanja, se je zopet prisilil na dan. Mislim, da je tudi razvitek socialnega vprašanja mnogo pripomogel k temu. Zakaj če moderno socialno vprašanje išče rešitve v tostranskih dobrinah, se vendar individualni razum modernega človeka ne omejuje zgolj na gmotna, zemeljska dōbra. Človeško hrepenenje teži po vsestranski duševni jasnosti. Človek hoče biti na jasnem in čistem o vsem, kar stori, kar se ga dotika. Ta neumrjoča želja po resnici in jasnosti, po spoznanju, ustvarja verske probleme, ki zahtevajo rešitve. Stremljenju po ureditvi socialnih, družabnih problemov neizogibno sledi individualno vprašanje verstva.

To hrepenenje po pravici in resnici je v človeku večno; dano nam je umeti ta dva pojma le relativno.

Nehote leži v tem spoznanju priznanje nekake skupnosti in enotnosti stvarne pravice in duševne resnice. Skupnost je dana že v tem, da se moderno socialno vprašanje in pa nastopajoči verski problemi ter spoznanje nujnosti verstva v obče, dotikajo naravnost človeka kot osebe. Ta osebnost in njeni egoizem se brani pred družabno, socialno pogubo; živeti hoče in zahteva vsled tega za lastno ohranitev in prospevanje neko relativno socialno pravičnost. Pri tem spoznava, da je njegovo notranje hrepenenje višje in nežnejše, kot njegova vidna zunanja plat. Hoče jasnosti o tem, kam gre, kakšen smoter ima in zakaj naj bo individualno življenje tako in takšno. Na vsa ta vprašanja more dati odgovor le verstvo.

Beseda »verstvo« se v duševni negotovosti, dvomljivi jasnosti sodobnega človeka velikokrat ponavlja. Ta beseda se rada izgovarja, piše, čita . . . So ljudje, ki tega ne priznavajo in ne potrebujejo. To so ateisti. Ateist je človek, ki prisega na lastni »individuum«, ki se ima sam za svoj lasten pomen in smoter obenem. On pada nazaj v lasten, osebni princip gole gmotnosti. Socialna zavest, pomen človeka kot socialno živečega bitja, ki mu je družnost vrojena — vse to mu je ničevno. Ničevo mu je vse, zakaj on je sam sebi vse, prost se čuti vseh socialnih dolžnosti in njegovo hrepenenje izumira v želji po lastnih gmotnih koristih.

Ne dá se tajiti, da je zaveden ateist za sleharno socialno življenje, za socialno imenovanje družbe v kateri živi, neporaben. Še več, tudi nemogoč je. Ker pa je vsak človek eminentno socialno bitje, ker nihče ne more zatajiti nagnenja po družnosti in po družbi, tiči v ateistiškem naziranju, ki se suče le okolo lastne, zunanje, vidne osebe, nekonsekventnost, nejasnost in neresnica. Popolnega, konsekventnega ateista ne poznam. Zaradi tega ga ne poznam, ker je v človeškem družabnem življenju nemogoč. Družabno ali socialno življenje je za človeka nujno; to življenje se mora sprejeti z vsemi svojimi vrlinami in slabostmi in naj bo posameznik še tako samonikel

in individualistiško dozorel. Torej je tudi individualno verstvo, spoznanje posameznika, neka socialna potreba, družabna nujnost.

Ateizem je tedaj nevzdržljiv in socialno neporaben. Zato večina mislečih ljudi vsak dan povdarja pomen, važnost in potrebo verstva. Nekateri polagajo na verstvo važnost kot posamezniki, kot osebe, torej kot na individualno uživanje, drugi potrebujejo verstva tudi kot socialna, družna bitja. V tej razliki, nasilni ali pa nezavedni, tiči velika pomota. Če je verstvo nujno za individualno dušo, za posameznika, je torej tudi socialno potrebno ali vsaj pomembno. Priznano verstvo, ki trdno živi v posameznikovi notranjosti, je obenem tudi socialno smotrno, zakaj človek je socialno bitje.

Vendar večina ljudi, ki povdarjajo pomen verstva, o tem ni na jasnem in živi zato v neprestanih dvomih. Ti dvomi človeka duševno oslabe; združeni pa s socialno onemoglostjo, gmotno bedo, so vstanu človeka streti. Človek postane top in indiferenten in vsak neznamen dogodek ga sili, da spreminja svoje misli. Duševna moč in нравni odpor padata in končni rezultat je nerazložljiv mysticizem. Mysticizem brez poguma, brez hrabrosti. Ako bi šel danes okolo ljudi in jih izpraševal, kaj razumejo pod besedo »verstvo« bi dobil najraznovrstnejše odgovore. Odgovori pa bi nikomur ne zadoščali.

Tako se mi zdi, da poglobitna napaka tiči v tem, da se tolmači verstvo kot izključno individualni duši namenjeno uživanje. Ta verski nazor je očitno preozek. Socialne moči in potrebe verstva se ne upošteva, mnogokrat niti ne priznava. Nazor, da je vsak le sebi odgovoren za dejanja, ki jih doprinaša, je pomoten. Dejanja, ki jih človek kot socialno bitje izvrši, naj so grda ali lepa, v verskem in нравnem pogledu niso nekaj čisto samosvojega in docela individualistiške naravi. Sicer postane n. pr. pojem нравnosti, dobrote, poštenosti intakodalje sporen, in verstvo kot stalni načelni nazor, kot produkt subjektivnega prepričanja, postane mehkužno; človek ga prične menjati, kakor menja svoje vsakdanje perilo.

Danes se verstvo posameznika kot socialnega činitelja ne vpoštevata preveč. Verska nramnost je postala takemu duševno negotovemu modernemu človeku odveč. Vsakdo si svoje notranje duševne zapletaje prireja sproti tako, kakor najbolj prijaio njegovim potrebam in začasnim nazorom o življenju. Tako nastaja špekulativno verstvo, ki ni več notranje-duševno utemeljeno, temveč se opira na gmotne koristi in socialne dobrote, ki služijo posamezniku. Vsaki dan lahko vidimo dosti verske hinavščine, ki se rodi iz pomanjkanja verske nramnosti, ki ima namen doseči gmotne socialne ugodnosti in osebne koristi ali pa jih na notranje opravičiti.

* * *

Ta vseobča težnja moderne družbe po verstvu, to splošno hrepenenje po jasnosti, resnici in harmoniji, odsvita iz vsega našega kulturnega življenja. Največji misleci sveta se bavijo z verskimi nagoni in težnjami človeka. Zlasti se to kaže v moderni literaturi, beletristični in znanstveni. Začelo se je s seciranjem krščanstva in njegovih umstvenih dokumentov. Za celotno stavbo in zgodovino krščanstva najdemo le malo smisla pri modernih razlagateljih verstva. Za krščanstvom prihaja Kristus. Njegov problem se razlaga tako, kakor to prija razlagalcu samemu. Tako ima moderna doba več Kristusovih tipov, zakaj vsak njegov opisovalec hoče biti originalen, vsak hoče ustanovitelja krščanstva pokazati v drugačni, senzačni svetlobi. Moderna doba, hrepeneča po verstvu, je Kristusa znova slekla in ga križala. Vse to ne zadošča, zakaj dvom je ostal. Učenjaki preiščejo vso Indijo, upajoč, da dobe tam nove vire za nadaljno razlaganje. In verski dvom je vsak dan mučnejši.

Tako so nam podali na priliko neko mehko, brezizrazno božanstvo, ki ga imenujejo Jezusa. Drugi, historiki, nam ustvarjajo zopet razne Kristove tipe. Tolstoju, temu nepozabnemu duševnemu velikanu ruskega ljudstva, se je posrečilo spraviti svoj filozofski nauk v sklad,

v neko navidezno harmonijo s prvotnim krščanstvom in »pravim« Kristusom, ki zastopa v Tolstojevi filozofiji neke socialno-utopistiške sanje. Verski znanstveniki so postali podobni podobarjem - rezbarjem, katerih vsak izrezlja Kristusa po svoji maniri in po svoji zmožnosti, in izmed katerih podob si dve niste enaki. To ima nekaj za sebe, vendar se lahko reče, da so ti raznovrstni nauki in te različne razlage tako pomotne, kakor je na primer lahko pomotna podobarjeva Kristova fotografija. Tolstojev Kristus na primer zanika natančno vse to, kar zanika Tolstoj sam, sklicujoč se na evangelije. Njegovo krščanstvo vodi nazaj v preteklost in pri tem pozitivne misli umirajo od slabosti. Tako je Tolstoj ustvaril velikega zanikovalca, ki ga je krstil za Kristusa, doslednega družabnega nihilista. Za Tolstojem stopa cela vrsta Kristusovih biografov, ki se vsi sklicujejo na znanost, zgodovino, stare dokumente i. t. d. Naposled pridejo tudi še drugi, ki temeljem svojih študij goreče govore o tem, da Kristus sploh nikoli drugje ni živel, kot v kraljestvu človeške fantazije. Tem ostaja le še Kristova mitologija.

In zanimivo je pri tem prepiru za Kristusa to, na kaj se razlagalec najbolj sklicuje. Eden se opira na njegov govor na gori, drugi pozna le njegov prepir s farizeji, tretji se sklicuje na gostijo v Kani Galileji . . . In potem pride razlaga o njem. Ta ga razglaša za bolehnega nevrastenika, drugi ga spozna za ljubeznjivega in krotkega fantasta, tretji dokazuje, da je bil revolucionar in politiški pridigar, četrti govori o njem kot brezmiselnemu fanatiku resnice . . . V vsem tem znanstvenem seciranju pa se ne-utajljivo skriva nejasno, nestalno, v vednih dušnih dvomih se pčtaplajoče verstvo modernega človeka.

Očividno je, da tiči v tem znanstvenem raziskavanju mnogo blodnje. Nehote pa opazujemo lahko pri vsem tem neko tendenco, ki nujno sledi metodi tega razlaganja. Tendencia je namreč v tem, da se hoče krščanstvu odbiti glava. Nehote se spomni človek na kako staro izkopsnino grške ali rimske skulpture. Pred nami stoji lepo, z umet-

niško roko izklesano telo Zeusa. Ne moremo mu pogledati v obličje, zakaj glava mu je odbita, zdrobljena. In mrtev kamen stoji pred nami, zakaj izraza lic in oči ne vidimo, ne poznamo. Hudo nam je pri tem.

V krščanskem verstvu, ki poleg socialne moči, razpolaga tudi z npravstvenimi in etičnimi nauki, pomenja Kristusov padec, začetek konca. Kaj hočemo z mrtvim telesom in naj ga je izklesala še tako umetniška roka in so ga zamislile čiste božanstvene umetniške oči? — Egoistični, od izkoriščanja svojega bližnjega živeči in v socialni krivici utrjeni človek, stremi po tem, da postavi na polico poleg Zeusa tudi Kristusa. Zakaj njegova etika mu je zoprna; premalo tostranska je. Kaj ostane potem še krščanski etiki, krščanski npravnosti, kaj dosedanji kulturi, porojeni iz krščanstva, še duševnega, resnično duševnega? In vendar postaja v naši umstveni nejasnosti in duševni negotovosti Bog nujen in potreben. Kakšen pa naj bo ta po modernih teologih nanovo izklesani bog, notabene, bog, ki nima v človeku nobenega temelja za avtoriteto in vero?

Tako mislim: Ako je bil Kristus zgolj politiški revolucionar, zgolj vodja proletarcev, ni bil Bog in ne Mesija. Evangeliji nam kažejo Kristusa kot mnogo, mnogo višje stoječega, ki je bil več kot družabni pridigar v neznatni provinci svetovne države. In če je bil družabni revolucionar, je bil slaboten in nam v tem pogledu ne more biti vzor. Zakaj bil je kot tak dvomen in plašen, ki se je, spoznavši svojo socialno onemoglost, zjokal na Oljski gori. Taka razlaga, kakršno je podal o Kristusu Karl Kautsky, nam ne more zadoščati.

Kristus je bil mehak človek, nekaj mistik, poln ljubezni do svojega bližnjega, pripoveduje zopet drugi. On je bil poosobljena ljubezen in mehkoba, ki je za vsakdanjo človekovo narav neizvedljiva in neporabljiva. Preveč resignirane udanosti je v njem. Tak Kristus zahteva žrtve, ki bi storjene, pomenile često naravnost socialno zlo. Tudi njegova ponižnost bi ne bila opravičljiva.

Tretji spoznava Kristusa zopet za zelo bojevitega človeka, ki neprestano grozi, sklicujoč se na svoje božanstvo in poslanstvo. S težkimi pretnjami vzdržuje svoj nauk in vero v sebe.

Tako ustvarjeni Kristusi v verskem pogledu ne zadoščajo nikomur. Nobeden človek ne more svojega verstva trdno nasloniti na kak tak moderni Kristusov tip. Še manj pa so te novodobne, največ iz neenotnih protestantskih verskih sekt porojene Kristusove razlage porabne za verstvo kot socialno silo.

Kristus kot človek nam ni pojmljiv. Zato mu pri- manjkuje pojmujoče enotnosti in morda tudi socialnega sijaja. Kristus nam more biti pojmljiv le kot tak, kakršnega nam je dalo prvotno krščanstvo. Ali ga umemo kot božanstvo, kot Boga, ali pa ga ne umemo. Moslimanu je Mohamed razumljiv in zapopadljiv, zakaj bil je sam zgolj človek.

Ako zavržemo Kristusa - Boga, nam krščanstvo v verskem pogledu ne more več služiti. Potem si moramo sami najti kjerkoli zadostila za naše čustvo vernosti ali pa se vrniti nazaj preko dvatisočletne dobe v — antiko, versko neenotnost in raztepenost . . .

* * *

Kristus je univerzalen, zakaj tudi njegovo poslanstvo je bilo univerzalno. Stari grški, rimski, slovanski in germanski bogovi so ob njegovem prihodu zatemneli in popadali s svojih visokih kapiteljnov. Današnja kapitalistiška družba posnema antiko tudi v verstvu. Stara antiška neenotnost se ponavlja v novodobnem seciranju Kristovega problema.

Podal sem površno primerico, kako se moderni človek v verstvu bori in kako nesiguren je. On veruje, ko je prej seciral in zavrzel krščanskega Kristusa, morda v Boga? Modernemu človeku, ki je sovražnik metafizike, je Bog višje, nepoznano bitje, voditelj vsega, prebivajoč v čutni človekovi duši. Ampak — jasnosti vendar ni. Svojega

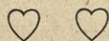
boga moderni človek ne pozna, ne vidi ga, ampak zgolj čuti in sluti ga. V tem nejasnem verskem naziranju tiči velika strahopetnost in bojazljivost. Ti dve lastnosti dvoumnega in nepogumnega človeka pogojno priznavate neko nadnaravno silo in moč, Boga.

Pa četudi se moderni človek ne ozira na Boga in božanstvo ali pa ga priznava le iz prirojene bojazljivosti in strahopetnosti, vendar instiktivno dobro vé, kaj mora v konkretnem slučaju ukreniti, da zadosti božanstvu. Četudi časih nima nobenega predpisa in navodila, se vendar jasno zaveda svojega dobrega ali lepega dejanja in čuti očitek slabega ali nelepega učinka, ki ga je sam povzročil. To je temna človekova slutnja o Bogu. V tej notranji zavesti temelji socialna zavest ljudstva in sicer zato, ker mu je vrojena. To svojo lepo notranjost more človek potom verstva visoko dvigniti. Mislim, da tako izobrazena človeška duša, socialno organizovana, more zmagati v dobrem smislu tudi na zunaj, tostransko. Iz te razvite in izobrazene notranjosti moremo šele pojmiti instiktivni čut socialne solidarnosti, moremo resnično umeti, da verstvo ni samo individualna potreba in dobrota, temveč končno in naposled tudi socialno nujna.

Ta kolektivna verska zavest, ki ostaja pri mnogih človekovih dejanjih neopažena in skrita, kakor ponižna vijolica, se rodi v individualno gojeni verski kulturi.

Ne dá se tajiti, da je krščanstvo pravno dvignilo človeka, kakor ga je moderni kapitalizem s svojim egoizmom zopet pravno pokvaril in ga napravil za neestetičnega trebušaka. S svojo pravno, etiko in kolektivnim, socialnim verstvom more krščanstvo, prav razumljeno in uporabljeno, pomagati tudi zunanjim, tvarnim stremljenjem človeštva do veljave v smislu socialne pravice. Odstranitev družabnega nasilja, uboj socialne bede, ugonobitev materialnega izkoriščanja, je naloga socialnega boja proletarskega sloja in socialnega dela družbe. Ta smotreni boj more dosegati stalne kulturne pridobitve v družabni organizaciji s pomočjo jasnega verstva, notranjega, duševnega konsolidovanja ljudi v socialnem in verskem pogledu.

Socialna pravica in duševna resnica ste vzajemni.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJŽNICA

00000519854

Tiskala „Narodna tiskarna“ v Ljubljani.

